

નીતિ વચન.

અનાવનાર

કરસનદાસ મુલજી.

છપાંચી પ્રસીધ કરનાર

અમીદાસ કરસનદાસ મુલજી

ચાથી આવૃત્તી.

MORAL ESSAYS

BY

KARSANDAS MULJI.

PUBLISHED BY

AMIDAS KARSANDAS MULJEE

FOURTH EDITION

મુદ્રણ :

જે. એ. કરાણીના સ્ટેન્ડર્ડ પ્રીટિંગ પ્રેસમાં છાપા છે.

૧૮૮૭.

સૂચના.

આ ન્હાના નીતિ બોધક પુસ્તકની લોકોમાં ઘણી માગણી થવાથી આ ચોથી આવૃત્તી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તકમાં આવેલાં સઘળાં વીપયો નીતિને લગતા છે, અને તેથી દરએક કુટુંબમાં રાખવા લાયક છે. જે આ પુસ્તક ન્હાનપણથીજ એક બાળકને વંચાવવામાં આવ્યું હોય અને જેનો સઘળો ભાવાર્થ તેને બરાબર સમજવામાં આવ્યો હોય તો બરેબર તે બાળક સઘળાં નીતિના ગુણો શીખે, અને ઇશ્વર તરફ, માઆપ તરફ, ભાઈ બેહેન તરફ, વગેરે પોતાની દરજ્જે શું છે તે સારી રીતે સમજી શકે. દરએક ગુજરાતી વાંચનાર, સ્ત્રી તથા પુરુષને, આ પુસ્તક વાંચવાની અગત્ય છે કારણકે તેમ કીધાથી એમને દુનિયામાં કેવી રીતે વર્તવું અને પોતાના અમુક વખતનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે સઘળું માલમ પડશે એટલુંજ નહીં પણ પોતાનું ધ્યાન નીતિ, સદગુણ અને સુધારા તરફ દોડશે. આ નીતિ બોધક પુસ્તક જે કન્યાશાળામાં તથા નિશાળામાં દાખલ કરવામાં આવે તો બેશક ઘણુંજ ફાયદો થયા વગર રહે નહીં એવું ગુજરાતી ભાષાનું અહીં જ્ઞાન ધરાવનાર સાહેબોનું મત છે.

સપ્ટેમ્બર. ૧૯૮૭. અમીદાસ કરસનદાસ મુલજી.

પ્રસ્તાવના.

આ નાહાનું પુસ્તક પ્રગટ કરવાની અગત્ય વિગે બાલ-
વાની જરૂર નથી. દેશીઓની નીતિ સંબંધી હાલત વિગે
તથા ગુજરાતી ભાષામાં આવાં પુસ્તકની ખૂટ વિગે જરૂર
વારંદ છે તેઓને આ પુસ્તકની જરૂરિયાત તરત માલમ
પડશે. આ મધ્યે નીતિના ગુદા ગુદા ૬૫ વિષયો આ-
વ્યાછે, તે ઘણા ખરા “સત્યપ્રકાશ” મફતે, ને થોડાક “ની-
તિબોધક” મધ્યે, ૬૦ સન ૧૮૫૫ થી ૧૮૫૮ સુધીનાં
લખ્યા હતા. તે વિષયો સુધારીને તથા તેમાં કેટલાંએક
જરૂરનો ફેરફાર કરીને પુસ્તકના આકારમાં બીજી વાર
પ્રગટ કર્યા છે.

આ નાહાનાં પુસ્તકની પેહેલી આવૃત્તિની છપાયેલી
બધી નકલ ખપી ગયાને ત્રણથી વધારે વરસ થયાંછે
અને તેટલાં મુદતમાં એનો ઘણો ખપ માલમ પડ્યો
આ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવામાં આવીછે. આ બીજી
આવૃત્તિમાં એટલું જણાવવાની હું રગ્ન લઉં છઉં કે આ
પુસ્તકમધ્યે આવેલા જે વિષયો ઇંગ્રેજી પુસ્તક કે ઇંગ્રેજી
લખનારા ઉપરથી લીધાંછે તે દરએક વિષયની નીચે સ-
ત્યપ્રકાશ પત્રમધ્યે પુસ્તકનું અથવા લખનારનું નામ જ-
ણાવવામાં આવ્યું છે તે છતાં પેહેલી આવૃત્તિમાં એ
સંબંધી ખુલાસો કરવામાં ભૂલ થઈ તે ખરું હું દલગીર
છઉં. આ બીજી આવૃત્તિના ૬ ભાગ કર્યાછે તે મધ્યે—

ભાગ ૧ લો

। “ધર્મોનોમિ ઓવ હુમન લાઈફ”
। નામનાં પુસ્તક ઉપરથી લખ્યોછે.

ભાગ ૨ જો—

। “બ્લેર તથા ગ્રેગરી” વગેરે લ-
ખનારાઓ ઉપરથી લખ્યો છે.

ભાગ ૩ જો—“ઝોરીજીનલ” એટલે અસલ છે.

ભાગ ૪ થો—“ઝોરીજીનલ” એટલે અસલ છે.

ભાગ ૫ મો—ટીં બીં નાં લખાણ ઉપરથી લખ્યોછે.

ભાગ ૬ ઠો—“બ્લેર સર્મન” ઉપરથી લખ્યોછે.

આ છ ભાગમધ્યે ચાર ભાગ ઈંગ્રેજી જુદાં જુદાં પુસ્તક ઉપરથી લખ્યાછે તેમાં ઘણી રીતનો ફેરફાર કર્યોછે તે એવો કે જુદા જુદા ધર્મના અને જુદી જુદી વ્યવસ્થા સર્વ લોકોને આ નાલાનું પુસ્તક એક સરખી રીતે ઉપયોગમાં આવે. આ પુસ્તક ગુજરાતી વાંચનાર દરએક કુટુંબમાં જુવાન પુરૂષ તથા સ્ત્રીને ઉપયોગી થશે એવી આશા હું રાખું છું.

મુંબઈ ; સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૫.

૩૦ મુ

અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧.	પૃષ્ઠ.
ધર્મર	૧.
દર્શન શક્તિ	૩
સત્ય	૪
દયા	૬
નમ્રતા	૧૭
સંતોષ	૮
ઉદ્યોગ	૧૦
વિચાર	૧૨
ઉમેદ	૧૩
શાસ્ત્રપાત્ર	૧૪
લિંગમત	૧૬
ક્રોધ	૧૮
વેર	૧૯
મોત	૨૧
સ્ત્રી	૨૨
ભરતાર	૨૪
પિતા	૨૬
પુત્ર	૨૭
ભાઈ બેહેન	૨૮
શાસ્ત્રો અને મૂર્ખ	૨૮
તવંગર અને ગરીબ	૩૦
શેઠ અને ચાકર	૩૨

ભાગ ૨.

પૃષ્ઠ.

મુખ અને દુઃખ	૩૪
ગુવાનની વખત	૩૫
પડતી દશા.....	૩૬
માણસની ભલામી	૩૭
પ્રમાણિકપણ	૩૮
દુઃખ અને દરદર.....	૩૯
“જેઘ તપાસીને ચાલ”.....	૪૦
અપરાધી માણસનું અંતકરણ.....	૪૧
“તું એટલો દરખાઈ ના જા”	૪૨
અદેખાઈ	૪૩
સદગુણ અને દુર્ગુણ	૪૪
“ઉઠ આગસુ ઉઠ”	૪૫
માણનું મન.....	૪૬

ભાગ ૩.

માણસની ગરરી	૪૯
પરસ્પરનું મુખ.....	૫૧
નીચ માણસ	૫૪
મુરી મતલબ	૫૪
ખસે ધર્મ તથા ખસે માર્ગ.....	૫૬
પાંતી માણસ	૫૭

ભાગ ૪.

હું કોણ છું?	૫૯
મોત	૬૦
દશ્વર? તું સાચેજ છે	૬૨
મારા દિલમાં કાંટા ભોકાય છે	૬૫

ભાગ ૪.

૫૫૨.

મારે નૈયારી કરવી જોઈએ	૬૭
હવે 'અધુ' સુઝેછે	૭૦
ખરી મોટાઈ	૭૨
હું ઇશ્વરનો કેટલો આભારી !	૭૪
મારું 'અરૂં' ડાહ્યાપણુ	૭૮
કેવો હું મૂર્ખ	૮૫

ભાગ ૫.

આત્માનો ઓહાર	૮૮
પાપ	૮૮
ઇશ્વર-ઉપર ભાવ	૯૧
ઇશ્વરનો કોપ !	૯૨
પશ્ચાત્તાપ કરવાની દીલ	૯૪
મોત-એ ભાવની શિક્ષા છે	૯૬
પવીત્ર મુદ્ધિ	૯૭
ઇશ્વરને જવાબ દેવો પડશે	૯૮

ભાગ ૬.

ઇશ્વરભક્તિ અને નીતિ	૧૦૨
વખતનો ઉપયોગ	૧૧૨
દુઃખ અને દરદમાં સદાયરણુથી ઘટાડો	૧૨૩
માણસ ! તું આગશુ પડી રહેલા નથી આવ્યો...	૧૩૮
દોહરા	૧૫૧
ઇશ્વરપ્રાર્થના	૧૫૨
(ભુજંગી વૃત)	૧૫૫
ઇશ્વરસ્તુતિ	૧૫૫

નીતિવચન.

ભાગ ૧.

ઇશ્વર.

આ જગતનો બનાવનાર, ઉત્પન્ન-કરનાર અને ચલાવનાર સર્વ-શક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, અને સર્વસમર્થ ઇશ્વર એકજ છે. મૃધ તેનો ઉત્પન્ન કરેલો સકૃથી* તેજસ્વી પદાર્થ છે તોપણ તે બને ઇશ્વર નથી. સર્વ પોતાના પ્રકાશથી દુનિયાને પ્રકાશ આપે છે અને દુનિયા ઉપરનાં સર્વ પ્રાણિઓને છવતાં રાખે છે; તેટલામાટે તું તેની ભણી અચરતીથી બે, પણ તેને ઇશ્વર માનીને તેની પૂજા અથવા ભક્તિ કરીશ મા.

તું માત્ર તેનીજ પૂજા કર, તેનીજ સ્તુતિ કર અને તેનીજ ભક્તિ કર કે જે સકૃથી સરસ, સકૃથી ડાહ્યો અને સકૃથી દૃષ્ટાન્ત છે. તું માત્ર તેનીજ સ્તુતિ અને ભક્તિ કર કે જેણે પોતાને હાથે આપું જગત બનાવ્યું છે તથા જે પોતાની એક ન્યાની આંગળીના બેરથી આકાશના મોટા મોટા ગોળાઓ અને તારાઓ ચલાવી શકે છે. તું તેનીજ ભક્તિ અને પ્રાર્થના કર કે જે મોટા સાગરને અને પવનના મોટા ઝપાટાને પોતાના કબજામાં રાખી શકે છે, દુનિયા ઉપર વિજળીના ચમકારા મોકળે છે અને આખાં જગતને એક પળમાં ઉત્પન્ન અને એક પળમાં પ્રલય કરી

શકેછે. તું ભક્તિ અથવા બંદગી, પ્રાર્થના અથવા આરાધના કરે તો તેજ ઈશ્વરની કરજે અને ખીજા કોઇ દેવ દેવતાઓની અને પથ્થર પુતલાંઓની કરીશ ના.

ઈશ્વરનું રાજ આખાં જગત ઉપર ચાલેછે. તેનું ડાહ્યાપણ તેનાં સર્વ કામમાં માલમ પડેછે. તેણે આ જગત ચલાવવાને ચોક્કસ નિયમ અને મુકરર કાયદા બાંધ્યાછે. તેનું મન જ્ઞાનનો ભંડોળ છે. ભવિષ્ય સઘળું તેની નજર આગળ ખુલ્લું છે. તારા દિલનાં સર્વ વિચાર તેની આગળ ઉઘાડા પડ્યાછે. તું દરએક ઠરાવ કરેછે તેની અગાઉ તેને માલમ પડેછે. તેટલા માટે તું તેની ચતુરાઈની અને તેની પવિત્રાઈની, તું તેની મોટાઈની અને તેની કીર્તિની સ્તુતિ કર, અને નીચો વળીને પગે લાગ અને હાથ જોડીને તેની દરએક આજ્ઞાને તોભેં થા.

ઈશ્વર માયાળુ અને કૃપાળુ છે. આ જગતને તે દયાથી ચલાવે છે, તેનાં દરએક કામમાં તેની અલંત માયા અને કૃપા માલમ પડેછે. ઈશ્વર સંપૂર્ણતાનું મૂળ છે. જ્યારે આપણી નજર આકાશ ભણી ઉચ્ચએછિયે ત્યારે તેની કીર્તિ પોતાની મેળે માલમ પડી આવેછે. જ્યારે આપણી નજર આપણા પગ તળેની જમીન ઉપર કરીએછિયે, ત્યારે તેનો માયાળુ અને કૃપાળુ સ્વભાવ પોતાની મેળે જણાઈ આવેછે. જે લોકો તેના નિયમને તોડેછે તે તેના અપરાધી થાયછે.

તેની નજરમાં મોટા અને ન્હાના, ગરીબ અને તવંગર સરખા છે. તેની દરબારમાં જ્યારે ન્યાય થશે ત્યારે તે પૈસાવાળાઓનો પક્ષ અથવા મુરવત રાખશે નહીં પણ જરૂર સર્વ કોઈનો વાજખી ન્યાય કરશે.

ધશ્વર શક્તિ.

પૃથ્વી ઉપરના માનવી ! તું તારું મસ્તક જમીન ઉપર નમાવ અને મુગો મુગો આક્રશ તરફથી મોટાં માન સાથે નીતિનો ઉપદેશ મેળવ. જે જે ઠેકાણે સૂર્ય પ્રકાશે છે, જે જે ઠેકાણે પવન ઝુકે છે તે દરેક એક ઠેકાણે વિચારવાને મન, અને સાંભળવાને કાન ધશ્વરે તને આપ્યાં છે. વાસ્તે આ પૃથ્વી ઉપર તારો શો ધર્મ છે તે તું જાણ અને સસના નિયમને માન આપીને ચાલ.

સર્વ વસ્તુઓ ધશ્વરથી ઉત્પન્ન થયે છે. ધશ્વરની શક્તિ અપાર છે; ધશ્વરનું ડાહ્યાપણ અચળ છે અને ધશ્વરની કૃપા અત્યંત છે. તે સ્વર્ગમાં પોતાનાં તપ્ત ઉપર બિરાજે છે. તેનાં મોહોડાનો સ્વાસ દુનિયાને ઝંવતી રાખે છે. આકાશના મોટા મોટા ગોળાઓને તે પોતાની ઘટલી આંગળીથી ચલાવી શકે છે. પવનની પાંખ ઉપર સ્વાર થઈને તે ફરવા નિકળે છે, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે આખું જગત ચલાવે છે.

અનુક્રમ. રચના અને શોભા દરેકેક ઠેકાણે અને દરેકેક જગાએ જોવામાં આવે છે. તેનાં સર્વ કામમાં ડાહ્યાપણ અને ગોઠવણ માલમ પડે છે, પણ માણસની શક્તિ તે વિષે કલ્પના કરવાને કેવળ અશક્ત છે. જ્ઞાનની છાયા માણસનાં મન ઉપરથી સ્વપ્નાની પેઠે જતી રહે છે. માણસ માત્ર અંધારામાં ગલોટિયાં ખાયા કરે છે. તે પોતાની અક્લ હોડાવે છે પણ તેમાં તે ઠગાઇ બંધાયે છે. ધશ્વરનું ડાહ્યાપણ આકાશના પ્રકાશ જેવું છે. તેને અક્લ હોડાવવાની જરૂર પડતી નથી. તેનું મન સસનો ભંડોળ છે તેનાં તપ્ત આગળ ન્યાય અને દયા ઉમાં રહેલાં છે.

તેનાં મોહોંડાં ઉપર પરાપકારબુદ્ધિ ને પ્રીતિનો પ્રકાશ માલમ પડેછે.

ધશ્વર જેવી શક્તી કોની છે? ધશ્વર જેવું ગદાપણ કોનામાં છે? ધશ્વરની બરેખ્મરી કોણ કરી શકનાર છે? ધશ્વર જેવી કૃપા કોણ કરનાર છે? રે માનવી! તને પેદા કરનાર એજ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ છે. તેની ઇચ્છાથી તું આ પૃથ્વી ઉપર પેદા થયોછે. તેણે કૃપા કરીને તને વિચાર શક્તિ આપીછે. તારા શરીરના સર્વ અપકાર તેના હાથની કૃપાથી બનેલાછે. તું તેનો સાદ સાંભળ, કારણ તે કૃપાથી ભરેલોછે. તું નિરંતર તેનું સ્મરણ કર, કારણ જે પુરુષ તેનું નિરંતર સ્મરણ કરેછે તે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરી શકેછે.

સત્ય.

માનવી! જે તું સત્યનો સાથી થયો હોય, જે સત્યને તારાં અંતઃકરણથી ચાહતો હોય તો, તું તારું દિલ સાચું રાખ. સત્યને કદી તું છોડતો ના, સત્યને વળગી રહ્યાથી તને કીર્તિનું તાજ મળશે. જે માણસનું દિલ સાચું અને ચોખ્ખું છે તે માણસનાં દિલમાં સત્યનું મૂળ માલમ પડેછે. તેના બોલવામાં ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇ માલમ પડતી નથી. જુઠ્ઠાઇથી તે શરમીદો થઇ પડેછે તથા ગફરાઇ જાયછે પણ સાચું બોલવામાં તેને કંઇ પણ ડર રહેતો નથી. સાચાં દિલવાળો માણસ પોતાની આબરૂનો મરતબો સાચવી રાખેછે. ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇને તે પોતાનાં સર્વ દિલથી ધિક્કારેછે. તે પોતાના સર્વ ઠરાવમાં નિયમ પ્રમાણે ચાલેછે અને ગુચવણથી મોડજો રહેછે.

સાચું બોલવાને તેનામાં હિંમત અને સૂર છુટેછે. પણ જીહ્વા બોલવાને તે બહુ ડર અને આંચકો ખાયછે. તેનાં મોંહોંડામાંથી જે વચન નિકળેછે તે તેના દિલના નિર્મળ વિચારને પ્રસિદ્ધ કરેછે. તે સર્વદા ડાહ્યાપણ અને સાવધપણે બોલેછે. સાચી વાતને તે પોતાનાં દિલમાં ગોખી રાખેછે અને દરએક બાબત વિષે નેષ્ટ વિચારીને બોલેછે. ગમે તેવાં માણસને પોતાના એક સાચા મિત્ર પ્રમાણે સલાહ અથવા મસલત આપેછે. ગમે તેવાં ભારે કામમાં તે ખરી હિંમત રાખેછે અને ગમે તેવી બાબત વિષે સ્વતંત્રતાથી બોલેછે.

પણ એક કપડી અને મેલા માણસનું દિલ તેની છાતીમાં ઢંકાયલું રહેછે. તે સચાઇનું ડોળ ધાલીને બોલવા નત્યછે. તેનાં બોલવામાં સર્વદા ભેદ ને લુચ્ચાઇ હોયછે. તે પોતાની દલગીરી છુપાવવાને હસતું મોંહોં રાખેછે અને પોતાની ખુશી છુપાવવાને દલગીરી ભરેલું મોંહોં દેખાડે છે. તેનાં બોલવાનો ચોક્કસ અને એકજ અર્થ થતો નથી. તે જે કંઈ બોલેછે તે ભેદમાં બોલેછે અને તેનો બેવડો અર્થ ધાયછે. એક જાદરની પેઠે તે પોતાનું કામ અધારામાં સારી રીતે કરી શકેછે; પણ અજવાળામાં તેની સઘળી દગલબાજી અને ઠગાઇ માલમ પડી આવેછે; તથા તેનાં મોંહોં ઉપરનો બધો કચરો અને કાદવો ઉઘાડો પડેછે. તે પોતાના દિવસ ઠગાઇ અને લુચ્ચાઇમાં ગુજારેછે. તેનાં જીવનું કંઈ પણ ટેકાણું રહેતું નથી. પણ અરે મૂર્ખા! તું જેવો છે તેવો દેખાઇ આવે તો તે છુપાવવાને પ્રયત્ન કરતો ના કારણ તેથી તું છે તે કરતાં વધારે લુચ્ચો અને વધારે દગાખોર માલમ પડીશ. તારાં જીવતરના થોડાએક સુખના દિવસ ગયા કે તરત તારી

આસપાસ ભયંકાર વાદળ ઘેરાઈ જશે અને તું મોટી પિડામાં આવી પડીશ.

દયા.

જે પ્રમાણે સુકાઈ ગયેલાં ઝાડપાન અને ફળ ઉપર વસંતરતુના દેખાવથી લિલાસ અને ખુબસુરતી આવે છે, જે પ્રમાણે વેરાણ ખેતરમાં ઉનાળાની બક્ષિસથી પુશ્કળ અનાજ પાકે છે, તે પ્રમાણે અભાગ્ય લોકોની ઉપર દયા મોટી બક્ષિસ થઈ પડે છે. જે પુરુષ ખીજની દયા કરે છે તે પુરુષ બધાઓની દયા મેળવવાને લાયકનો થઈ પડે છે; પણ જે પુરુષ દયા વગરનો છે તે દયા મેળવવાને મુદલ લાયક નથી.

જે પ્રમાણે એક કસાઈને બકરાંની ચિચિયારીથી દયા ઉપજતી નથી, તે પ્રમાણે કુર કે ઘાતકી માણસનાં દિલમાં કોઈનું દુઃખ જોઈને દયા ઉપજતી નથી. તેટલા માટે, હે માનવી ! તું તારા કાન ગરીબ લોકોનો સાદ સાંભળીને બંધ કરતો ના; અને નિરપકારીઓનાં દુઃખ જોઈને તારું દિલ કઠણ અને નિર્દય રાખતો ના.

જ્યારે આપ વગરનાં બચાંઓ તારી પાસે મદદ માંગવા આવે, જ્યારે દુઃખ અને સંકટમાં પડેલી વિધવા દલગિરીનાં આંસુ લાંબીને તારી સાહેતા લેવા આવે, ત્યારે તું તેનાં દુઃખની વાત ચિત્ત દઈને સાંભળ, અને તારાથી અને તેટલી મદદ કર. જ્યારે કોઈ રસતાનો ગરીબ ભટકનાર ઘરબાર વગરનો ટાલાડથી ધુજતો તારી નજરે પડે, ત્યારે તું તારો ઉદાર લાંબો કર, અને તેને જીવથી બચાવ. જ્યારે કોઈ ગરીબ કંગાળ માણસ મંદવાડના ખાટલા ઉપર પડીને, દુઃખ અને દરદથી પિડાતું હોય, જ્યારે કોઈ

અભાગ્યો બંધીવાન કેદખાનાનાં દુઃખથી હાય મારતો કે રડતો હોય, જ્યારે કોઈ નબળો અને બુદ્ધો પુરુષ પોતાની નબળી આંખ તારી તરફ દ્યાને વાસ્તે ઊંચકતો હોય, ત્યારે અરે માનવીના પુત્ર ! તું તેની ઉપર દયા કર્યા વગર ખુશી મળ અને એનમાં ફરતો ના. તું યાદ રાખ કે દુઃખમાં પડેલા અભાગ્યા અને દુરદેશમાં પિળાતા લાચાર એકેજ પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલા તારાં ભાઈઓ છે; તેઓને દુઃખમાંથી છોડવવા એ આ પૃથ્વી ઉપર તારો મોટો ધર્મ છે એમ જાણ.

નમ્રતા.

હે મનુષ્ય ! એવો તું કોણ છે કે તું તારાં ડાહ્યાપણનું અભિમાન કરેછે ? તું તારી કાબેલિયત ઉપર, તું તારી વિદ્યા ઉપર એટલો બધો શા માટે ફલાય છે ? તું પોતે અજ્ઞાન છે એવું સમજ; કારણ પોતાને અજ્ઞાન સમજવું એ ડાહ્યાપણનું મંગલ છે. બીજાઓના વિચારમાં તું મૂર્ખ માલમ ન પડે વાસ્તે તું તારા પોતાના વિચારમાં ડાહ્યા થવાની મૂર્ખાઈ કાઢાડી નાખ.

એક સ્વરૂપવાન સ્ત્રીને સાદો પોશાક જેમ ઝલકાટ અને શોભા આપેછે, તેમ નમ્રતા ભરેલી ચાલ ડાહ્યાપણનો એક મોટો શૃંગાર થઈ પડેછે. નમ્રતા વાળા માણસનું બોલવું સત્યને પ્રકાશ આપેછે અને તેનાં બોલવાની ખામી તેની ભૂલને ઢાંકી નાખેછે, નમ્રતાવાળું માણસ પોતાનાં ડાહ્યાપણ ઉપર વિશ્વાસ રાખતું નથી; તે પોતાના મિત્રની શિખામણ ઉપર લક્ષ આપેછે અને તે પોતાની સંપૂર્ણતા સહી છોડી નજરે નેત્રેયછે. જે પ્રમાણે હરએક વસ્તુ પડદામાં રાખ્યાથી વધારે સોભાયમાન દીસેછે, તે પ્રમાણે જેના સદ-

ગુણ ઉપર નમ્રતાની છાયા પડેછે તેના સદગુણ વધારે શાભા આપેછે.

પણ ગર્વીષ્ઠ અને પતરાજીબોર માણસને તું જ્ઞે. તે ઊંચો ભભકાદાર પોશાક પેહેરેછે. તે ખુલા રસતામાં લેંહેકાતો ચાલેછે અને પોતાની નજર ચારે તરફ ઊંચીને ઊંચી રાખેછે. તે પોતાનું 'માથું' મિબ્બસ ભરેલા ડોળમાં રાખેછે. તે ગરીબ અને લાચાર લોકોની તરફ નજર કરતો નથી; કારણ તેઓને તે ધિક્કારેછે. તેની આવી "ગર્રી અને મૂર્ખાઈ જ્ઞેષ્ઠ સારા માણસો હસેછે. તે ખીન્નઓના વિચારને ધિક્કારેછે. તે પોતાનાજ વિચાર ઉપર આધાર રાખેછે અને તેથી ગુચ્ચવણમાં આવી પડેછે. તે પોતાની સ્તુતિ સાંભળવાને ખુસામતખોર, તેથા ડાજીલાને પોતાની પાસે રાખેછે; પણ તેઓ તેનું સર્વ ઓઢાવીને તેને બિચ માગતો કરેછે.

સંતોષ.

માનવી? જે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર તારા અંતઃકરણની સઘળી વાત જાણેછે. જે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર તારી ઇચ્છાની સર્વ ગર્રી જ્ઞેયછે, અને જે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર તારા પોતાનાજ લાભને વાસ્તે તારી અરજ કબૂલ રાખતો નથી, તે સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરે આ પૃથ્વી ઉપર તારું વનન ઠેરવ્યુંછે તે તું ભૂલી જતો ના. "તથાપિ ડાહ્યાપણુ ભરેલી સર્વ ઇચ્છાને માટે તથા પ્રમાણિક્ર મેહેનતને માટે હરએક કામમાં ઘણું કરીને ફતેહ મળે એવું તેણે પોતાની પરોપકાર-મુદ્દિથી ઠેરવ્યુંછે તે તું યાદ રાખ. જે એએનપણું તને માલમ પડેછે, જે અવદશા કે માહી હાલત તું ભોગવેછે, તે કહ્યા અને કેવા ઝરામાંથી નિકળે છે તેનું મૂળ તું તપાસ; એટલે તને માલમ પડશે કે તારી

પોતાનીજ મૂર્ખાઈથી, તારી પોતાનીજ ગરરીથી અને તારા પોતાનાજ ભમતા વિચારથી તે સઘળું કૃત્ત્રિય થયું છે. તેટલા વાસ્તે તું ઇશ્વરના હરાવ વિષે ટકટક કે ગડગડ કરતો ના. તું કદાપિ એવું બોલતો ના કે, “મારી પાસે જે દોલત, અમલ અને અવકાશ હોય તો હું સુખી થાકો.” કારણ તું બાણતો નથી કે દોલતવાનને, અમલદારને. અને અવકાશવાળાને કેવી તદ્દરેની એડચણ તથા આપદા ભોગવવી પડે છે. ગરીબ માણસ તવંગર થવા ઇચ્છે છે પણ તવંગરને કેટલી ફિકર ચિંતા અને કેટલી જાનની હોય છે તે જેઠ શકતો નથી. ગરીબ માણસ અમલદાર થવાની આતુરતા રાખે છે પણ અમલવાળા માણસોની ગુચવણ તથા મુશ્કેલી તે વિચારી શકતો નથી. ગરીબ માણસ અવકાશનો કંટાળો સમજતો નથી તેથી તે પોતાની ગરીબ સ્થિતિ જેઠ બળી જળીને રાખ વધ જાય છે.

પણ હરકોઈ માણસનાં બાહારનાં સુખથી ભુલાવો બાધને તું તેની અદેખાઈ કરતો ના; કારણ તેના અંતઃકરણની દલગીરી તું બાણતો નથી. થોડુંથી સંતોષ પામવો એ મોટું ડાહ્યાપણ છે. જે માણસ દોલતમાં વધારો કરે છે તે માણસ ફિકર ચિંતા પણ વધારે છે. પણ એક સંતોષવાળું મન એ ખરો અને છુપો ખજાનો છે અને તે ખજાનો અસંતોષી માણસ જેઠ શકતો નથી.

નમ્રતા, પદ્મોપકારબુદ્ધિ, પદ્મરંગગારી અને નીતિ એ ગુણો જે તું હાંસલ કરીશ અને દોલતની દરકાર નહીં કરીશ, તો દોલતની તાકાત નથી કે તને હુખિયો કરે. આ વાત તો તને ખાતરીથી અને ચોક્કસ બાણવી જરૂર છે કે સુખનું ખરું અને નિર્મળ ખ્યાલું ઇશ્વરે આ જગતમાં કોઈ પણ મનુષ્યને આપ્યું નથી. સદગુણ—એ

સરતના ઘોડાની પેઠે છે. એ ઘોડા ઉપર બેસીને સરત ઘોડાવવાને આ દુનિયામાં ઇશ્વરે સર્વ મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યાં છે. એ સરતનો ઘોડા જઈ પોંદોચવાની જગા “સુખ” છે અને તે જગા ઉપર આખો રસનો ફેરી વળ્યા શિવાય તથા બીજી દુનિયાનું અવીચળપણું હાંસલ કીધા શિવાય કદી જઈ પોંદોચાતું નથી.

ઉદ્યોગ.

જે દિવસ ગયા તે તો સર્વદા ગયા અને જે દિવસ આવવાના છે તે ઉપર મુદ્દલ ભરોસો નથી; વાસ્તે હો માનવી! તને ઘટે છે કે જે વખત તારો વ્યર્થ ગયો હોય તેની ચિંતા કે દેહજીરી કર્યા વગર અને જે વખત આવવાનો છે તે ઉપર ઘણો આધાર રાખ્યા વગર, તું તારા ચાલતા વખતનો રૂઠો ઉપયોગ કર. ચાલતો વખત એ તારો વખત છે; હવે પછીનો વખત ભવિષ્યના ગર્ભમાં છે, અને તું જાણતો નથી કે તે ગર્ભમાંથી શું નિકળશે. વાસ્તે જે કાંઈ કરવા વિષે તું હસાવ કરતો હોય તો તે જલદીથી કર અને જે કાંઈ સવારે થઈ શકતું હોય તે સાંજ ઉપર ન રાખ.

આજસાંઘ, એ દુઃખ અને તાંગીનો એક મોટો પિતા છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગથી સુખ અને વૈભવ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉદ્યોગનો હાથ તાંગીને નસાડે છે. ઉદ્યોગી માણસના સાથી સુખ અને વૈભવ છે. જે પુરુષ દોલત મેળવે છે, જે પુરુષ મોટી પદવીએ ચડે છે, જે પુરુષ આખર અને માનથી ભરપૂર છે, જે પુરુષની સ્તુતિ સર્વ લોક કરે છે, જે પુરુષ રાજદારી કચેરીમાં બેસે છે તે પુરુષ કેવો ઉદ્યોગી અને ચપલ છે તે તું તપોસ તે પુરુષ આજસને પોતાનાં ઘર-

માંથી વેગળું રાખેછે અને આળસુને પોતાનો કટ્ટો શત્રુ કરી લેખેછે.

ઉધોગી પુરુષ સવારના જલદીથી ઉઠેછે અને રાતના મોટા સુવેંછે. તે વિચારથી પોતાનાં મનને અને મેહેનતથી પોતાનાં તનને કસરત આપીને સુખાકારી સ્થિતિમાં રાખેછે. પણ આળસુ માણસ પોતાની ઉપર પેસે તે એક મોટો ભાર થઈ પડેછે. દરએક ઘડી અને દરએક પળ તેને મોટી માલમ પડેછે તે અહીંથી તહીં તરફડાયાં મારેછે અને જાણતો નથી કે “હું શું કરું.” તેના દિવસ વાદળના ઝાંઝાની પડે જતા રહેછે અને તેની યાદગીરીની કંઈ પણ ઇલાણી પાછળથી માલમ પડતી નથી. તેનું શરીર મેહેનત વગર, રોગ અને દરદથી ભરેલું રહેછે. તે કામ કરવાને ઢોધ ઢોધ વેળાએ ઇચ્છા રાખેછે પણ તેનામાં ચાલવાની શક્તિ રહેતી નથી. તેનું મન અંધારામાં આવી જાયછે. તેના વિચાર ગભરાટમાં આવી પડેછે. તે જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા દેખાડેછે પણ મેહેનત કરતો નથી. તે બદામનો માવો ખાવાને ઘણાજ આતુર રહેછે પણ તેનાં છોડાં ભાંગવાને તેને આળસ થાયછે.

તેનાં ઘરમાં સર્વ ટેકાણે અંધેર અને અવ્યવસ્થા માલમ પડેછે. તેના ચાકરો ઉડાઉ અને મસતિખોર હોય છે. તે નિલ. ખરાબીના પંજામાં વધારે અને વધારે આવતો જાયછે. તે પોતાની આંખે જોયછે અને કાને સાંભળે છે; તે પોતાનું માથું હલાવેછે અને મોટી મોટી ઉમેદો બાંધેછે; પણ તેનામાં નિયમ અને નિશ્ચય નથી. વંટોળીઆ પવનની પેઠે ખરાબીનું વાદળ તેની ચારેગમ આવીને વિટલાઇ જાયછે અને આખર તે શરમ તથા દલગીરીમાં પડી આ દુનિયા છોડી ચાલતો થાયછે.

વિચાર.

માનવી ! તું તારા મનને પુછ અને વિચાર કર કે આ પૃથ્વી ઉપર તું શા માટે પેદા થયોછે. તારી શક્તિ વિષે વિચાર કર; તારી ગરજ વિષે વિચાર કર; અને મનુષ્યની સાથે તારા સંબંધ વિષે વિચાર કર એથી તને તારી હયાતીનો ધર્મ માલુમ પડશે અને તે પ્રમાણે ચાલવાને જની આવશે. તું જે કાંઈ કર અથવા બોલ તેની અગાઉ સારી રીતે વિચાર કર, અને જે દરએક 'પગલું' ભરવાને તું તૈયાર થયો હોય તેની દરએક ગતિ અને તેનું દરએક વળણ તપાસ. એમ કીધાથી તને કદી નહાઈ લાગશે નહીં, કદી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે નહીં તથા કદી દલગિરી ઉત્પન્ન થશે નહીં. . . .

વિચાર વગરનો માણસ પોતાની હલની લગામ પોતાના હાથમાં રાખી શકતો નથી. તે જેમ મનમાં આવેછે તેમ બંદેછે અને પોતાનાં બોલવાની મૂર્ખાઇમાં પોતેજ ફસી પડેછે. જે પ્રમાણે એક માણસ ઉતાવળમાં મોટો ઢેકટો મારેછે અને ખીલ ગમ મોટો ખાટો વેંતેયા વિના તેમાં એકદમ પછડાઇ મરેછે, તેજ પ્રમાણે દરએક માણસ દર-એક વાતનું સાઈ નહાઈ પરિણામ તપાસ્યા વગર કામ કરેછે તો તેમાં તે ફસી પડેછે. માટે હું માનવી ! તું વિચારનો સાદ લક્ષ દેખને સાંભળ. વિચારનું બોલવું એ ડાંહાપણનું બોલવુંછે. વિચારનો રસતો સદા સત્યના રસ્તા ઉપર પોંદે-ચાડેછે. વાસ્તે હરકાંઈ બોલવાની અગાઉ અથવા દરએક કામ કરવાની અગાઉ તું સારી રીતે વિચાર કર.

ઉમેદ.

માનવી ! જો કીર્તિ મેળવવા માટે તારા હૃદયને ઉમેદ થતી હોય અને સ્તુતિ સાંભળવાથી તારા કાનને ખુશી લાગતી હોય, તો જો માટીમાંથી તું ઉત્પન્ન થયોછે તેમાંથી ઉમેદ થા અને જો કાંઈ કામ સ્તુતિપાત્ર હોય તે કરવાને તજવીજ કર. જો વડના મોટાં ઝાડની ડાળ રસ્તામાં ચોમેર પંથરાઈ ગયલી માલમ પડેછે તે વડનું ઝાડ એક વેળાએ જમીન ઉપર એક નાહના રોપા જેવડું હતું. તારો ધંધો ગમે તેવો હોય પણ તેમાં નિલ સાવધ રેહવાની તું તજવીજ કર. કાંઈપણ રૂઠું કામ કરવામાં તું ખીજા દોષને તારાથી આગળ જવા દેતો ના. ખીજાઓના સારા ગુણ જોઈને તું અદેખાઈ કરતો ના; પણ તારા પોતાના ગુણમાં સુધારો કર.

તારા હરીફ અથવા બરોબરિયાને તોડી માડવાના સર્વ અપ્રમાણિક અને ગેરવાજખી ઉપાયનો તું ત્યાગ કર. તેનાથી સરસ થવાને તું સદા યોગ્ય અને રૂઠા ઉપાય કામે લગાડ, અને તેમાં તું ક્ષેત્ર નહીં મેળવ તે છતાં મોટાઈ મેળવવાની તારી યોગ્ય અને રૂઠી મેહેનતને માન મળ્યા વિના રેહેશે નહીં. પ્રમાણિક ઉમેદથી માણસનો આત્માં ઘણોજ મગન અને ખુશી રેહેછે. સ્તુતિ મેળવવા પછવાડે તે દોડેછે અને સરતના સ્વારની પડે તે ઘણો ખુશી થાયછે. મોટી મોટી અડચણો તથા હરફતો છતાં નારિયલના ઝાડની પડે મોટી પદવી ઉપર તે વધતો જાયછે અને આકાશના ગરૂડ-પક્ષીની પેઠે ઊંચે ચઢતો માલમ પડેછે. નામીયા પુરુષોના ઉત્તમ ગુણ તેની આંખ આગળ સદા રેહેછે અને તેવા ગુણ મેળવવાની તે પોતે મેહેનત કરેછે.

ઉમેદવાળું માણસ મોટી મોટી યુક્તિઓ કામે લગાડેછે. તે યુક્તિ પાર પડેછે ત્યારે તેને અતી આણંદ અને અતી ખુશી ઉપજેછે. તેનું નામ આ દુનિયામાં લાંબી મુદત સુધી કાયમ રહેછે. પણ અદેખા માણસનું દિલ એક ઝેરી સાપની પેઠે છે. તેનાં મોંઢાંમાંથી ઝેરી રંવાસ નિકળેછે અને પોતાના પડોશીની ચઢતી દશા જોઈને તે ઘણાજ બેચેન અને નાખુશ થઈ પડેછે. તે પોતાના ઘરમાં બેસીને છાતી કુટેછે અને બીજાને કંઈ પણ સારું થાયછે તો તેનું દિલ બળીને ખાખ થઈ જાયછે. તેનું દિલ અદેખાઈ અને ઈર્ષ્યાથી ભરેલુંછે; તેને કોઈ દિવસે અને કોઈ વખતે ચેન પડતું નથી. સદ્ગુણ ઉપર તેની પ્રીતિ મુદ્દલ લાગતી નથી. તે એવુંજ ઇચ્છેછે કે “મરે પડોશી મારાજ જેવો અભાગ્યો રહે તો સારું.” જેઓ તેનાથી સરસાઈ કરેછે તેઓને તોડી પાડવાને તે જ્યતીશે મેહેનત લેછે અને તેઓની ચાલચલણ વિષે લોકમાં ખોટા વિચારો ઉત્પન્ન કરેછે. તે પોતાના હરીફાને તુકસાત કરવાની સર્વ યુક્તિઓ ગોઠવી સજ્જનના વિષ્ણુમાં આવી પડેછે અને એક કરોળિયાની પેઠે પોતાની જાનમાં પોતેજ ફસેછે.

ઠાહાપણ.

માનવી ! તું ઠાહાપણની વાત સાંભળ. તું ઠાહાપણના ઉપદેશ ઉપર લક્ષ પોંઠોંચાડ. ઠાહાપણનો સંગ્રહ તારા મનમાં કર. ઠાહાપણનાં વચનથી કોઈ અજાણ્યો નથી. ઠાહાપણ ઉપર સર્વ સદ્ગુણ આધાર રાખેછે. ઠાહાપણ માણસનાં જીવતરનો રખેવાળ અને સંભાળ લેનાર છે. હે મનુષ્ય ! તું તારી જીભ ઉપર લગામ રાખ, તું તારા હોઠ ઉપર ચોકી પેહોરો રાખ, નહીં તો તારા બોલવાથી તારી પોતાની ખરાબી થશે.

જે માણસ લંગડાને ધિક્કારેછે તેને તપાસવું જોઈએછે કે “હું પોતે લંગડો નથી.” જે પુરુષ બીજાની અવદશા જોઈને ખુશી થાયછે તે પુરુષને પોતાની અવદશા કોઈ દિવસે ઘણી દલીલગીરીથી જોવી પડશે. ઘણુંજ બોલવાથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડેછે પણ મુંગા રહ્યાથી સલામત રહેવાયછે. ટક-ટક અને બડબડ કરનારો માણસ મંડળીને ઉપદ્રવ કરનારો થઈ પડેછે. તેની ટકટક અને બડબડથી કાનને કંટાળો ઉપ જોઈએ અને દરએક મિઠી વાતચીત સ્વાદ વિનાની થઈ પડેછે.

તું તારી મેજે ગર્વ કરતો ના, કારણ તેથી તને ધિક્કાર હાસિલ થશે. તેમજ તું બીજા કોઈની મજા અને મસ્કરી કરતો ના, કારણ તે જોખમ ભરેલું છે. ઘણી મસ્કરી મિત્રાચારીને ઝેર જોવી કરી નાખેછે અને જે પુરુષ પોતાની જાલ પોતાના હાથમાં રાખી શકતો નથી તે મોટાં દુઃખમાં આવી પડેછે.

તારી સ્થિતિ પ્રમાણે તું સુખ અને આરામમાં રહેવાની તજવીજ કર; પણ તારી શક્તિ ઉપરાંત થઈને ખર્ચ કરતો ના. તારી જીવાનીનું ડાહાપણ તારી ઘરડી અવસ્થામાં તને ઘણું ઉપયોગી તથા અગત્યનું માલમ પડશે. તું તારાં પોતાનાં કામ ઉપર વધારે લક્ષ રાખ; રાજ દરબાર વિષેની ફિકર તું દરબારીઓને જ સોંપ. તારી ગમત તને બારે અને મોંઘી થઈ ન પડે એની તું સંભાળ રાખ. નહીં તો કે એ ગમતથી તું જોટલું સુખ ભોગવીશ તેટલું અથવા તેથી વધારે દુઃખ પાછળથી તને સહન કરવું પડશે.

તારી ચહડતી કળા હોવાથી તું સંભાળ વગર અને ગાફલ રહેતો ના; અથવા ઘણી દોલત મળવાથી કરકસરનો હાથ કાપી નાખતો ના. જે ઘણી જીવતરના અત્યંતપણામાં ગમત કરેછે તેને પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કર્યા વગર છુટકે

થતો નથી. બીજાઓના અનુભવથી તું ડાહ્યાપણુ શીખ અને તેઓની પડતી દશાથી તું તારી પોતાની ચાલ સુધાર. તપાસ કર્યા વગર કોઈ પણ માણસ ઉપર તું પૂરો વિશ્વાસ રાખતો ના, તે છતાં વગર કારણે તેની ઉપર અવિશ્વાસ રાખીશમાં; સખ્ય તે અપરાધ—ભરેલું છે. પણ જ્યારે તને કોઈ માણસ પ્રમાણિક માલમ પડે ત્યારે તને એક મોટો ખજાનો મળ્યો એમ સમજ અને તેને તારા દિલમાં કોતરી રાખ તથા તેને એક અમુલ્ય રત્ન કરી સમજ.

સ્વાર્થી માણસનો આભાર તું કદી લઇશમાં; એથી તું ફસી પડીશ; અને તેના ઉપકારમાંથી તું કદી છુટો થઇ શકીશ નહીં. જે વસ્તુની તને કાલે જરૂર પડે તે વસ્તુ આજ વાપરીશ ના. તથાપિ સાવચેતીથી અથવા સંભાળથી કંઈ પણ નુકસાનનો અટકાવ થઇ શકે તો તેમ કરવાને તું ચુકતો ના. ડાહ્યાપણુથી ચોક્કસ અને જરૂર ફતેહ મળશે એવી આશા રાખતો ના; કારણ રાતના શું બીના બનશે તે વિષે દિવસના માલમ પડતું નથી. મૂર્ખ માણસ સદા કમનસીબ રહેતો નથી અને ડાહ્યો માણસ સદા ફતેહ મેળવતો નથી. તથાપિ આટલી વાત ખરીછે કે કોઈ પણ મૂર્ખ માણસે પૂરો વૈભવ ભોગવ્યો નથી અને કોઈ પણ ડાહ્યો માણસ બિલકુલ વૈભવ વગરનો રહ્યો નથી.

હિંમત.

આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેનાર દરેક માણસન કપાળે થોડું ઘણું દુઃખ, દરદ અને કમ નસીબ ચોંટાંટેલું છે તથા થોડી ઘણી આપદા, પિડા અને વિપતી વળગેલી છે. તેટલા માટે રે દુઃખ અને સંકટના માનવી? તને ઘટે છે કે વગર દિલ કરવે તારા મનને હિંમતથી અને ધીરજથી જોરાવર

કર; કે જેથી કરીને માણસ જાતને કપાળે થોડું થાણું દુઃખ વળગેલું છે તે સહન કરવાને ધીરજથી બની શકે. જે પ્રમાણે કિજ્જડ રેતીના મેદાનમાં એક ઊંટ મેહેનત, તાપ, ભુખ અને તરસ સહન કરે છે, તે પ્રમાણે માણસ જાતની હિંમત સર્વ સંકટમાંથી તેનું રક્ષણ કરે છે.

મોટા કુળનું બાળક દોહતની અદેખાઈ કરતું નથી અને તેના આત્માની મોટાઈ જતી રહેતી નથી. સુખના હસતાં મોંહો ઉપર તેણે પોતાનો આધાર રાખ્યો નથી, તેથી તે દુઃખની વેળાએ દયાઈ જતો નથી. સમુદ્રના ખડકની પડે તે મજબૂત ઉભો રહે છે અને મોઝના મારથી તે કંટાળો ખાતો નથી. એક ટેકરી ઉપર તે પોતાનું માથું ઊંચું રાખે છે અને દોહતનાં તીર તેના પગ આગળ આવી પડે છે. સંકટની વેળાએ તેનાં દિલની હિંમત તેનું રક્ષણ કરે છે અને તેના મનનું સાવધપણુ હરએક દુઃખમાંથી તેને મોકળો રાખે છે. લડાઈમાં જનાર માણસની પેઠે તે આ સંસારના દુઃખની સામે લડાઈ કરી જાણે છે અને પોતાના હાથમાં ફતેહ મેળવીને પાછો ફરે છે. વિપતીના દયાણુમાં તેની ધીરજ, દુઃખનો બોળે આછો કરી નાખે છે અને તેની હિંમત તે બોળને એકદમ તોડી પાડે છે.

પણ એક હિંમતવાળા માણસનો બિહકણો સ્વભાવ તેને માડી હાલતમાં નાખે છે. ગરિયાઈ તજે દયાઈ ગયાથી તે એકદમ નાહિંમત થઈ પડે છે અને અપમાન મળ્યાથી તેને એકદમ દુઃખ હાંસલ થાય છે. જે પ્રમાણે એક હલકું પીછ પવનની ઝીણી ટુંકથી ઉડે છે તે પ્રમાણે દુઃખનો ઓળો તેની નજરે પડ્યાથી તેના હોંસ ઉડી જાય છે. સંકટના વખતમાં તે આકળો વાકળો થઈને ગભરાઈ જાય છે. વિપતીના દિવસમાં તે નાહિંમત થાય છે અને નાહિંમતમાં તેનું દિલ છેકળ ભાંગી પડે છે.

ક્રોધ.

જે પ્રમાણે વંદોગિયો પવન પોતાનાં જોરમાં આવીને ઝાડોને ઉખેડી નાખેછે, જગતના રમણ્ય દેખાવને' બદસુરત અને એડોળ કરી નાખેછે; અથવા જે પ્રમાણે ઘરતીકંપ પોતાનાં જોરમાં આવીને આખાં શેહેરોના શેહેરો પ્રલય કરી નાખેછે; તે પ્રમાણે એક ક્રોધી માણસનો ક્રોધ તેની આસપાસ નુકસાન અને ખરાબી ઉપજાવેછે. ક્રોધવાળાં માણસને હાથે કંઈ પણ ખરાબી અને નુકસાની થવાનો ભય રહેછે. પણ અરે માનવી ! તું વિચાર કર અને તારી પોતાની નબળાઈ ભૂલી ન જ; તથા બીજાઓના અપરાધ ક્ષમા કર.—ક્રોધનું વિકારને તું તાપે થતો ના; ક્રોધને તાપે અવાથી તું એવું રામજ કે તું તારું પોતાનું ગળું કાપવાને તૈયાર થયોછે, અથવા તું તારા પોતાના મિત્રનું ખૂન કરવાને ઉભો થયોછે.

કંઈ પણ નજીવાં અને તુચ્છ કારણથી તને ક્રોધ ઉપજ્યો હોય અને જો તું તે સહન કરીશ, તો, તે' મોટું દાહાપણ કીધું એમ કહવાશે. તું તારાં દિલમાંથી ક્રોધ દાહાડી નાખીશ તો, તારું દિલ તને કદી દુપકો દેશે નહીં. તું જાણતો હૃદય કે ગુસ્સાવાલો આદમી પોતાની સઘળી અક્કલ ખોયછે. જ્યારે તું સાવધપણમાં હોય ત્યારે બીજાઓના ક્રોધથી ઉપદેશ મેળવ.

ક્રોધમાં આવીને તું કંઈજ કરતો ના. હાથે રહીને તું તોફાનના મોટા સાગરમાં શા વાસ્તે પડવા જાયછે ? તું તારા ક્રોધને તારા કબજામાં રાખી શકતો નહીં હોય તો બેહેતર છે કે તું ગુસ્સે થતો ના. સર્વ પ્રસંગે ક્રોધમાં પડવાથી તું દૂર રહે; અથવા ગુસ્સે થવાનો વખત આવે ત્યારે સાવધ

રેહવાની તજવીજ કર. મૂર્ખ માણસ એકાદ ખરાબ વચન સાંભળીને ગુસ્સે થાયછે, પણ ડાહ્યા માણસ તેની મુદ્દલ દરકાર કરતો નથી.

તું તારી છાતીમાં ક્રોધ વસાવતો ના; કારણ તેથી તારા દિલમાં કાંટા ભોકાશે અને તારી સઘળી ધારણા પાણીમાં જશે. દરએક દુઃખનું વેર લેવાને બદલે ક્ષમા કરવાને તું સદા તૈયાર રહેજે. જે પુરુષ વેર લેવાની તક જોયા કરેછે તે પોતાની મેજે પોતાની ગરદન કાપવાનું હથિયાર સોધેછે. જે પ્રમાણે પાણી છાંટ્યાથી આગની ભભુક હોલવાઇ જાયછે તે પ્રમાણે નરમ સ્વભાવ અને નરમ શબ્દથી ક્રોધવાળાં માણસની આગ નરમ પડેછે અને શત્રુ હોયછે તે મિત્ર થઇ જાયછે. તું વિચાર કર કે ગુસ્સે આવ્યાને કેટલી થોડી વસ્તુ છે? તું ખાતરીથી જાણું કે જો દરએક વાતમાં અને દરએક પ્રસંગે ગુસ્સે થાયછે તેઓ કાંઇ નહીં પણ ખરા મૂર્ખ લોકો છે. ક્રોધ સર્વદા માણસની મૂર્ખાઇ અને નબળાઇથીજ ક્ષત્ર થાયછે. તું ખાતરીથી યાદ રાખ કે ગુસ્સે થનારને આખર પશ્ચાત્તાપ થયા વિના રહેતોજ નથી.

વેર.

વેરનું મુળ માણસની નબળાઇ છે. વધારે નબળા અથવા બીડકણા માણસો વધારે વેર રાખેછે. પણ અરે માનવીના દીકરા! તું વેર શા વાસ્તે સોધેછે. તું શા કારણથી વેરભાવ રાખેછે? તું 'શુ' એમ સમજેછે કે વેર રાખવાથી તારા પોતાનું દુઃખ ઓછું થશે? ના, નહીં. કારણ તું ખાતરીથી જાણ કે તારા પોતાનું દુઃખ તેથી ઘટવાને બદલે અત્યંત વેર વધી પડેછે. જે માણસનાં દિલમાં વેર છે તે માણસનું દિલ હમેશાં એવેન અને દુઃખી માલમ પડેછે; અને જે માણસની

ઉપર વેર રાખ્યું હોયછે તે માણસ આરામ અને વગર ફિક્કરથી ફરેછે.

જે પુરુષ વેર લેવાને ધારેછે તે પુરુષ પોતાની ઉપર પડેલાં દુઃખથી ધરાયો હોય એમ દેખાતું નથી. વેરભાવ રાખ્યાથી જે દુઃખ ઓળખે તે ઉપજવું જોઈએછે તે દુઃખ તને પોતાનેજ ઉપજેછે. જે પુરુષને તું દુઃખ દેવાને ઇચ્છેછે તે પુરુષ મુંગો મુંગો અને હસતો હસતો પોતાનું કામ કર્યો જાયછે. તે તારા દુઃખમાં ઉમેરો થયેલો જોઈને વધારે ખુશી થાયછે.

વેર જ્યાં સુધી મનમાં રહેછે ત્યાં સુધી દુઃખ ઉપજ્યા કરેછું; અને વેર જ્યારે પુરું પડેછે ત્યારે મોટું સંકટ પેદા થાયછે. જે જગા ઉપર તું કોહોવાડી મારવા જાયછે તે જગા ઉપર કોહોવાડી વાગતી નથી પણ તે તારા પોતાના પગ ઉપર વાગેછે. વેરી માણસ પોતાના શત્રુને નુકસાન કરવાનું શોધેછે પણ તેથી દુઃખ તથા સંકટનું વાદળ તેની પોતાની ઉપર આવી પડે છે તે વાતએ મૂર્ખ પોતે સમજતો નથી. વેરી માણસની મતલબ જ્યાં સુધી હાંસલ થતી નથી ત્યાં સુધી તે ઘણોજ ઉદાસી રહેછે. જ્યારે તેની મતલબ હાંસલ થાય છે ત્યારે તેને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે.

તારા શત્રુનું મોત લાગ્યાથી તું શું એમ સમજે છે કે તારું દિલ સંતોષ પામશે? તારા શત્રુને મારી નાખ્યાથી તું શું એમ ધારે છે કે તને નિરાંત થશે? ના; નહીં. તેના અપરાધને માટે તું તેને દલગીર કરવા માંગતો હોય તો તેની ઉપર ફતેહ મેળવ અને તેને જીવથી બચાવ, મરણ પામ્યા પછી તે તારી મોટાઇ અને તારું બળ જોઈ શકનાર નથી; અથવા તારા વેર અને ક્રોધની અસર તેને

મુઢલ માલમ પડનાર નથી. કંઈ પણ ભૂલ વાસ્તે વેર લેવું એ જેવું સેહેલું બીજું એકે નથી, પણ તે ભૂલ ક્ષમા કરવી તેના જેવું કીર્તી ભરેલું બીજું એકે નથી. માણસ! તું મોટામાં મોટી ફતેહ મેળવવા ઇચ્છતો હોય તો તે ફતેહ તારી પોતાનીજ ઉપર પ્રથમ મેળવ. તારી પોતાની ચાલ પાંસરી અને રૂઠી હશે તો હરકોઈ માણસ તારો શત્રુ થવાને શરમાશે; અને તારા આત્માની મોટાઈ જોઈને તને દુઃખ દેવાના વિચારથી દૂર રહેશે.

મોત.

મોત એ માણસના જીવની પરિક્ષા છે. મોતથી માણસનાં સારા નરસા કામની ખુશી એકદમ જણાઈ આવે છે. જે માણસ સમજે છે કે સારી હાલતમાં મરવું એટલે શું તે માણસ પોતાનું જીવતર ખરાબ રીતે ગુજારતો નથી. જે માણસે પોતાની હૈયાતીનો છલ્લો ભાગ પણ સારી રીતે ગુજાર્યો હોય તેનો જન્મ વ્યર્થ ગયો એમ કહેવાશે નહીં. જે સ્થિતિમાં મરવું જોઈએ તે સ્થિતિમાં મરવાને તૈયાર રહેનાર માણસ પોતાની હૈયાતીના વખતનો માહો ઉપયોગ કરતો નથી.

જે માણસ એવું સમજે છે કે “મારે મરવું છે.” તે માણસ જીવે છે ત્યાં સુધી સંતોષથી રહે છે. અને જે માણસ મરવું બૂઝી નયછે તે કંઈ પણ રીતે ખુશી થતો નથી. માણસ! જો તું ખુશીથી અને હિંમતથી મોતની ભેટ લેવા ઇચ્છતો હોય તો સર્વ માહાં કરુંકને તારી અગાઉ મરવા દે. જે માણસ મરવાની અગાઉ પોતાની હૈયાતીનું બધું કામ કરી શકે છે અને કંઈ પણ મુખ્ય કામ બાકી રાખતો નથી તે માણસને ખરેખર ખુશી સમજવો.

તું મોતથી નાસવા ભાગવાની તજવીજ કરીશ મા :
કારણ તેથી તારી પોતાની નયજામ માલમ પડી
આવશે. તું મોતની ધારતી કરતો ના; કારણ તું જાણતો
નથી કે મોત એ શું છે. તું ખાતરીથી એટલું તો જાણતું
કે મોતથી તારી સઘળી દલગીરી અને તારી બધી ફિક-
રનો છંદો આવશે. આટલી વાત ખાતરીથી જાણવી ને
યાદ રાખવી જરૂર છે કે વધારે લાંબા આયુષ્યથી માણસ
વધારે સુખી થતું નથી; પણ દુનિયાની મોખતમાં અને
સંસારની જાળમાં તે વધારે લપટાય છે.

સ્ત્રી.

•અરે પ્રીતિ ભરેલી છોકરી ! તું ડાહ્યાપણની વાત લક્ષ
દઈને સાંભળ અને સત્યના નિયમને તારા હૃદયમાં રાખ;
એથી કરીને તારા મનનો ચળકાટ તારા ખુશસુરત અને
સુંદર બેહેરાને વધારે શોભા આપશે અને એક ગુલાબના
પૂલની પેઠે તારી ખુશસુરતીનો બાહર કરમાઈ જશે તોપણ
તેની મિઠી સુગંધ કદી જતી રહેશે નહીં

તારી જીવાનીના બાહારમાં અને તારા ખિલતા વખ-
તમાં, જરે માણસ જાતની નજર તારા સામું ખુશીથી
જોય તારે હે અજાણનારી ! તું સાવધપણથી તેના વચન
સાંભળ, તારું દિલ મજબુત રાખ, અને તેઓના નરમ
અને મિઠાં બોલવા ઉપર ભુલાવો ન ખા. તું યાદ રાખજે
કે ઇશ્વરે તને માણસનાં સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવાને ઉત્પન્ન
કરી છે અને માત્ર તેનાં કામરૂપી વિકારને વસ થવાને
ઉત્પન્ન કરી નથી. તું માત્ર તેની કામરૂપી ઇચ્છા પુરી
પાડવાને પેદા થઈ નથી પણ સંસારના જાંજળ ભરેલા
ખટલામાં તેને મદદ કરવાને, તારા નરમ સ્વભાવથી તેને

વિશ્રાંતી આપવાને તથા તેની આપદા અને ફિકર ઓછી કરવાને ઇશ્વરે તેને પેદા કરીધી છે.

જે સ્ત્રી માણસનું દિલ રીજવે છે, જે સ્ત્રી પોતાના પ્યારમાં માણસને લપટે છે, તે સ્ત્રી કોણ છે તે જ્ઞે. તે સ્ત્રી કેવી નરમાંસથી ચાલે છે, કેવી મિદી અને મધુર વાણી બોલે છે; કેવી ભલી અને કપટ યગરની છે ! તે આજસુ બેસી રહેતી નથી અને બહાર ચાલીથી તહીં ભટકીને ખુશી થતી નથી. તે પોતાનાં વસ્ત્ર સ્વચ્છ અને અને નિર્મળ રાખે છે. ખાવા પીવામાં તે અંદાજે અને પરેહ પાળે છે. નમ્ર રૂઝ સ્વભાવથી તે પોતાનું મોહોડું લસતું અને પ્યાર ભરેલું રાખે છે. તેની જીભ મિઠા વચ- નથી અને મધુર વાણીથી ભરેલી છે. અને તેના હોઠ ઉપરથી મિઠા ક્ષણ અને ગુગંધી કુસો ખરે છે. તે પોતાના સ્વામીની સર્વ આજ્ઞાને તાબે થાય છે અને પોતાનો સુધળો વખત સુખભોગમાં અને સલાહસંપમાં કાલાડે છે. દરએક કામમાં તે પોતાના ડાહ્યાપણનો ઉપયોગ કરે છે અને પોતાના સર્વ કામકાજમાં પ્રમાણિક અને સદગુણી રહેવાની તજ- વીજ કરે છે, તેનું દિલ સદગુણથી ભરેલું છે અને તેના અંતઃકરણમાંથી પ્રીતિનો ઝરો સદા વહે છે.

જે માણસને એવી સ્ત્રી મળે છે તે માણસનું જીવતર સુખી જાણવું; જે પુત્રને એવી માતા મળે છે તે પુત્રને મોટા ભાગ્યવાન સમજવો. તે સ્ત્રી સવારના પરોઢીઆમાં ઉઠે છે, પોતાના ધરનાં સર્વ કામકાજ વિષે વિચાર કરે છે અને દરએક કામ સાફ અને પુરું કરવાની ગણતરી રાખે છે. પોતાનાં કુટુંબની સંભાળ લેવાને તેને મોટી ખુશી ઉપજે છે. પોતાના કુટુંબનું સુખ વધારવાને તેને સહી વધારે કાળજી રહે છે. થોડા ખર્ચે તેનું ઘર સુંદર અને રાચરચીલું દેખાય છે.

તે પોતાના અચાંઓને વારેઘડિયે રૂઠો બોધ અથવા ઉપદેશ કરેછે. તે પોતાની રૂડી ચાલથી પોતાનાં છોકરાંઓની ચાલ સુધારેછે. સુખના વખતમાં તે ધુન્નાઈ જતી નથી. દુઃખના વખતમાં પોતાના કુટુંબના જખમી થયલાં દિલ્લેને સંતોષ અને ધિરજ આપેછે. તેની રૂડી સમજથી અને મધુર વાણીથી તેના સ્વામીની આપદા અને ફિકર ઓછી થાયછે. જે માણસે પોતાને વારતે એવી સ્ત્રી પસંદ કરી હોય તે માણસને ખચીત સુખી સમજવો, અને જે પુત્રે એવી માતાને પેટે અવતાર લીધો હોય તે પુત્રને ખચીત ભાગ્યવાન ગણવો.

ભરતાર.

સૂટીના નિયમને માન આપવાને માનવી તું સુખે તારૂ લગ્ન કર. મનુષ્ય જાતની મંડળીમાં એક યોગ્ય ગૃહસ્થની પેઠે વર્તવીને તું સુખે કોઈ સ્ત્રી સાથે પરણ; પણ તપાસ રાખજે અને આંખ મિચીને લગ્ન કરતો ના. કારણ તું જેમ ધિરજથી ગુણવાન સ્ત્રીને પસંદ કરીશ તેમ તારા હવે પછીનાં સુખનો વધારો થશે. જે સ્ત્રી પોતાનો ઘણો વખત ભુપણ તથા વસ્ત્ર પેહેરવામાં કાઢતી હોય, જે સ્ત્રી પોતાના સુંદર ચેહેરા ઉપર મોહિત થઈ જઈને પોતાના વખાણથી ખુશી થતી હોય, જે સ્ત્રી મોટેથી હસતી હોય અને મોટેથી ખુમ બરાડા પાડીને બોલતી હોય, જે સ્ત્રીનો પગ પોતાના આપના ઘરમાં રહી શકતો નહીં હોય, જે સ્ત્રીની નજર લોકોનાં મોંહોમાં તરફ દોડતી હોય, તે સ્ત્રી ચંદ્રના જેવી રૂપાળી હોય તેછતાં પણ તું તેની સાથે લગ્ન કરતો ના અને તેના રૂપથી તથા તેના ક્ષેત્રેકથી તું મોહિત થઈ જતો ના.

પણ બ્યારે નમ્ર સ્વભાવની, રૂડી ચાલની, કેળવણી પામેલી અને તારા વિચારને મળતી સ્ત્રી તું જોય અને તેની મરજી તારી સાથે લગ્ન કરવાની હોય તો તેની સાથે લગ્ન કરવાને તું ચુકતો ના. તેવી સ્ત્રી તારી મીત્રાચારી કરવાને, તારા ઘરનો કારભાર ચલાવવાને અને તારી વહાલી સ્ત્રી થવાને પૂરી રીતે લાયક છે એમ તું જાણજે. એવી સ્ત્રી જો મળે તો એવું સમજ કે ધન્યરે તને એક સકૃતી મોટી ભેટ કરી છે વાસ્તે તેને સુખી રાખવાની તું તજવીજ કર. તું તેની ઉપર એવી પ્રીતિ રાખ કે તારાં અને તેનું દિલ એકજ થઈ જાય. તે તારા ઘરની ધણિ-આણી છે વાસ્તે તું તેને માન આપ કે તારા ચાકર તેના હુકમમાં રહે. કંઈ પણ કારણ વગર તેની ઇચ્છાની સામે તું થતો ના. તે તારા દુઃખની ભાગિયણ છે વાસ્તે તારાં સુખની પણ તેને ભાગિયણ કર.

તે કંઈ પણ ભૂલ કરે તો તેને તું નરમ સ્વભાવથી ઠપકો આપ. જોર જુલમથી તું તેને તારા હુકમને તાબે કરીશ મા. સ્ત્રી લેખે તેં તેનો હાથ પકડ્યો છે વાસ્તે તેની સાથે ગ્રહસ્થાસરમ ભોગવવામાં તું પવીત્ર રહેજે; કારણ તે તારા છોકરાની માતા છે. બ્યારે મંદવાડથી અથવા હરએક દુઃખથી તે કષ્ટાતી હોય ત્યારે નરમ અને મિઠી વાણીથી તું તેને વિશ્રાંતી આપ. તેનાં દુઃખથી દલગીર થઈને તેની સામે ખ્યાર ભરેલી નજરથી તું જોઈશ તો તેનાં દુઃખમાં અને તેની દલગીરીમાં ઘટાડો થશે.

પિતા.

તું તારા છોકરાંઓનો પિતા છે ; વાસ્તે વિચાર કર કે પિતા લેખે તારો શો ધર્મ છે. જે બાળકને તે જન્મ આપ્યો છે તે બાળકનું પોષણ કરવાની તારી પેહેલી અને મુખ્ય ફરજ છે. તારું બચું તને સુખ અથવા દુઃખ આપશે અને તારાં કુટુંબનું નામ વધારશે અથવા ઘટાડશે તેનો બધો આધાર તારા ઉપર છે. તેટલા માટે તું તેને નાહાનપણથી રૂઢી કેળવણી આપ અને તેનાં મનને સત્યના ભંડારથી ભર. તેનાં મનની વલણ કદાચ તરફ દોડે છે તે તું તપાસ ; બચપણના વખતમાં તેને તું પાંસરા રસ્તા ઉપર મૂક ; અંદે તે જેમ મોટો થતો જાય, તેમ માફી ચાલ કે માહું વ્યસન તેને લાગુ ન પડે એ વિષે ખૂબ સંભાળ રાખ.

તારે મોત્તને પેટે સંતાન પેદા થયું તે તારી પોતાની જમીન છે. અને તે જમીન ખેડવાને તું કાંઈ પણ કસર કરતો ના. તે જમીનમાં તું જેવું બી વાવીશ તેવું ફળ નિકળશે, તું તેને તારી આજ્ઞામાં રહેવાને શીખવ અને તે કદી શરમમાં પડશે નહીં. તું તેને દુનિયાના વેહેવારમાં પ્રમાણિકપણું રાખવાને શીખવ અને તેને લાભ થયા વગર રહેશે નહીં. તું તેને પરોપકાર કરવાને શીખવ અને તે લોકોનો ખ્યારો થયા વગર રહેશે નહીં. તું તેને મિતાહાર અથવા પરેજી રાખવાને શીખવ અને તે આરોગ્ય થયા વગર રહેશે નહીં.

તું તેને ડાહ્યાપણની વાત શીખવ અને તે મોટો ભાગ્યવાન થયા વગર રહેશે નહીં. તું તેને ન્યાય કરવાને તથા પ્રમાણિક રહેવાને શીખવ અને દુનિયા તેને મોટું માન

આખ્યા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને ચોખું દિલ રાખવાને શીખવ અને તેને કદી પશ્ચાતાપ કરવો પડશે નહીં. તું તેને ઉદ્યોગી થવાને શીખવ અને તેને દોલત મળ્યા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને ખીન્નઓનું ભણું કરવાને શીખવ અને તેનું મન મોટું થયા વગર રેહેશે નહીં. તું તેને વીઢા શીખવ અને તેનો જન્મારો ઉપયોગી થયા વિના રેહેશે નહીં. તું તેને ધર્મશાસ્ત્ર અને નીતિ શીખવ અને ખીલુ દુનિયામાં તેને સુખ મળ્યા વગર રેહેશે નહીં.

પુત્ર.

રે પુત્ર ! ઇશ્વરે પેદા કીધેલા જનાવરો પાસેથી પણ તું ડાહ્યાપણુ શીખ અને તેઓથી તને જે બેઢ મળેછે તેનો ઉપયોગ કર. મારા પુત્ર ! તું એક વર્ગડામાં જ, ખેતરની પક્ષીને જે અને તે શું કરેછે તે તપાસ. તે ખેતરની પાંખ ઉપર પોતાના ઘરડા પિતાને ઉચકીને સલામત. ઉતારેછે અને તેને વાસ્તે ખોરાક શોધીને તેનું પોષણ કરેછે.

પુત્ર પોતાના પિતાની જે સેવા કરેછે તે ગુલામના અત્તર કરતાં વધારે સુવાસક છે. તું તારા પિતાની સેવા કર, કારણુ તેણે તને જન્મ આપ્યોછે. તું તારી માતાની પણ સેવા કર, કારણુ તેણે તને ઉછેરીને મોટો કર્યો છે. તું તારા પિતાના મુખનાં વચન સાંભળ, કારણુ તે તારા પોતાના બલોને વાસ્તે છે. તું તારા પિતાની શીખામણુ ઉપર લક્ષ આપ, કારણુ તે શીખામણુ તે પોતાના પ્યાર ભરેલાં દિલથી આપેછે.

તારા કલ્યાણને વાસ્તે તેણે ફિકર કરીછે અને તારાં મુખને વાસ્તે તેણે મેહેનત લીધીછે, માટે તું તેનાં ઘડપણના વખતને માન આપીને ચાલ અને તેના ઘોળા વાળને

માહું ન લાગે તેવું કર. તારા માતૃપિતાનાં આખર થતાં વરસોમાં તેઓને સાહે થા; કે જેથી કરીને તેઓ સંતોષથી મરણ પામે અને તારા પોતાના છોકરાંઓ પણ તને તેવું જ માન આપીને તારી સેવા કરે.

ભાઈ બેહેન.

અરે ભાઈ બેહેનો! તમે એક પિતાનાં છોકરાંઓ છો, અને એકજ માતાની છાતીએ ધાવીને મોટાં થયાં છો. તેટલા માટે તમારી પરસ્પરની પ્રીતિની ગાંઠ એક બીજા સાથે નરમ પડવાને બદલે મજબુત થવા દો જેથી કરીને તમારા માબાપના ઘરમાં કલેશ કંકાશ ઉત્પન્ન ન થાય અને સલાહસંપન્ન અને જ્યારે ભરેલો દેખાવ નિત્ય જેવામાં આવે.

અને જ્યારે તમારા માતૃપિતા તમારાથી છુટા પડીને મરણ પામે ત્યારે પણ તમે ભાઈ બેહેન વચ્ચેનો સંબંધ ભૂલી જશો નહીં. એક બીજા ઉપરથી પ્યાર ઊતારી નાખશો માં. અને એક લોહીથી અને એક તનથી પેદા થયેલા ભાઈ ભાંડુઓને છોડી દેધને બાહારના માણસોને વધારે ચાહશો મા. જે તમારા ભાઈઓ દુઃખમાં પડ્યા હોય તો તેઓને તમે મદદ કરો, અને જે તમારી બેહેનો વિપત્તીમાં પડેલી હોય તો તેઓને તમે તેમાંથી છોડાવો.

ડાહ્યા અને મૂર્ખ.

માણસ! જે ઇશ્વરે ડાહ્યાપણ આપ્યું હોય, જે ઇશ્વરે તારાં મનને સત્યના પ્રકાશથી પ્રગટું કર્યું હોય, તો અજ્ઞાન માણસોને તેનો લાભ આપ, તથા ડાહ્યા અને અકળવાળા માણસોને તારા વિચારથી જાણીતા કર, કે જેથી તારા પોતાના વિચારમાં સુધારો થાય. જે માણસમાં

ખરું ડાહ્યાપણુ છે તે પોતાના વિચારને વળગી રહેતો નથી. ડાહ્યા માણસ વારંવાર એ વિચાર કરેછે અને પોતાની ભૂલ માલમ પડેછે તો તે કમૂલ કરવાને તથા સુધારવાને વિલંબ લગાડતો નથી. મૂર્ખ માણસ પોતાના વિચારમાં મક્કમ રહેછે અને “હું કદી ભૂલ કરતો નથી” એવી ગરૂરી રાખેછે.

મૂર્ખ માણસ પોતાનું બોલવું સર્વ વાતમાં ખરું જ માનેછે. બીજાઓનું બોલવું તે કમૂલ રાખતો નથી. તે ઘણોજ દુઃખતખોર હોયછે અને પોતાનું બોલવું રદ કરતો નથી. તે બધી વસ્તુઓ જાણે છે પણ પોતાનું અજ્ઞાન અને પોતાની મૂર્ખાઇ જાણી શકતો નથી. ડાહ્યા માણસને યોગ્ય છે કે મૂર્ખની હકીકાત ધીરજથી સંહન કરવી અને તેની મૂર્ખાઇને વાસ્તે દલગીરી ધરવી નહીં.

અરે માણસ! તું તારા પોતાના વિચારમાં ખુલાખુ જતો ના, અને તારી રૂઢી સમજ વિષે ગર્વ કરતો ના; માણસ પોતાનાં સઘળાં જ્ઞાન છતાં આંધળો અને અજ્ઞાન છે. ડાહ્યા માણસને પોતાની નબળાઇ જલદીથી માલમ પડી આવેછે અને પાઘરો રસ્તો પકડવાને ખુશીથી તૈયાર થાયછે. પણ મૂર્ખ માણસ પોતાનાં મનનાં હાલકાં પાણીમાં ડુબકિયો મારેછે. નીચેથી પથ્થર લાવીને મોતી લાગ્યો એમ જણાવેછે અને બીજાની કાર્તિ ચોરીને પૂલાઇ જાયછે.

જે વસ્તુની કંઈજ કિંમત નથી તે વસ્તુ જાણવામાં પણ તે મોટી બડાઇ માનેછે. પણ જે ઠેકાણે અજ્ઞાન થવું જોઈએ તે ઠેકાણે પોતાનાં જ્ઞાનનો સઘળો ખજાનો એકદમ દેખાડવા મંડી જાયછે. હરએક ડાહ્યાપણનાં કામમાં પણ તે પોતાની મૂર્ખાઇ દેખાડેછે; અને તેની મેહેનતના બદલામાં તેને શરમ અને નાકમેદી શિવાય બીજું કંઈપણ હાંસલ

યતું નથી. ડાહ્યો માણસ જ્ઞાનથી પોતાના મનને ખેડેછે; વિદ્યા હોનરમાં સુધારો કરવાથી તે ખુશી થાયછે. તે સુધારો દુનિયાના ઉપયોગમાં લાવ્યાથી તેને મોટી આખર અને સાખાસી મળેછે. સદગુણનાં કામ કરવાને તેને સર્વદા ઉલટ છુટેછે અને પોતાની હઠઆતીમાં સુખનો ખજાનો એકદો કરેછે.

તવંગર અને ગરીબ.

જે માણસને ઇશ્વરે પૈસાની બક્ષિસ કરીછે, અને જે માણસ પૈસાનો રૂઠો ઉપયોગ કરી જાણેછે તે માણસને ખચિત મોટો સમજવો અને તેની પ્રતિષ્ઠા મોટી જાણવી. તે પોતાની દોલત તરફ મોટી ખુશીથી નજર કરેછે; કારણ તે દોલતથી તેનાં ભાઈ બંધુઓનું રૂંદું કરવાને તેને જોગવાઈ મળેછે, ગરીબ દોલતમાં આવી પડેલાં માણસોને તે શોધી કાઢાડેછે, તેઓની તંગી અને જરૂરિયાત વિષે પુછપરછ કરેછે, અને દુનિયાને જાણાવ્યા વગર તેઓને દુઃખમાંથી છુટાં કરેછે. યોગ્ય કામોને તે મદદ કરેછે અને યોગ્ય મેહેનતનો બદલો વાળેછે.

દરએક સુધારાના અને દેશહિતકારી કામને તે ઉલટ અને ઉત્તેજન આપેછે. મોટાં મોટાં કામોને તે ઊંચકી લેછે અને તેનું દેશ તવંગર અને આત્માદ યતું જાયછે. શંકડો અને હજારો માણસોને તે રોજગારે અથવા કામધંધે લગાડેછે. નવી નવી યોજના અથવા ગોઠવણો તે કરેછે અને તેની મદદથી હુન્નરમાં સુધારો તથા વધારો થતો જાયછે. પોતાનાં બોજનમાં વધારે વસ્તુ હોયછે તે પોતાની પડખેનાં ગરીબને આપેછે અને પોતાની દોલતથી પોતાનાં મનની પરીપકાર ખુદી અટકાવતો નથી.

પણ જે માણસ દોલતનો ગંજ એકઠો કરે છે અને તેનો વૈભવ પોતે એકલોજ ભોગવે છે તે માણસની દોલત ઉપર ધિક્કાર પડે. ગરીબોનાં દુઃખ વિષે અને ઉદ્ધાગીની મેહેનત વિષે તેનાં મનમાં કંઈપણ ખ્યાલ આવતો નથી. લોકોની ઉપર જીવન અને જીવરદસ્તી ગુજરીને તે આપ્તાદ થતો જાય છે અને તે વિષે તેને કંઈ પણ લાગતું નથી. પોતાના સગા ભાઈની ખરાબી થાય છે તોપણ તેનામાં એવેનપણું મુદ્દલ માલમ પડતું નથી. માથાપ વગરના છોકરાંઓનાં આંસુ સાકરનાં મીઠાં પાણીની પેઠે પી જાય છે, ગરીબ વિધવાઓના હાથ ભરેલા પોદાર અને વિલાપ તેના કાનને ખુશી ઉપજાવે છે. દોલતની પ્રીતિથી અને દોલતની લાલચથી તેનું દીલ પથ્થર જેવું કઠણ થઈ જાયું હોય છે. કાંઈપણ દલગીરી તથા દુઃખ સરેલો દેખાવ તેનાં મન ઉપર અસર કરતો નથી.

પણ એવો માણસ સર્વદા ફિક્કર અને ધાસ્તીમાં રહે છે. તેનું મન ફિક્કર ચિંતા અને આપદાથી સદા ભરેલું રહે છે. બીજાઓને દુઃખમાં નાખીને, અને વિધવા તથા માથાપ વગરનાં છોકરાંઓને જૂમ પડાવીને અને રડાવીને તેણે જે પૈસા એકઠા કર્યા છે તે પૈસા જાગવવાની અને તેમાં વધારો કરવાની ફિક્કરમાં તેનો સંધજો વખત ગુજરે છે. ગરીબ લોકોના હાથ ભરેલા વિલાપથી તેનું અંતઃકરણ તેને હંમેશા દુઃખ આપે છે. આ માણસના દુઃખની સાથે ગરીબનાં દુઃખનો મુકાબલો કરીએ છે તો ગરીબોનું દુઃખ કેટલું ઓછું માલમ પડે છે? ગરીબ માણસોને પોતાની બધી તંગી છતાં કેટલો બધો સંતોષ મળે છે? તે પોતાની નાહાની ઝૂંપડીમાં સલાહસંપત્તિ રહે છે.

પોતાની મેહેનતથી અને પોતાના પરશેવાથી પેદા કરેલી શેઠલી તેને ઘણીજ મીઠી લાગેછે. મેહેનતની થાકથી તે જે પાણીપીએ છે તે મીઠું સાકર જેવું લાગે છે. મેહેનત અને રંજ ખેંચ્યા પછી તેને જેવી ઊંઘ આવે છે તેવી ઊંઘ તવંગર માણસને તેનાં મખમલનાં બીજાના ઉપર આવતી નથી. લોભ લાલચને તે હદની માંહે રાખે છે. તેનાં કુટુંબમાં ક્લેશ કંકાસ ન હોવાથી તેને જે સંતોષ અને સુખ ઉપજે છે તે તવંગરને પોતાની દોલતથી ઉપજતું નથી. મેહેનત અને કસરતથી તેની તંદરસ્તી જેવી સારી હાલતમાં રહે છે તેવી તવંગરની રહેતી નથી. વાસ્તે તવંગરે પોતાની દોલત ઉપર ઝુલાઈ જવું યોગ્ય નથી અને ગરીબે પોતાની ગરીબાઈને વાસ્તે છાંતી કુટવી ઘટતી નથી. કારણુ ઇશ્વરે મનુષ્ય જાત ઉપર પોતાના અત્યંત પ્યારથી ગરીબ અને તવંગર એ બંનેને સુખ આપ્યું છે.

શેઠ અને ચાકર.

રે માણસ ! ચાકરની હાલતમાં આવ્યાથી તું એકદમ દલગીર થતો ના. એવી હાલત ઇશ્વરે તને આપીછે અને તેથી દુનિયાની ફિકર ચિંતાથી તું ઘણો ખરો છુટો અને મોકળો છે. ચાકરની આગર પ્રમાણિકપણમાં છે અને તેની મોટાઈ તેના શેઠના હુકમને તામે યત્નમાં છે. તેટલા વાસ્તે તારો શેઠ તને ઠપકો આપે તે ધીરજથી સાંભળ અને સામો ઉત્તર આપતો ના. તારા શેઠને લાભ થાય તેવી વાત તું તનમનથી મેહેનત કર. તારી ઉપર તેણે જે વિશ્વાસ મુક્યોછે તે વિશ્વાસને તું લાયક થા. તારી મેહેનત અને તારો વખત તારા શેઠે ખરીદ કીધોછે ;

વાસ્તે તું વખત અને મેહેનતની ચોરી કરતો ના; કારણ તેના અવેજમાં તને પૈસા મળેછે.

અગર જો તું પોતે શેઠ હોય અને તારા હાથ નીચે ચાકર હોય તો તું તેઓની ઉપર નજર રાખ. તું તેઓને પ્રમાણિક રાખવા ઇચ્છતો હોય તો તેની સાથે પ્રમાણિકપણે ચાલ. તું જો તારા સથળા હુકમમાં તેને તાબે રાખવા ચાહતો હોય તો તે હુકમ તું વાળખી અને જરૂરના કર. કારણ માણસ જાતનો સ્વભાવીક ગુણ ઇશ્વરે તેનામાં પણ મુક્યો છે. જોર જુલમ અને ધમકીથી તે તારી બિહિક રાખશે પણ તેથી તારા ઉપર પોતાનો ખરો પ્યાર રાખશે નહીં. તું તેને ઠપકો આપે તે ઘણો નરમ શબ્દોમાં આપ અને તેની ઉપર તું હુકમ કરે તેમાં ઘટતું કારણ દેખાડ. એવું કાઢીથી તારી હર-એક શીખામણ તેનાં દિલમાં ઉતરશે અને તારું સથળું કામ મોટી ખુશીથી બજાવશે. માત્ર નિમકહલાલીનાજ વિચારથી તે તારી ચાકરી પ્રમાણિકપણે કરશે અને માત્ર પ્યારના હેતુથી તારો હુકમ સારી રીતે બજાવશે. તું તેનાં ઉદ્યોગ અને પ્રમાણિકપણાંને વાસ્તે ઘટતો બદલો વાળવાને ચુકીશ મા.

(“ ઇફાનોમિ ઓવ લુંમન લાઇફ” ઉપરથી.)

ભાગ ૨.

સુખ અને દુઃખ.

માણસ જાતનાં સર્વ કામકાજ ઉપર લાંબો અને ખારિક વિચાર કરતાં માલમ પડે છે કે માણસ ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય, અને ગમે તેવી પદ્ધતિ ભોગવતો હોય તે છતાં તેનું સુખ સમધારણ છે. મોટા અને નાહાના, માતબર અને ગરીબ, ઘણું કરીને એકજ સરખું સુખ ભોગવે છે. આપણાં મનમાં વિચાર આવે છે કે જેઓ મોટા અને ‘બેન્ડગા’ છે, જેઓ બે ઘોડાની “ખણખણ” કરતી ફાંકડી ગાડીમાં બેસીને ફરવા બેઠે છે તેઓ ઘણા સુખી હશે. પણ આપણે એ વિચારમાં નિશ્ચય ઠગાઈએ છીએ. માણસને કપાળે સુખ અને દુઃખ સાથેજ, અને પરસ્પર ચોંટેલા છે. ઇશ્વરે એવું કદી, નિર્માણ કીધું નથી અથવા એવું કદી ધાર્યું નથી કે આ દુનિયામાં હરએક સ્થિતિ એકદમ સુખી અથવા એકદમ દુઃખી થઈ પડે.

જે લોકો પાસે દ્રવ્ય અથવા પૈસા છે, અને જેઓ બાગ બગિચામાં મોજમજા મારે છે તેઓ જેમ ઘણા સુખી છે તેમ ઘણા દુઃખી પણ છે. મોટાઈથી માણસની મગરૂરી અને બગાઈ વધે છે તેમ તેની ફિકર ચિંતામાં અને ધારતીમાં પણ વધારો થાય છે. દોલતથી માણસને આનંદ અને મોજમજા પેદા થાય છે તેમજ ફિકર ચિંતા અને લોભ લાલચ ઉત્પન્ન થતાં જાય છે. ગરીબ લોકો સાંકડી જગામાં અને તંગ સ્થિતિમાં રહે છે, તોપણ તેઓને ઇશ્વરથી સંતોષ મળે છે. માતબરપણાંથી માણસને એકદમ સુખ મળતું નથી. તેમજ ગરીબાઈથી તેઓની ઉપર એકદમ દુઃખ ટૂંકી પડતું

નથી. તેટલા માટે ઇશ્વરે જે સ્થિતિમાં આપણને મુક્યા હોય તે સ્થિતિમાં સંતોષ પામવો એ ડાહ્યાપણનું કામ છે, આપણે આપણી ઇચ્છા અને લાલચમાં નરમ રહેવું ઘટે છે. આ દુનિયામાં વગર કાયમનું, વગર ચોકસનું અને વગર ભરોસાનું સુખ મેળવવા કરતાં આપણું મન સુધારવું અને સદ્ગુણનાં કામો કરવાં અને ઇશ્વર ઉપર પૂરો ભરોસો રાખવો અને ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી એ જેવું બીજું સુખ કોઈ નથી.

જીવાનીનો વખત.

તમારી જીવાનીનો વખત જે તમામ સુખ આપી લાભને માટે ઘણો અગત્યનો છે તેને સુધારાના કુળોથી ડિન્ડ રહેવા દેશો ના. તમારી પ્રતિષ્ઠા અથવા આયર તમે કરશો તેવી થશે. તમારું નસીબ દેટલીએક માતે તમારા પોતાના હાથમાં છે. તમે હજુર જીવાન છો તેથી તમારો સ્વભાવ અને તમારું અંતઃકરણ નરમ અને કોમળ છે. દેટલાએક ખરાબ વિચારોથી અને માડી ચાલચલણથી તે પથ્થર જેવું જડ થઈ ગયું નથી. તમારી સમજ ઉપર હજુર ખોટા વિચારોએ અને ખોટા વેહેમોએ સરદારી મેળવી નથી. તમારા ખરા પ્યારને ઉતારી પાડવાને તથા દલકો કરીનાંખવાને દુનિયાને હજુર વખત મળ્યો નથી તમે મોટી ઊંમરે પોંહેંચશો તેના કરતાં હમણાં તમારી સઘળી શક્તિ વધારે કૌવતવાળી, સ્વતંત્ર અને વધારે ખુલ્લી છે, તમારાં કામકોધને હાલ જે વલણ તમે આપશો તે વળણ જરૂર પકડશે, તથા તે વલણ તરફ તમારી જીંદગી પોતાનો રસ્તો પકડશે.

વિચાર કરો ત્યારે ને આ અગત્યની ઊંમર કેમ કામે
ળાગાડવી, અને કેમ વાપરવી. એ વિચાર તમારાં હવે
પછીનાં સુખ દુઃખ ઉપર ઘણો આધાર રાખે છે અને
ખીલ દુનિયાનાં સુખનો નિશ્ચય કરે છે. જે પ્રમાણે વર-
સની એક રત ખીલ રત ઉપર આધાર રાખે છે તે પ્રમાણે
આપણી સારી કે માડી રીતે વાપરેલી ઊંમર હવે પછીની
ઊંમર ઉપર આધાર રાખે છે. સદ્ગુણ અને નીતિમાં
ગુજરેલી ઊંમરથી ભરજીવાની પૂરી આબાદ અને ફળવંત
નિપજેછે. એવી ભર જીવાની સુખ એનથી અને વગર
હરકતથી ગુજરી શકેછે. વસંત ઋતુમાં જાડપાનને મોહાર
નથી આવતાં તો ઉનાળામાં ખુબસુરતી માલમ પડતી
નથી, અને ઓમાસાંમાં ફળ થતાં નથી. તેજ પ્રમાણે જે
જીવાનીનો વખંત સુધાસ્યા વગર જવા દીધો તો ભર
જીવાની વિક્કાર ભરેલી થઇ પડેછે અને ઘડપણ દુઃખ
અને વિપત્તી ભરેલું ગુજરેછે.

પડતી દશા.

એવા ઘણા માણસો છે જેઓએ જીવાની અને ખુબ-
સુરતીના દિવસ ગુમચ્યાછે. જેઓએ આ દુનિયાની મોજ-
મજા છોડી દીધીછે, જેઓએ ઘડપણમાં પડવા માંડ્યુંછે,
જેઓએ પોતાની આરોગ્યતા, પોતાની દોહત, પોતાનાં
બચાંકચાં, પોતાનાં સગાવાલાલાં અને પોતાના મિત્ર
ખોયાછે. એવા એવા હું કહું છું કે ઘણા પુરુષો છે. તેવા
પુરુષોને આ દુનિયા શું સુખ તથા શું સંતોષ આપશે
વારૂં? તેવા પુરુષોને આ દુનિયા જીવડ અને અંધારૂં
મેદાન માલમ પડેછે, જેમાં સુખના પ્રકાશનું એકે કિરણ
પણ તેઓની નજરે પડતું નથી. લોભની દગાઈ ભરેલી

અધી આશાનો છેડો હવે આવી રહ્યો. માણસ જાતના અનુભવે તેને શીખવ્યું કે નવી મિત્રાચારી થાય એવું હવે રહ્યું નથી. એ અનુભવ તેને ખરો મળ્યો છે.

જુવાનીનાં વખતમાં જે અનુભવ માલમ પડ્યો હતો તે અનુભવ આગળના અનુભવથી ઘણોજ જુદો હતો. ઉદાગ કરવાનાં મૂળ કારણો એ અનુભવથી જતાં રહ્યાં. તેઓને હવે માલમ પડ્યું કે જેઓને માટે અમે મેંદુનત કાઢી, જેઓને અમે ઉત્તેજન આપ્યું અને જેઓને તેમની સંસારની પિડામાં સુખનું પ્યાલું પાડ્યું તેઓ સઘળાં એક પળવારમાં આ દુનિયા છોડીને ચાલતાં થયાં.

આવા વિચારથી માણસનો જીવ નિરાશ થઈ જ્યારે દલગીરીમાં પડે છે ત્યારે તે દલગીરીમાંથી છુટો થવાને કાની છાતીમાં જઈને ભરાય અને કાની પાસેથી સંતોષ મેળવે તેનો વિચાર કરવો ઘણો મુશ્કેલ નથી. આ વેળાએ સુખ અને સંતોષ મેળવવાને માણસને પોતાનો પેદાકરનાર યાદ આવે છે. તેની સેવામાં તન મન લગાડ્યાથી તેને ખીછ દુનિયામાં સુખ અને આરામ મળવાની ઉમેદ અને આશા આવે છે. જેઓમાં દયાની વૃત્તિ છે, અને જેઓ ઠોકર ખાઈ સમજ ઉપર આવ્યા છે તેઓજ વિષે હું બોલું છું અને જેઓમાં મૂર્ખાઈ ભરેલું અજ્ઞાન છે તેઓ વિષે નહીં.

માણસની ભલાઈ.

સદગુણ અને નીતિથી જે ઉમદા વિચાર માણસનાં મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથી માણસની ભલાઈ ખરેખર વધે છે. અમરપણાની અને નિરંતર સુખની પુર્ણ આશાથી તમારું મન ભરે. આ દુનિયાની સ્થિતિ કાયમ વગરની ગણો. તમે કાંઈ વધારે મોટા અને મહાભારત કામમાં રોકાયલાં છો

એવું વિચારો. વધારે સારી સ્થિતિએ પોહોંચવા ઇશ્વરની આંખ આગળ કામ કરોછો એવું જાણો.

આવા ઉમદા વિચારોથી તમારું મન નરમ અને થાંડું શિતળ થશે. ઊંચી જગા ઉપરથી પડી તમે થાંડે પેટે દુનિયાની મારફાડ ઉપર નજર કરશો. જેઓ કામકોષમાં લપટાઇ ગયાછે તેઓ કોણ છે? કોઇજ નહીં પણ સ્વાદમાં, મોજમઝામાં અને આનંદમાં ગરક થઇ ગયલા પુરુષો છે. તેઓ દુનિયા સાથે ઘણા પ્યારથી વળગી રહેલાછે. તેઓ એવી સ્થિતિમાં આવ્યાછે કે પોતાને અને પોતાના પડોસિયોને દુઃખ ઉપજ્યા વગર રહેતું નથી. પણ ઇશ્વર સંબંધી વિચારો દુનિયાની મારફાડથી આપણને વેગળા રાખેછે, આવા વિચારો આપણા દિલમાં ખરી મોટાઇ તથા છલાઇ વધારે છે.

પ્રમાણિકપણું.

પ્રમાણિકપણું ઇશ્વરને પસંદ છે તેમજ સર્વ મનુષ્યને પસંદ છે. પ્રમાણિકપણાંની સર્વ ઠેકાણે અને સર્વ જગાએ સ્તુતિ થાયછે. કોઇ ગમે તેવો લુચ્ચો અને અપ્રમાણિક માણસ હશે તોપણ તે પોતાનાં મનમાં પ્રમાણિક માણસની લાયકી તથા યોગ્યતા સમજેછે અને જ્યારે તેને જોયછે ત્યારે શરમાઇને પોતાનાં મનમાં હલકો પડેછે. હે મનુષ્ય! તું સર્વ કામમાં અને સર્વ ધંધામાં પ્રમાણિકપણું રાખજે. તું પ્રમાણિકપણાંની પડખેથી જરા ખશીશ મા. આ દુનિયામાં તને આડે રસ્તે લઇ જવાને બહુ લાલચ અને લોભ માલમ પડશે. પૈસાની ભૂખ અને લોભનો સાદ જ્યારે તારા કાનમાં આવીને કેહેશે કે “કામ ધંધામાં પ્રમાણિકપણું રાખીશ તો ભૂખે મરીશ; લોકો

લાખો રૂપિયા મેળવેછે તે ઉથલ પાથલ અને કાળાં ઘોળાં કીધા વગર મેળવતા નથી.”

આ પ્રમાણે તને આવીને તારા કાનમાં તેઓ કહેશે, પણ એવા તકલીદી અને રગુણી વિચાર ઉપર તું લક્ષ આપતો ના. લાલચના ફાંદામાં નાંખવાને તને એના જેવો બારીક વખત બીજો મળવાનો નથી. તને માલમ પડે કે પ્રમાણિક રહ્યાથી પૈસાની નુકસાની થશે તોપણ નખ જેટલો પણ તું તેનાથી દૂર જતો ના. પૈસાની રીતે અથવા હરએક રીતે તું ગમે તેટલું ખમીશ તોપણ જો તું પ્રમાણિકપણાને વળગી રહીશ તો આગળ ચાલતાં તારો સિક્કો પડી જશે અને અંતે તને નંદાજ હાંસલ થશે. દુનિયામાં તું જો કે શું થાયછે. લોકો પોતાનું કામ અને પોતાનું દ્રવ્ય કોને સોંપેછે અને કોની સાથે લાખો રૂપિયાની લેવડ દેવડ અને ધિરધાર ચલાવેછે? કોઈજ સાથે નહીં પણ જેઓ પ્રમાણિક માલમ પડ્યાંછે તેઓ સાથે. પ્રમાણિક માણસ સર્વને વહાલો અને સર્વને પ્યારો લાગેછે. કોઈ પણ પ્રમાણિક માણસ આ પૃથ્વી ઉપર નહીં હશે કે જે ઇશ્વરને ગમતો નહીં હોય.

દુઃખ અને દરદ.

દુઃખ અને દરદ એ બે પિતરાઈ ભાઈઓ છે. એ-ઓની સંગત કરવા આપણે જેમ અને તેમ વેગળા રહીએ, પરંતુ તેઓ આપણી સંગત કરવાને ઘણીજ આતુરતા રાખેછે. જરા દાવ કે લાગ આવ્યો તો તેઓ આપણા સોમતી થઈ પડેછે. તેઓથી પછી વેગળા જવાની આપણે ઘણીબી મેહેનત અને તબવીજ કરીએ પણ તે સર્વ વ્યર્થ જાયછે. તેઓ થોડી વાર વેહતાં

હચિયારથી બીહીને નાસેછે પણ પાછા લાગુ પડવા મુદ્દલ આંચકો ખાતા નથી. દુનિયામાં કોઈ એવું માણસ પેદા થયું નથી અને થશે પણ નહીં કે જેની સંગત એ જે ભાઈઓએ કીધી નહીં હોય.

એવું જ્યારે ઉધાડું છે ત્યારે આપણે શા માટે તે ભાઈઓની ભેટ લેવાને એટલા બધા બિહિવું જોઈએ? જેઓ બિહિવું તેઓ બમણા ફસી પડેછે. એઓની સંગતથી આપણને ઘણી વેળા નુકસાન થવાને બદલે લાભ થાયછે. એઓની સંગતથી માણસને ઇશ્વર શક્તિ વિશે ઘણું જ્ઞાન પેદા થાયછે. એઓની સંગતથી માણસ નીતિ અને સદગુણને રસ્તે ચાલવાને શિખેછે. એઓની સંગતથી માણસ સાવ-ચેત થઈને ડાહ્યાપણનો રસ્તો પકડેછે. એ જે ભાઈની ભેટ લેવાને આપણામાં ખરી હિંમત હોવી જોઈએ. ખરી હિંમત આપણાં શરીરના બળથી અને ઘણા મીઠાસથી પેદા થતી નથી. ખરી હિંમત આપણાં સદગુણ અને સારાં આચરણ-થી પેદા થાયછે. જેઓમાં એ ખરી હિંમત છે તેઓ એ જે ભાઈઓની ભેટ લેવાને મુદ્દલ બિહિતા નથી. હરએક માણસ ઉપર દુઃખ કે દરદ આવી પડે ત્યારે ધિરજથી તે સહન કરવું એમાંજ ખરી હિંમત છે.

“જોઈ તપાસીને ચાલ.” ..

આ શિખામણુ ઘરડા માણસોની છે. તે ઉપર વાંચનારે ધ્યાન પોંદ્યાડવું જોઈએ. વાંચનાર! તું મધ્યરાત્ર ખાડા ખમોચિયાળા અને ધાસ્તી ભરેલા અન્નપ્ત્યા રસ્તા ઉપર થઈને જતો હઈશ તો તું પોતે તારા જીવને કહીશ કે “જોઈ તપાસીને ચાલ;” “જ્યાં પગ મુકે ત્યાં જોઈ તપાસીને મુક.” વાંચનાર! દુનિયાનો રસ્તો તને કેવો લાગે

છે? હું ધારું છું કે તે પણ તને ખાડા ખમોચિયાવાળો ભય ભરેલો અને અનુભવો લાગતો હશે. ખચિત દુનિયાનો રસ્તો એવોજ છે. તેની ચારે બાજુએ ભય શિવાએ બીજું કંઈજ નથી; વાસ્તે તને સાવધ રહેવું થયે છે. ઘણા પુરુષોએ દુનિયાના રસ્તા ઉપર હોકર ખાધી છે અને ઘણા પુરુષોએ પોતાના પ્રાણ ખોયા છે. ઘણા લોકોનાં ડાચાં ભાંગી ગયાં છે ને ઘણાઓનાં મોંહોં રંગાઈ ગયાં છે. હજારો લોકો એ રસ્તા ઉપર ચાલતાં લોભ લાલચની જાળમાં લપટાઈ મુકાં છે, વાસ્તે તું તપાસ અને આ શિખામણ તારા હૃદયમાં ગોળી રાખી, કે “જેમ તપાસીને ચાલ” કારણ દુનિયાનો રસ્તો ઘણા બિડટ અને સંકટ ભરેલો છે.

અપરાધી માણસનુ અંતકરણ.

માણસ જે તું માહાં કામો કરીને તારા બાઈખવાને દુગતો લઈશ, જે તું મધ્ય રાત્રે લોકોનાં ઘર ફાડવાને જતો લઈશ, જે તું માલની અંદર દગો ફટકો અને ભેગ કરતો લઈશ તો તારું અંતઃકરણ તને કેટલું દુઃખ આપે છે તેનો વિચાર કર. તારાં માહાં કરતુક લોકોને કદાચ માલમ નહીં હોય અને દુનિયાની શિક્ષાથી તું બચી જતો લઈશ તોપણ તને જાણવું જોઈએ છે કે તારાં અંતઃકરણથી તને શિક્ષા મળી ચુકી છે. તારું અંતઃકરણ વારે ઘડિયે અને જ્યારે ત્યારે તને તારાં માહાં કરતુકો યાદ આપે છે અને મરણ પામ્યા પછી ઇશ્વરની દરબારમાં તારા શા હાલ થશે તે વિષે તને ચેતવણી આપે છે.

તારાં માહાં કરતુકને માટે તારું અંતઃકરણ તને ડાખ્યા કરે છે. તે બરછીના માર કરતાં અને કેદખાનાની શિક્ષા કરતાં (તું જે તપાસ કરીશ તો) વધારે છે. ન્યાયાધીશ

અપરાધીઓને શિક્ષા કરવાને કેદખાનાંમાં મોકલેછે, જ્યાં ખાવા પીવા, સુવા બેસવા, અને ફરવા હરવા મળેછે. એ શિક્ષાથી તેને માત્ર દુનિયાની નામોશી લાગેછે. પણ અંતઃ-કરણની શિક્ષા એ કેદખાનાની શિક્ષા કરતાં કેટલી મોટી છે ! માણસનું અંતઃકરણ તેના અપરાધને માટે શિક્ષા કરવાને પુરું શક્તિવાન છે. તે તેનો હસતો ચેહેરો પળવારમાં શીઘ્ર કરી નાખેછે; તેની ચળકતી આંખ ઘડીવારમાં ઝાંખી કરી નાખેછે; તેનો મોઠો સાદ સેહેજવારમાં નરમ પાડી નાખેછે; અને તેના સઘળા હાંશ થોડી વારમાં ઉડાડી મેલેછે. એ સઘળાં ચિન્હ તેના અંતઃકરણની શિક્ષા છે.

અપરાધી માણસને જ્યારે સારે તેનું અંતઃકરણ કંઈમાંથી ભડકાવેછે, તેને મોહોડે તેના અપરાધ કબૂલ કરાવેછે, અને તેનેજ હાથે તેની મૂર્ખાઈને માટે તમાચા મરાવેછે. વાસ્તે મારા બાપ તું યાદ રાખ કે છુપાં તરકટ અને છુપી દગ-લ્યાજી કચ્ચાથી તને સરકાર નહીં પકડે. તે છતાં તારું અંતઃકરણ પકડ્યા વગર રહેનાર નથી. તારું અંતઃકરણ સરકારના કરતાં દસ ગણી વધારે શિક્ષા કરવાને શક્તિવાન છે.

આ ઉપરથી, માણસ ! તને તારા પેદા કરનારનાં અપાર ગુણપણનો વિચાર સુજ પડેછે. તું બોલીશ કે ખરેખર તેણે પોતાની અપાર શક્તિથી તારાં દિલમાં મોટી ચોક્કી મુકીછે. એ ચોક્કી તારા દર એક ખરાબ વિચારને અને દર એક માંડાં કામ જોયછે; માટે તું તપાસીને ચાલ.

“તું એટલો હરખાઈ ના જ.”

માનવી ! તું શું તારી દોલતને વાસ્તે, તારા ખજાનાંને વાસ્તે, તારા બાગ બગીચાને વાસ્તે, તારા ગાડી ઘોડાને વાસ્તે આટલો મગન થઈને હરખાઈ જાયછે ! અરે તું

એટલો હરખાતો ના. કારણુ તેમાંનું એક પણ તારી સાથે આવવાનું નથી. તે અહીંનું અહીં અને જ્યાંનું ત્યાં રહી જશે; અને તું નાગો અને ઉઘાડો, ખાલી હાથે અને શીકે મોંછેડે આ દુનિયામાંથી ચાલતો થઇશ.

માનવી ! તારે શું તું તારી ખુબસુરતી વાસ્તે, તારી ચંદ્ર સરખી કાયા વાસ્તે, તારા પરવાળા જેવા રાતા હોઠ વાસ્તે, પોપટ સરખાં તીણાં નાક વાસ્તે આટલો બધો મગન થઇ હરખાઇ જાયછે ! ખરે, તેટલા વાસ્તે પણ તું એટલો હરખાઇશ માં. કારણુ તારી ચંદ્ર સરખી કાયા અને પરવાળા જેવા હોઠ આખર બળીને ભસ્મ થશે અથવા નહાના કિટ્ટા અને પક્ષીઓ તારાં સુંદર શરીરને અને તારી ચળકતી આંખને ટીપી ટીપીને ખાશે.

માનવી ! તું તારે શું તું તારી મગરૂરીને વાસ્તે, તારી લુચ્ચાઇને વાસ્તે, લક્ષ્મીગાઇને વાસ્તે આટલો બધો મગન થઇને હરખાઇ જાયછે ? ના, ના, તેમ હરખાતો ના. કારણુ એ સઘળું તને પાયમાલ કરવાને તારાં દિલમાં એકઠું થઇને ભરાયુંછે; અને એક પળવારમાં તારી હયાતીનો છેડો લાવીને તારા પેદા કરનારની દરબારમાં ન્યાયને વાસ્તે તને ઉંમો રાખશે.

માનવી ! તારે ખુશી થઇ હરખાઇ જવું હોય તો સદ્ગુણ અને નીતિ આચાર. નીતિ અને સદ્ગુણ તારા મરવાનાં ગિછાનાં ઉપર પણ તને આનંદ અને સંતોષ ઉપજાવશે.

અદેખાઇ.

અદેખાઇ, એ માણસનાં દિલમાં એક ખરાબ વિકાર છે. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેડી તેનું દિલ દુઃખી અને બળતું બાળતું. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેડી તે કોઇનું સાથ જોઇ

બળી જળી જશે. જેનાં દિલમાં અદેખાઇ પેડી તેનું મોહોડું દલગીર અને ઉદાસ થશે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓ મતલબિયા છે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓ પોતાના સાધનધોનું અને પગેશિઓનું મારું ઇચ્છે છે. અદેખાઇ એવાં માણસો કરેછે કે જેઓમાં વેરભાવ અને પતરાળ હોયછે.

“ ગદ્ગદ ગ્લેર ” કહેછે કે અદેખાઇ ઉત્પન્ન થવાનાં એ કારણુ મુખ્ય છે. તે એક કારણુ સાથેજ એકઠાં થાયછે. તે કારણુ ગર્હી અને આળસ સમજવાં. ગર્હીથી માણસો એની ચીજ મેળવવાની ઇચ્છા કરેછે કે જે ચીજ મેળવવાને તેઓ જરાપણુ યોગ્ય નથી. બીજી તરફ જે ચીજ તેઓને મળે એવી હોયછે તે ચીજ આળસથી તેઓને મળતી નથી. અને જ્યારે મળતી નથી ત્યારે તેઓમાં અદેખાઇ ક્રિપ્ત થાયછે. જેઓ મગર અને આળસુ હોયછે તેઓમાંજ ધણું કરીને અદેખાઇ માલમ પડેછે.

સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ.

સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ સર્વ પ્રકારે એક બીજાથી ઉલટા રસ્તા પકડેછે. દુર્ગુણની શરૂઆત લલચાવે તેવી હોય છે. દુનિયામાં વૃદ્ધિ પામવાનાં પેહેલાં ડગલાં આપણને ખુશી કરે તેવાં છે. પણ એ પ્રમાણે થવા દીધું તો આપણું સુખ યુક્તાં દાતરડાં જેવું થઇ જશે અને આપણી ઇચ્છા ભ્રષ્ટ થઇ પડશે. બીજી ગમ નેઇશું તો સદ્ગુણની શરૂઆત થણી મેહેનત ભરેલી છે. પણ તે ચાલુ રાખ્યાથી મેહેનત ઓછી થાયછે અને ખુશી વધતી જાયછે.

સદ્ગુણનો જેમ વધારો થતો જાયછે તેમ સંસારમાં આપણને થણું સેહેલું માલમ પડેછે અને તેનાં ક્ષણ પુરી

રીતે મળેછે. સાગરરૂપી સંસારમાં આપણી આશાનો છેડો માલમ પડેછે. આપણે એક હદ જોઈએ છીએ જેની પછી-વાડે આપણે કાંઈ જ નોંધ શકતા નથી. પણ (ડાક્ટર બેરેરે કહેછે કે) સદ્ગુણની આશા વધતી જાયછે અને છેડા વગરની માલમ પડેછે. “સદ્ગુણી માણસ પોતાનો ખરો રસ્તો પકડી રાખેછે. જેના હાથ ચોખ્ખા છે તે વધારે અને વધારે વૃદ્ધી પામતો જાયછે. વાજપી રીતે ચાલનારનો રસ્તો ચળ-કતી રોશનીની પેઠે છે, જે ખરે મધ્યાને વધારે અને વધારે પ્રકાશે છે.”

“ઉઠ આગસુ ઉઠ.”

“એક રાતે મેં સ્વપ્નામાં મોટી નદી જોઈ. દુનિયામાં તે સહથી મોટી ગણાયછે. તે નદીના મોટા ગંગાટ ભરેલા અવાજથી મારા કાન બેહેરા થવા લાગ્યા. નદીની મોટાઈ, પોહોળાઈ અને વેગ જોઈને હું તો મોટા ગભરાટમાં તથા અચરતીમાં પડ્યો. પાણીનો મોટો ધોધ સો ઘુટ ઉંચેથી પડતો હતો તે જોવાથી મારું આખું શરીર થરથર ધુન્વા લાગ્યું. મેં વિચાર્યું કે કોઈ પણ માણસ અથવા કોઈ પણ વસ્તુ તે ધોધ નીચે આવે તો, તેના ચુરેચુરા અને ભૂકે ભૂકા થઈ જાય.

“આવો વિચાર કરતાં તથા ઇશ્વરની અપાર શક્તિ વિશે અચ્છા કરતાં, ધુન્વતે શરીરે હું આગળ જઈશું તો એક નાહાનું સરખું નાવ પાણીમાં મેં ઉછળતું દીઠું તે નાવમાં મને કોઈ માલમ પડ્યો નહીં. તે નાવ એટલું તો ઉછળતું હતું કે એક પળમાં, ભાંગીને તેના કકડે કકડા થશે એવી મને ધાસ્તી લાગી. મારાં દિલમાં આવ્યું કે તેની અંદર કોઈ માણસ કદાચ ગદ્ગદતીથી ભરેલો હશે.

પટેલું હશે. માટે હું મોટેથી સાદ મારવા લાગ્યો. મારી સાથે બીજાઓ પણ તેને ઉઠાડવા સાર મોટે મોટે સાદ મારવા લાગ્યા. પણ તે ઉઠ્યો નહીં. મને ખબર ન પડી કે તે મરી ગયલો છે કે ભર ઉંઘમાં પડેલો છે. અમારા કરતાં નદીનો ઘોંઘાટ સોગણો વધારે હતો. તે વાહાણ એક પળવારમાં ભાંગશે એવી મારી વધારે ખાતરી થતી ગઈ.

“તેવામાં પેલો ભર ઉંઘમાં પડેલો આળસુ જાગી ઉઠ્યો પણ હવે તેનો કંઈ ઉપાય રહ્યો ન હતો. હાથમાં હથેલુ પકડવાને જાય છે, તેવામાંજ તે વાહાણ મોટા સપાટાથી ભાંગી ગયું. ત્યારપછી તે ક્યાં ગુમ થયું અને ક્યાં ગયું તે વિષે હું કંઈજ ખ્યાલ કરી શક્યો નહીં. તે બિચારા ગરીબનું મોત જોઈને હું મોટી દલગીરીમાં પડ્યો કે આ શું દેખાવ મારી નજરે આવ્યો. લાંબો વિચાર કરતાં માત્રમુ પડ્યું કે એ દેખાવ આ દુનિયામાં ઘણાજ બોધ આપનારો હતો અને તેનો મુકાબલો મેં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે કર્યો:—

“જે નદી મેં સ્વપ્નામાં એટલે ખ્યાલમાં દીધી, તે નદીને મેં માણસની હયાતીનો એક મોટો ઝરો લેખ્યો. તેની અંદર મેં જે વાહાણ જોયું તેને આ દુનિયા કરી ગણ્યું. તેમાં જે આળસુ માણસ ભર ઉંઘમાં પડેલો હતો તે માણસને મેં આ દુનિયા રૂપી વાહાણના આળસુ માણસો જાણ્યાં. તેને જાગૃત કરીને ચેતવણી આપનાર ધર્મ ઉપદેશ કરનાર મહાપુરુષો લેખ્યા.”

વાંચનાર, તું એવોજ ખ્યાલ કર કે તું તે વાહાણમાં પડેલો છે. માટે નીતિનો ઉપદેશ કરનારા પુરુષો તને સાદ મારી ઉઠાડે છે તેઓનો સાદ સાંભળ; અને તારા શરીર-

માંથી આજસને દુર કરીને ઉઠ અને તારા દિવસ બરાધ ગયાછે એવું સમજ.

માણસનું મન.

માણસનું મન ઘણું ઊંડું છે. તેનું માપ થઈ શકતું નથી. ડોઠ માણસ કહેશે કે હું મહાસમુદ્રને માપું, હવાને માપું, આકાશને માપું, તો તે કદાપી હું માનીશ, પણ જે પુરૂષ એમ કહેશે કે, હું માણસનાં મનને માપું તો તે મુદ્દલ હું માનીશ નહીં. માણસનું મન ઘણું ઊંડું છે. તેનો યાગ કદી લાગશે નહીં. તમે તમારા મિત્રનો સારો નરસો સ્વભાવ જાણી શકશો. તેની વિચાર કરવાની ને બોલવા ચાલવાની છટા જાણી શકશો પણ તેનું મન કદી જાણશો નહીં. તમે કદી ડોઠપણ માણસનાં મન વિષે ખાતરીથી કહી શકશો નહીં.

ઘણા લોકોએ પોતાના મિત્રો અને પોતાનાં સગાબાહાલાંઓ વિષે ઘણી વેળા ખાતરીથી કહ્યું હશે 'પણ તેઓ પોતાની ખાતરીમાં-પોતાનાં અનુમાનમાં નામુરાદ થયા હશે. માણસ પોતાનાં મનના વિચાર જાહેર કરેછે તે ઉપર આપણાથી વિશ્વાસ રખાતો નથી, તે ઘણાં કારણોને લીધે. કપટી માણસો બોલે એક, ને ધારે બીજું. માટે કપટી ઉપર તો આપણો વિશ્વાસ રહી શકેજ નહીં.

કેટલાએક માણસના વિચાર પવનના જેવા ઉડતા ફરેછે. હમણા કંઈ વિચાર કરેછે ને ઘડી કે પળ પછી તે વિચાર ફેરવી નાખેછે. માટે તેવાઓની ઉપર પણ આપણો ધત-આર રહેતો નથી. કેટલાએક માણસો હિયકારા ને બિહિ-કણા હોયછે. તેઓ પોતાનો વિચાર જાહેર કરતાં મનમાં ઘણી ધારતી રાખેછે. કેટલાએક લોકો વખત સમજેછે,

આ વખત વિચાર જાહેર કરવાનો છે કે નહીં તે તપાસે છે. તેવા માણસો ડાહ્યા અને સમજીતુ ધણું કરીને હોય છે.

કેટલાએક ભોળા ભોંકા એકદમ પોતાનાં મનના વિચાર ઠગારી દુનિયાને જાહેર કરે છે તો તેઓને તથા * દુનિયાને ધણું નુકસાન ખમવું પડે છે, તેથી તેઓ બિચારા ભોળપણુ તથા પોતાનાં મનના બધા વિચાર જાહેર કરતાં ડર ખાય છે. સારે દુનિયાની હાલતી હાલત તરફ વિચાર કરતાં એવું નક્કી માન્ય પડે છે કે, હર કોઈ માણસનું મન માપવાની તજવીજ કરવી એ વ્યર્થ છે.

(ખંડેર તથા ગ્રેગરી વગેરેનાં લખાણુ ઉપરથી.)

ભાગ ૩.

માણસની ગરૂરી.

વાંચનાર એક મુવેલાં માણસનું મુઠ્ઠું જોઈને તારા મનમાં શું વિચાર આવેછે? જો તારામાં માણસાઈ હશે, જો "તારામાં સદ્ગુણ અને નીતિનો ઝરો વેહેતો હશે, તો જોતાંજ તારાં દિલમાં લાગશે કે, માણસ આ દુનિયામાં જીવેછે ત્યાં સુધી પોતાની ગરૂરી, ખંધાઈ અને મુર્ખાઈ દેખાડેછે પણ આખરે તેના આવા હાલ થશે.

જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણછે ત્યાં સુધી માણસ પોતાનાં શરીર તરફ જોઈને ગરૂરી કરેછે. તે પોતાનાં શરીરની છાતી હાથની બાજુ તપાસેછે કે હું કેવો જોરાવર છઠ્ઠી. તે દાહડામાં દસ પંદર વખત આરસામાં જોયછે કે હું કેવો ખુબસુરત અને રૂપાળો છઠ્ઠી.

જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણછે ત્યાં સુધી તે પોતાની ફાંકડી ગાડીમાં બેસી મોટા દમામથી ઘોડાને ચાખુક મારતો ચાલેછે. તે પોતાની મુંદર વાડીમાં બેસી હાજીઆઓથી ગમત મેળવેછે. પણ ઘટમાંથી પ્રાણ ગયો કે તેવું તેનું શરીર ગંધાવા માંડેછે, અને ઘણા દાહડા રહ્યુંતો તેમાં કીડા પડવા માંડેછે. જ્યારે તેની આસપાસનું માંસ તદ્દન ખવાઈને સુકાઈ જાયછે ત્યારે તેનું હાડપંજર માત્ર રહેછે, અને ઘણો બિહામણો અને દલગીરી ભરેલો વિચાર આપણા દિલમાં તે જોયાથી પેદા થાયછે. તેમાં બિલકુલ માંસ કે નસ નથી. સઘળાં હાડકાં રહેલાંછે.

જુઓ એનું મ્હોડું, જુઓ એની આંખ, એનું નાક, એના દાંત. જુઓ એ સઘળું. અગાઉ તે ગરૂરીથી 'મુઠ્ઠ

ઉપર હાથ દબ મોટા દમામથી ચાલતો. અગાઉ તે પોતાની કાન્તિ જોઈ મગર રહેતો. પણ જુઓ તેનો ચેહેરો હમણા કેમ બિહામણો અને દલગીરી પેદા કરે એવો થયો છે.

વાંચનાર, તું તારા તરફ જો. એક આરસામાં તારું મોહોડું જો. તારા શરીરના દરેક ભાગને નિરખી નિરખીને જો, અને વિચાર કર કે એ શરીરનું શું થશે? તાબડોતોબ તને સુઝશે કે વેહેલો મોડો તેનો પણ તેવોજ હાલ થશે; બળીને ખાખ થઈ જશે. અને સઘળી પેહેલવાનગીરી, ને સઘળી ખુબસુરતી એક ઠેકાણે રહી જશે. એવો વિચાર આવ્યો કે તને તારી ગરરી, તારી ખંધાઈ અને તારી મુખાઈ યાદ આવશે ને તું બોલીશ કે:—

“રે! આ ‘મારું તારું’ શા વાસ્તે! આ લુચ્ચાઈ ઠગાઈ શા સારું! સર્વ મિથ્યા છે. આપણો આત્મા આ શરીરનો, આ દોલતને, આ ધરખારને, આ સગાંવાહાલાંને તથા આ ભાઈ બેહેનને મુકી એક પણ વારમાં ઓચીંતો ચાલ્યો જશે! અરે હું મારા શરીરની કાન્તિ દેખાડવાને ઘણી સંભાળ લઉં છઉં, પણ તેના તો આવા હાલ થશે.

“ત્યારે મારું શરીર મારી કાન્તિ કોને યાદ આવશે? થોડા દાહાડા સગાંવાહાલાંને અને પછી તેઓને પણ નહીં. ત્યારે દુનિયામાં મારી યાદ પછી કેમ રહેશે. મારું શરીર અને મારી કાન્તિ એ સઘળું લોટા લુલી જશે.

ત્યારે આ દુનિયામાં શું રહી જશે? કંઈજ નહીં પણ સારી કે માઠી કરણી. કંઈજ નહીં પણ સારું કે નરસું નામ. ત્યારે જેમ બને તેમ મારા ભાઈઓનું, મારા પડોસીઓનું મારા દેશીઓનું ને મારી મનુષ્ય જાતીનું સારું થાય તેમ મારા શરીરે અથવા મારા પૈસે રૂંડું કરવા

મેહેનત કરું, અને સઘળી ગરરી ખંધાઈ અને મુખાઈ છોડી દઉં.”

વાંચનાર, તું જાતે જો ભલો હૃદય, તારાં અંતઃકરણમાં થોડો ધણો પણ સદ્ગુણનો ઝરો વેહેતો હશે તથા તારામાં તારા પેદા કરનારનો જરા પણ ડર હશે તો આવા સંગીન અને વજનદાર તથા ઉમદા અને ઉત્કૃષ્ટ વિચાર આપ્યા વગર રહેશે નહીં. પણ એ વિચાર પ્રમાણે ચાલવું મુશ્કેલ છે. આ દુનિયામાં લાલચની જાળ એવી પંથરાયલી છે કે તેમાં તું માછલીની પેઠે ફસાતો જમ્મશ.

દીવાનું તેજ અને ઉજાસ જોઈ તેમાં જેમ પતંગીયું અંપલાય છે; ખાવાની લાલચે માછલી જેમ જાળમાં જમ્મ ફસી પડે છે તેજ પ્રમાણે તારા હાલ ન થાય તેવી સંભાળ લેવી જોઈએ. પતંગીયાં કે માછલી કેવળ અજ્ઞાન છે. તેઓ જાણતાં નથી કે આ ઠેકાણે ફસવાનું છે. પણ તને ઇશ્વરે ખુદ્દિ આપી છે, તું જાણે છે કે પતંગીઆની પેઠે દુનિયાની લાલચમાં ફસવાનું છે. માટે એવી લાલચથી પ્યારા ભાઈ તું ચેતતો રહે.

પરસ્પરનું સુખ.

ઇશ્વરે આદમીને આ દુનિયામાં એક ખીજાને મદદ કરવાને પેદા કરીધેલાં છે. માણસ જો એકમેકને મદદ ન કરે તો દુનિયામાં ખરાબી થાય. જેમ એક માણસનાં શરીરનો ભાગ પોતપોતાનાં અમુક કામો ન કરે તો શરીરની ઘણી ખરાબ અવસ્થા થાય. તેમજ જો આપણુ માણસ જાત થઈને એક ખીજાને મદદ ન કરીએ તો આપણી પણ તેવીજ હાલત થાય. જેમકે કાપડ વણનાર પોતાનું કાપડ વણવાનું કામ બંધ રાખે,

ખેડુત ખેતીવાડીનું કામ ન કરે, ઘોભી લુગડાં ઘોષ્ટ ન આપે, ખલાસીઓ વાહાણ હંકારવાને ના પાડે, ખાણ ખોદનારા પણ પોતાનું કામ કરવું પડતું મુકે, તો આપણને પેહેરવાને કપડાં, ખાવાને અનાજ, બદલવાને લુગડાં, આપણા ઉપભોગમાં લાવવાને અનેક પદાર્થો મળે નહીં.

એકમેકને મદદ ન હોય તો આપણી હાલત થોડા કાળમાં જંગલી થઇ જાય. આપણને ખેતર ખેડવાને હળ બનાવવું જોઇએ, રેહેવાને ઝુંપડી બાંધવી જોઇએ, ઝુંપડીને છાપડું કરવાસાથે નારીયેળી કાપવા માટે લોખંડનું ઓજર જોઇએ, લોખંડનું ઓજર બનાવવાને લોખંડ જમીનમાંથી ખોદી કાઢાડવું જોઇએ અને એવી રીતે ઘણી ઘણી જાતની મેહેનત દર એક જણને કરવી પડે.

આ ઉપરથી સાફ માલમ પડેછે કે, હરેક માણસ પોતાનાં પોષણ તથા વૈભોગને માટે સઘલાં કામો કરવાને કેવળ અશક્ત છે. એટલુંજ નહીં પણ જે હાલ સુખ ભોગવેછે, તે તેના સ્વપ્નામાં પણ આવ્યું નહીં હોત. હાલ જે ઘણી સારી ઇમારત, વિદ્યાલયોનાં કારખાનાં, આગ-ખોટ, વિજળીના તાર, આગગાડી, મજાના ‘લાંગ ક્લાથ,ના’ કોરા કડકડતા અંગરખા, કીનખાંબની ટોપી, સુનાં રૂપાનાં ધરેણાં, નાનાપ્રકારનાં પકવાનો, અને એ વગેરે બીજાં અગણીત સુખ આપણે ભોગવીએ છીએ તે માત્ર માણસોની પરસ્પરની મદદથી મળેછે; માટે સર્વ માણસોએ એક બીજાને મદદ કરવી જોઇએ એકમેકની મદદ વગર માણસની હાલત સુધરવાનો ઉપાય નથી, માટે ભાઈઓ, એક રૂડું કામ કરવાને જેઓ તક્યાર થાયછે, તેઓને તમારાથી થાય તેટલી મદદ કરો.

એકમેકને બે રીતે મદદ થઈ શકેછે;—બુદ્ધિ વાપર્યાથી લોકોનું સારું થાય તેમ કરવું અને બીજાનું પૈસા ખર્ચીને પરોપકાર કરવો. જો વિદ્વાન અથવા બુદ્ધિમાન પુરુષ પોતાની વીધાબજે કરીને કંઈ લોકોનું કલ્યાણ થાય એવો ઉપાય બતાવે પણ પોતાની પાસે તે ઉપાય પ્રમાણે ચાલવાને પૈસા ન હોય, તો તે ઉપાય શા કામનો? તેમજ વળી એક પૈસાદાર પાસે ઘણો પૈસો છે પણ લોકોનું કલ્યાણ થાય એવી રીતે તે વાપરતો નથી તો તેના પૈસાનો યોગ્ય ઉપયોગ શું? વાસ્તે આ ઉપરથી દીસેછે કે, તવંગર લોકોએ વિદ્વાનોને મદદ કરવી, અને વિદ્વાનોએ પણ તેજ પ્રમાણે તવંગર લોકોને તેમના પછસા ખર્ચ્યાનું સાર્થક થાય તેવો રસ્તો બતાવવો.

વાસ્તે રૂંદ્રવ્યવાન ગૃહસ્થો, તમે સમજી જાઓને એકસંપથી મહા પુન્યનાં કાર્યો કરવા મંડી જાઓ. વિદ્યા ભણાવવાના મોટા અશ્રમો કાઢાડો. વિદ્વાન અને નીતિમાન પુરુષોને મોટા પગાર આપી લોકોને નીતિનો બોધ કરાવો, અશક્તોનું પાલણુપોષણ થાય તેવા ઉપાયો કરો. એમ કીધાથી તમે તમારી ફરજ આ દુનિયામાં બજાવી એ રીતનો તમને અતીઘણો સંતોષ થશે. ગરીબો પણ તમને એવાં કાર્યોમાં મદદ કરશે એટલુંજ નહીં, પણ તેઓ તમારા પુન્યનો પાડ વાળવાને એવી રીતે તે પ્રભુની ભક્તિ કરશે કે, જેથી તમારું કલ્યાણ સુરજ ચંદ્ર તપે ત્યાંહાં સુધી થશે. એવી રીતે પરસ્પર મદદ કીધાથી લાભ અને સંતોષ થાયછે.

નીચ માણસ.

જે પોતાની ખુરી મતલબ પાર પાડવા જુઠાંનું સાચું ને સાચાનું જુઠું કરે, જે પોતાની ખુરી મતલબ પાર પાડવા સારૂં ઊંધું ચતું ને આડું અવળું કરે, તે માણસ નીચ અને કમજત જાણવો. શું દુનિયામાં બધાં માણસો નીચ અને કમજત છે? ના, નહિં. એવા ઘણા પુરુષો છે કે જેઓ પોતાની મતલબ એવી ખુરી રીતે પુરી પાડતા નથી. એવા ઘણા પુરુષો છે કે જેઓ વાજપીની રાહે અને ન્યાયની રીતે પોતાના દુસ્મનોની સાંભે લે છે. પણ તેની સાથે નીચ અને કમજત માણસો પણ ઘણાં છે. અને એવાંજ માણસોથી સઘળા 'સાંકેટિસો' ને ખમવું પડ્યું છે, પડે છે અને પડશે. એવાંજ માણસોથી ભણા અને સારી સુચના વાળા-ઓને કોઈ વેળા સોસવું પડે છે. એવાંજ માણસોથી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનું જોર વધે છે. હું ધારૂં છું કે નીતિવાન અને સદ્ગુણી માણસ ઇચ્છશે કે એવા માણસો દુનિયામાંથી જાય તો સારું. એવાં માણસો દુનિયામાં નહીં હોય તો સારું. પણ ઇશ્વરની સાહ્યતા વગર એ બનવું મુશ્કેલ છે.

ખુરી મતલબ.

ખુરી મતલબ ઘણાં કારણોથી નિકળે છે. એક માણસ મારાં કરતાં વધારે હુશિયાર અને કાબેલ ગણાતો હોય તેને તોડી પાડવા જ્યારે તક આવે ત્યારે તેને વિષે હું લોકોમાં ખોટા વેહેમ અને પોકાર ઉઠાવું, એ ખુરી મતલબ. એક માણસે મારે વિષે ઘણી વેળા વાજપી રીતે ટિકા કીધી હોય અને દાવ આવે ત્યારે હું તેની ટિકા, વગર સાખીતીએ કરવા મંડી જાઉં એ ખુરી મતલબ. મારા ઘણીને, કે શેઠને ખુશી

કરવા જ્યારે વખત આવે ત્યારે એક ભલા માણસને લોકોમાં ઉતારી પાડવા મારાથી બને તેટલી તબવીજ કરું. એ પુરી મતલબ અજ્ઞાન લોકોને ખુશી કરવા અને તેઓમાં કીર્તી મેળવવા ધર્મને નામે એક નિર્દોષી માણસની નિંદા કરું, એ પુરી મતલબ. મારું ઘર અથવા ગજવું ભરવા અથવા અસલનું વેર લેવા દાવ પેચ શોધીને એકમાર્ગી માણસ ઉપર ઉતરી પડું, એ પુરી મતલબ. અદેખાઇ, વેર, લોભ અને લાલચથી પુરી મતલબ ઉત્પન્ન થાયછે. આ, ઉપરથી આપણે વિચાર કરીએ કે નીચ અને કમજત માણસ કોણ ?

જે પોતાની પુરી મતલબ પુરી પાડવા જીજ્ઞાસું સાચું, અને સાચાનું જીજ્ઞાસું કરેછે, જે પોતાની પુરી મતલબ પરા પાડવા ઊંધું ચતું અને આડું અવળું કરેછે, તે માણસ નીચ અને કમજત જાણવો. શું દુનિયામાં બધાં માણસો એવા નીચ અને કમજત છે ? ના; નહીં. એવા ઘણા પુરુષોછે જેઓ પોતાની મતલબ એવી પુરી રીતે પુરી પાડતા નથી. એવા ઘણા પુરુષો છે જેઓ વાજબીની રાહ અને ન્યાયની રીતે પોતાના હરીફાની સાંમે લડવાને ઉઠેછે. પણ તેની સાથે આ દુનિયામાં નીચ અને કમજત માણસો પણ ઘણાંછે; અને એવાંજ માણસોથી “સાકટીસ” જેવા નિર્દોષી માણસોને સોસવું પડયુંછે અને પડશે. એવાંજ માણસોથી નેક અને એક માર્ગી માણસો દુઃખી થયાંછે અને થશે. એવાંજ માણસોથી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનું જોર વધ્યું છે અને વધશે. નીતિમાન અને ગુણવાન પુરુષો એવું ઘણુંછે કે એવા માણસોની બુદ્ધિમાં સુધારો થાય. પણ ઇશ્વરની સાલ્વતા વગર તેમ બનવું ખચીત મુશ્કેલ છે.

ખરો ધર્મ તથા ખરો માર્ગ.

રે માણસ ! તું નીતિ અને સદ્ગુણ છોડી કાળાં કરતુક કરતો હઇશ, તારા ભાઇબંધોનું માફું ઇચ્છિ તેઓની ગર-દન કાપવા ઇચ્છિતો હઇશ, દાક્ષાડમાં નવસો—નવાણું વખત જુડું બોલતો હઇશ, ખોટા સમ ખાતો હઇશ, તું દુરાચરણ અને વ્યભિચાર આચરતો હઇશ, તો એવો કયો ધર્મ છે, એવો કયો માર્ગ છે, કે જે તારા સર્વ પાંપનો નાશ કરે. એવો કયો ધર્મ અને માર્ગ છે કે જે તારા આવાં સઘળાં કરતુક છતાં તને રવર્ગ આપે. માણસ, તું ખાતરીથી જાણજે કે, દુનિયામાં એવો ડોઇજ ધર્મ ને એવો ડોઇજ માર્ગ છે નહીં. જો એવો ધર્મ હોત તો સહુ તેમાં ભરીઇ જાત અને આપણી દુનિયામાં અનીતિ અને દુરાચરણનો મોટો ફેલાવો થાત.

પણ જો તું નિલ તારા પેદા કરનારનો ઉપકાર માની તેની પ્રાર્થના કરતો હઇશ, તું તારા ભાઇબંધોને તથા મનુષ્ય જાતીને આહતો હઇશ, ગરીબોને તારી શક્તિ પ્રમાણે મદદ કરતો હઇશ, તારું અંતઃકરણ ચોખું ને નિર્મળ રાખતો હઇશ, તું નમ્રતા અને દયા દેખાડતો હઇશ અને આ દુનિયામાં ઉપયોગી થવાને તારાથી અને તેટલી મેહેનત કરતો હઇશ તો એવો કયો ધર્મ છે કે, જે તને તારી આ બધી ભલાઇનો બદલો નહીં આપે? એવો કયો ધર્મ કેહેછે કે, ઇશ્વર તારી ઉપર આથી ખુશી નહીં થશે?

માણસ ! તું બુદ્ધિવાન પ્રાણી છે. આટલા થોડા વિચાર તારી ખાતરી કરશે, કે નીતિ અને સદ્ગુણ એજ ખરો ધર્મ છે; નીતિ અને સદ્ગુણ એજ ખરો માર્ગ છે. તું ગમે તે ધર્મમાં હઇશ પણ તારી સારી કે માઠી ફરણીનો બદલો તને સારો કે માઠો મળ્યા વગર રહેશે નહીં.

આ સાદા વિચારથી માલમ પડશે કે એક ધર્મ છોડી બીજા ધર્મમાં જવાની જરૂર નથી. જે ધર્મમાં ઇશ્વરે જન્મ આપ્યો હોય તેજ ધર્મમાં રહીને સદ્ગુણથી ચાલી ઇશ્વરને ખુશી કીધો એટલે બસ છે. ઇશ્વરને આપણાં ધર્મ સાથે કામ નથી, પણ આપણાં કર્મ સાથે કામ છે.

પાપી માણસ.

જેઓ મહા કરપીણ અને કાળાં કર્મ કરે છે તેઓને આપણે પાપી અને ચંડાળ કહીએ છીએ. તેઓને હડહડ કરી આપણે મંડળીમાંથી કાઢાડી મુકીએ છીએ. તેઓને આપણે ઘટતી શિક્ષાએ પાંહોંચાડીએ છીએ. એ સઘળું કરવું અવશ્ય કરીને જરૂરનું છે. તેવું કીધાથી જો-ઓમાંના ઘણા તો નહીં પણ થોડા પોતાની માઠી ચાલ સુધારી સદ્ગુણ આચરવા લાગે છે. માટે તેઓ ઉપર આપણી તરફનો તિરસ્કાર ને આપણી તરફની શિક્ષા જરૂર કરીને જોઈએ.

પણ પ્રિય વાંચનારાઓ, આપણે જો ઘણો વિચાર કરીશું ને બારીકીથી તપાસીશું તો પાપી અને ચંડાળ માણસોની ઉપર આપણને તિરસ્કારને બદલે દયા અને પ્રીતિ ઉપજશે, અને આપણે તે બધાઓની માઠી દશા ઉપર અક્ષોસ કરીશું. પાપી અને ચંડાળ માણસોએ કેવાં માળાપોને પેટ અવતાર લીધો છે, તે પ્રથમ તપાસવું જોઈએ. ઘણું કરીને તેઓનાં માળાપ તેવાં માઠાં કર્મ કરનાર હોય તો, તેઓ તેવાં થાય એમાં નવાઈ નહીં.

આપણે દુનિયામાં ઘણી વેળા એવું જોઈએ છીએ. બીલનાં છોકરાંઓ બીલ ને કસાઈનાં છોકરાં કસાઈ થાય છે. એવાં છોકરાંઓ સદ્ગુણી માળાપને પેટ અવતાર લે, સદ્-

ગુણી માણસોનીજ દોસ્તી અને સોયતમાં રહે, અને સારી નીતિની કેળવણી લે તો તેઓ ધણું કરીને કાળાં અને માઠાં કર્મ કરનારા થશે નહીં.

બીજું આપણે તપાસવું જોઈએ છે કે ચંડાળ માણસોના સોયતી કેવાછે? માઆપ સદગુણી, પણ સોયતી ખરાબ ચાલના હોય તો ધણી વેળા તેઓ માઠાં કર્મ કરનાર થાયછે. માટે ઉઘાડું છે કે, પાપી અને ચંડાળ માણસનાં ઝેરનો ઝેરો તેઓનાં માઆપ અથવા સોયતીઓમાંથી નિકળેછે. તેઓ જેને જન્મથી સારી હાલતમાં આવ્યાં હોય તો એવા પાપી ચંડાળ નહીં કેહેવાત.

આપણે પોતે વિચારીએ કે આપણે તેવી હાલતમાં તેવાં માઆપોને પેટે અવતાર લીધો હોત તો, આપણે પણ તેવા થાત. જરૂર તેઓની ઉપર આપણને દયા આવેછે. મૂળ વાંક અને મૂળ તકસીર તેઓની નથી, તોપણ તેઓ ઇશ્વરના અને દુનિયાના તકસીરવાન છે, અને ખચીત તેઓની ઉપર તિરસ્કાર અને શિક્ષા લાગુ પડેછે.

આવાં માણસોની ઉપર આપણને પ્રીતિ અને દયા ઉપજેછે, પણ તેઓને માફ કરી શકતા નથી. આપણને પ્રીતિ અને દયા ઉપજેછે તેજ માટે આપણે ઇશ્વર પાસે માગીએ છઈએ કે હો ઇશ્વર! તું એવાં માણસોને પાપ-માંથી કાઢાડ અને સારાં કર્મ કરવાની ખુદ્દિ આપ.

લોભરૂપી સમુદ્રમાં નીતિ રૂપી વાહાણમાં ખેસી ફરવા નિકળો; કેમકે એથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે. ઇશ્વરની મદદ બાકી રહેલા વખતને માટે તમે ખરાં દિલથી માગો તે મદદ મળ્યા વિના રહેશે નહીં.

ભાગ ૪.

હું કોણ છું ?

આ સવાલ ઘણો અગત્યનો છે. જે માણસ એ સવાલ સમજતો નથી, જે માણસ એ સવાલ પોતાને પુછતો નથી, તે માણસ ઇશ્વરનો ડર રાખી સારાં કામ કવચિત્તજ કરેછે. પણ જે માણસ નીતિને ચાહેછે, પોતાના પેદા કરનારથી બિહેછે, પોતાનું દિલ સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવા ઇચ્છેછે, તે માણસને એ સવાલ ઘણો ઉપયોગી છે. તે માણસ એ સવાલ ઉપર સારી પેઠે વિચાર કરીને આ પ્રમાણે બોલેછે :—

હું માણસ છું. ઇશ્વરે મને સમજ તથા બુદ્ધિ આપીછે. સમજ તથા બુદ્ધિનાં જોરથી હું વિચારી જોઉં છું તો નીતિ તથા સદાયરણુ આ દુનિયામાં ઘણાં જરૂરનાં માલમ પડેછે. નીતિ અને સદાયરણુ ન હોય તો દુનિયાના માદા હાલ થાય. જોરાવર નબળાને મારે, જુદો સાચાને સપડાવે, ચોર શાહુકારને લૂટે અને દુકાંમાં આખી દુનિયા જુલમ અને મારફાડનું સ્થલ થઈ પડે.

માટે ઉઘાડું છે કે ઇશ્વરે આપણને આ દુનિયામાં નીતિથી અને સારાં આચરણથી ચાલવાને મોકલ્યાછે. ઇશ્વરની આજ્ઞા છે કે માણસ તું દુનિયામાં જ, નીતિ અને સદાયરણુનાં કામ કર. તે આજ્ઞા પ્રમાણે માણસે ચાલવું જોઈએ. જેણે એ આજ્ઞા તોડી તેનું મોહો કાળું થયું. ઇશ્વર તે માણસનાં મોહોડાં સામું જોતો નથી. તે તેની ઉપર રીસે ભરાયછે.

જે મનુષ્ય દુરાચરણ કરીને પોતાનાં ઇશ્વરને રીસે ઉરાવેછે તે માણસ વિચાર કેમ નથી કરતો કે મારે આ

કામ કરીશ અને ગરૂરી તથા મૂર્ખાઈ છોડી દઈશ. પછી મોત તારે વાહ્યો શબ્દ થશે અને મરવાને તું કદી નહીં બિહિશે. ઘણું ખરાં માણસો મરવાને બિહેછે, કારણ તેઓએ પોતાની હયાતીમાં માઠાં કામ કરીધાંછે. કેટલાએક માણસો મોતથી બિહિતા નથી, કારણ મોતની ભેટ લેવાને તેઓએ તૈયારી કરીછે, અને વારંધડીએ તેનાંથી ડરીને સદ્ગુણનાં કામ કર્યાંછે.

માનવી ! જરા તું અહીં અટક. ઉપર તારી નજર કર. તારું મસ્તક નમાવ અને આ થોડા શબ્દ બોલ કે—“ ઇશ્વર તારું ડાહ્યાપણ અલંત છે; તારી શક્તિ અપાર છે; જે શબ્દ વિષે અમે બોલતા હતા કે તે અમારો મોટો શત્રુ છે, પણ તેજ સદ્ગુણનો રસ્તો દેખાડનાર અમારો એક મિત્ર માલમ પડેછે. અમે બડબડતા હતા કે મોત આ દુનિયામાં શામાટે મેલ્લયું અને અમને શામાટે અમર નહીં કરીધા ? પણ હો ઇશ્વર, હવે અમે અમારી ભૂલ જોઈ. હે ઇશ્વર તારું કામ વાળખી અને ડાહ્યાપણ ભરેલું છે. તેં મોતને આ દુનિયામાં જરૂરનું તથા અગત્યનું જાણ્યું. અને તારા પ્રાણિઓનો ફૂર સ્વભાવ જાણીને મોકલ્યું. હવે અમે ચૂક જોઈ અને “ મોત ” એ શબ્દ યાદ રાખવાની જરૂર જાણી. વાસ્તે હે દીનદયાલ તું અમને મદદ થા કે જેથી અમે મોતને યાદ રાખીએ.

ઇશ્વર ? તું સાથેજ છે.

વાંચનાર ! તું આટલા શબ્દ ઉપર તારું લક્ષ પોંહેં-આડ. તું આટલા શબ્દોને યાદ રાખ અને તેમને તારા પોતાના ગણ. એટલા શબ્દ તું તારા હૃદયમાં કોતરી રાખ; કારણ એથી તું આડે માર્ગે જઈશ નહીં; એથી તું દુરાચરણ પકડીશ નહી. એથી તારા દુઃખના વખતમાં

સંતોષ અને દિલાસો મળશે; અને તારાં અંતઃકરણમાં નિર્મળતા અને ખુલાસો રહેશે.

વાંચનાર ! તું એક બચાં તરફ જો. તે પોતાના વાહાલા પિતા સાથે ફરવા નિકળ્યો છે. તે વગર ધાસ્તીએ આગળ દોડે છે. તે વિચારે છે કે “હું ગમે તેમ નાચું, ગમે તેમ કુદું, તોપણ મને કોઈ પકડશે નહીં.” ચાલતાં ચાલતાં એક ભયંકર જંગલમાં આપદીકરા આવી પોંદેાંચ્યા. તે જંગલ ડરામણું અને વિકાળ છે; પણ તે છોકરો વગર ધાસ્તીએ કુદતો અને નાચતો આગળ ચાલ્યો જાય છે. તે કોઈની બિલ્લિક અને દરકાર રાખતો નથી. કારણ તે જાણે છે કે મારી સાથે માફ રક્ષણ કરનાર મારો પિતા છે. એ હિંમત તેને મારી છે. એ હિંમતથી તે ચાલ્યો જાય છે.”

તેજ પ્રમાણે, પ્રિય વાંચનાર ! જે પુરૂષ પોતાના ખરા વિશ્વાસથી એવું માને છે કે “ઈશ્વર તું સાથેજ છે” તે પુરુષ આ દુનિયાનાં સંકટ અને વિપત્તિરૂપી જંગલમાંથી વગર ધાસ્તીએ અને વગર હરકતે જઈ શકે છે. તેને માથે ગમે તેવી આફત અને ગમે તેવું દુઃખ આવી પડે છે તોપણ તેની ધાસ્તી તેને મુદ્દલ લાગતી નથી. કારણ તે વિચારે છે કે “માફ રક્ષણ કરનાર ઇશ્વર મારી સાથેજ છે” આ હિંમતથી જે વિપત્તિ અને ધાસ્તી ભરેલા જંગલમાં તે થોડા દિવસ મુસાફરી કરવાને આવ્યો છે, તે જંગલમાં કંઈપણ સંકટ અને દુઃખની દરકાર કીધા વગર, પોતાનો રસ્તો કાપે છે. આ હિંમતથી તે સદા સુખી અને સંતોષી રહે છે.

તે વિચારે છે કે “મારો આ દુનિયાનો પિતા દુઃખ કે મંદવાડના વખતમાં મારી પડખે આવીને ઉભો છે તેથી જ્યારે મને ધણો સંતોષ અને આનંદ ઇપજે છે, ત્યારે

મારો સ્વર્ગનો પિતા મારી સાથેજ છે, એમ હું જાણું તો મને કેટલો સંતોષ અને આનંદ ઉપજતો જોઈએ ?” પેલાં બાળકની પેઠે આ દુનિયાના જંગલમાં ‘મારો પિતા મારી સાથેજ છે’ એ વિચારથી મંદવાડ અને વિપત્તરૂપી વાઘ વરૂની ધાસ્તી રાખ્યા વિના તે હસતો અને કુદતો ચાલે છે અને વારંવાર એ બોલે છે કે “ધશ્વર ! તું સાથેજ છે.”

વાંચનાર ! તું હવે બીજી તરફ નજર કર. એક માણસ ભયંકર અને કમકમાટી ઉપજાવે એવાં કામ કરે છે. પોતાના શત્રૂનાં ઘર ઉપર મધ્યરાત્રે તરવાર બાંધીને ચઢી જાય છે. પોતાના શત્રૂને ભર કાંધમાં પડેલો જોય છે. તે એણીગમ અને પેલીગમ નજર કરે છે. પછી એકલો સમજી, કાઢાડે છે પોતાની તરવાર, કરે છે પોતાનું કાળું, ભોકે છે તરવાર તેનાં કાલજમાં. અને લોહીડુવાણ કરી લે છે તેનો પ્રાણ.

પણ એની જગાએ કોઈ બીજો માણસ લો. તે જાણે છે કે “ધશ્વર ! તું સાથેજ છે.” તે માણસ કદાચ અજ્ઞાનપણે કોઈમાં આવીને પોતાના શત્રૂનું ખૂન કરવા આવે છે; આસપાસ કોઈ નથી તોપણ તેવામાં તેને તરત યાદ આવે છે કે “ધશ્વર ! તું સાથેજ છે. આસપાસ બીજો કોઈ નથી પણ તું છે.” એવું વિચારીને તે પશ્ચાત્તાપ કરવા મંડી જાય છે અને પોતાનાં મોહોડામાં જોરથી તમાચો મારી બોલે છે કે “અરે હું શું કાળું કરવા તૈયાર થયો છું !!” એટલું બોલી થરથર ધુનતો પોતાનો રસ્તો પકડે છે. પોતાના દુષ્ટ વિચારનો બહુ પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને ધશ્વર પાસે હાથ જોડીને ક્ષમા માંગે છે. આ પ્રમાણે તે દુર્ગુણ છોડી સદગુણ પકડે છે, ને ધશ્વર તું સાથેજ છે, એ નિત્ય યાદ રાખે છે.

મારાં દિલમાં કાંટા ભોકાયછે.

અરે! હું આવો વેભવ ભોગવું છું. સાત માળની હવેલીમાં રહું છું. તરેહ તરેહનાં પકવાન અને ભોજન જમું છું. નરમ મખમલની તળાઈમાં અને નકસીદાર છતરપલંગમાં પોટું છું એ ઘોડાની ફાંકડી અને અવાજ કરતી ગાડીમાં મોટો “અડેન્ડ” થઈ ફરવા નિકળું છું. તેથી લોકો સમજીએ કે હું સુખી અને દિકર વગરનો છું. પણ અરે મારાં દિલમાં જે કાંટા ભોકાયછે તે તેઓ જાણતા નથી. હું આવા સણગારેલા દીવાનખાનાંમાં આરામ લેવાની નરમ ખુરસી ઉપર બેઠો છું. પણ તે ખુરસીમાં કાંટા ભોકાતા હોય એમ મને લાગેછે. મારાં કરેલાં હાલ મને યાદ આવેછે અને હઠે વાગેછે.

અરે! મેં એટલી બધી દોલત, એટલા બધાં તરકટ કરીને, ને ગરીબોને ખુશ પડાવીને એકડી કીધી. તે શા વાસ્તે? તે કેટલા દિવસની સાહેબી અને સુખ ભોગવવા? હાલ હું આવા મોટાં દીવાનખાનાંમાં નરમ ખુરસી ઉપર બેઠો છું. પણ અરે જીવ? એ આરામ મને કેટલા દિવસ મળશે! મેં જાણ્યું કે સારા માદા ઉપાય કામે લગાડી મોટી દોલતનો ખજાનો એકઠો કરીને તથા મોટી હવેલી બંધાવીને સુખ ભોગવું. પણ હાલ મને સુઝેછે કે એ સુખ ઘણીજ થોડી મુદત સુધી મને મળશે. ઘણું ઘણું પચાસ યા સાઠ વરસ મળે તો મોટું નસીબ. પચાસ સાઠ વરસ પણ નક્કી નહીં. ઇશ્વરનું તેડું આવ્યું તો આ ઘડીએ અને આ પહે સર્વ છોડીને ચાલવું પડે.

ત્યારે મારી હાયબરેલી મોટી દોલત શું કામની? અરે! આ દોલત મેળવવાને મેં કેટલા બિચારાં ગરીબ માણસોને રણવ્યાંછે? કેટલી ઉથલ પાથલ કીધીછે? કેટલી વિધવા-

ઓની તથા કેટલા માઆપ વગરનાં છોકરાંઓની દોલત પચાવી છે? કેટલી વખત માલમાં કાવતરાં કરીને બિચારા ખરીદદારોને રડાવ્યા છે? દાહાડમાં કેટલી બધી વખત હું જુહું બોલ્યો છું. લોકોની દોલત પચાવી જવા મેં કેવા કાવાદાવા કીધા છે? અને કેવી તરેહથી તેઓનાં કુટુંબમાં કળ્યા ને કંકાસ ઉઠાવ્યા છે?

ત્યારે આ બધી હાયભરેલી મારી દોલત, હાયભરેલી ગાડી ઘોડા, અને હાયભરેલું સ્વાદિષ્ટ ભોજન! મેં જાણ્યું કે દોલત મેળવીને હું સુખીયો અને સંતોષી થઈશ પણ પુરો દુઃખીયો અને અસંતોષી થયો છું. મને મારા સઘળા વૈભવમાં મારાં કાળાં કરતુક યાદ આવે છે. ઇશ્વર મને કેવી શિક્ષા કરશે તેનો બહુ ઉચ્ચાટ થાય છે. હું સુખ એવું અને આરમમાં રહેવાની ઘણીપણ તજવીજ કરું છું પણ મારું અંતઃકરણ મને તેમ રહેવા દેતું નથી. મારાં અંતઃકરણમાં કાંટા બોકાયા કરે છે.

હે ઇશ્વર! મારા કરતાં એક ખેડૂત કેટલો સુખી છે! તે પોતાનાં ખેતરમાં પોતાનાં વાહાલાં બધરી છોકરાંઓને લઈને તાપણી કરવા બેસે છે. ખેતરમાં આખો દિવસ હળ ખેંચીને જે સુકો રોટલો તે જમે છે. તેમાં તેને એટલી તો મિઠાસ લાગતી હશે કે તે મિઠાસ મને મારાં છપન ભતનાં પકવાનમાં લાગતી નથી. તે નિરાંતથી અને સખુ-રીથી મીઠી ઊંઘ કાઢાડે છે.

લોકો તેને ગરીબ જાણીને દુઃખ અને વિપત્તિમાં પડેલો સમજે છે. પણ તેના કરતાં અરધો પણ સુખી હું પોતે નથી. તેની નાહની ઝુપડી તેને જેટલું સુખ અને જેટલો સંતોષ આપે છે તેટલું સુખ અને તેટલો સંતોષ મારા બાગબગીચા કે મારી સુંદર હવેલીમાં મને નથી. કારણ

તેનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને ચોખ્ખું છે તેથી તે પોતાની નાહાની ઝૂંપડીમાં ઘણો સુખી અને સંતોષી રહે છે. મારું અંતઃકરણ મેલું અને નિર્દય છે તેથી મારી મોટી હવેલીમાં પણ હું દુઃખી છું. અરે ! આવો પશ્ચાત્તાપ ન્યારે હમણા થાય છે, ત્યારે મરવાનાં ખીછાનાં ઉપર ફેટલો થશે તથા કાંટાથી મારું દિલ ફેટકું જખમી થશે તેનો કંઈ પણ ખ્યાલ મારાથી હાલ થઈ શકતો નથી.

મારે તૈયારી કરવી જોઈએ.

હું દુનિયાદારીમાં પડું તેની અગાઉ મારે ફેટલીએક અગત્યની તૈયારી કરવી જોઈએ. આ દુનિયા એક મહાસાગર છે, જેમાં કોઈપણ ખજાસી જરૂરની. તૈયારી કર્યા વિના પડી શકેજ નહીં. મહાસમુદ્રમાં તુફાનની ધાસ્તી છે, ખરાબાની ધાસ્તી છે, આડું અવળું નિકળી જવાની ધાસ્તી છે. તે ધાસ્તીમાંથી બચવાને વાહાણવાળાઓને ઘણીએક તૈયારી અગાઉથી કરવી પડે છે. તેમજ દુનિયાનો સમુદ્ર, જેની માંહે સેંકડો જંજળ અને વિપત્તિ ભોગવવાની તથા લોભ લાલચમાં ફસવાની ધાસ્તી છે તે સમુદ્ર હું ખેડવા નિકળું તેની અગાઉ મારે ફેટલીએક અગત્યની તૈયારી કરવી જરૂર છે.

હું એક ખજાસીનો દાખલો લઉં. તે પોતાનું મોટું વાહાણ વગર તૈયારી કરવે મોટા સમુદ્રમાં ઝોકાવી ચાલ્યો જાય છે. તેણે પોતાના નવા સહુ પવનની ઉપર ચઢાડ્યા છે. પુકતો પવન હોવાથી તે પોતાનો રસ્તો સરસર કાપતો જાય છે. વાહાણ મધ્યેના માણસો વાહાણની સારી ચાલ જોઈને ખુશાલી અને આનંદના પોકાર કાઢાડે છે.

થોડાએક કોસ વહાણે સહી સલામત રસ્તો કાપ્યો એટલામાં અંધારી ઘેર રાત પડી અને એકાએક મોટું

નીતિવચન.

તુફાન થયું. નાખુદા અને ખડાસીઓ બિચારા વિચારમાં પડ્યા. તેઓ પાસે હોદાયત્ર નહીં હતું કે તેઓને પોતાનો ખરો રસ્તો સુઝ પડે. તેઓ પાસે વાયુયત્ર પણ નહીં હતું કે જેથી તુફાન અગાઉથી માલમ પડે અને સઘળી ગોઠવણ કરવાને બની આવે. તેઓ પાસે ઘડીઆળ પણ ન હતું કે જેથી તેઓને દરીયા ઉપરની જગો ઓળખવા બની આવે. તેઓ બિચારા વગર તૈયારી કરવે અને વગર હથિયારે મોટો સમુદ્ર ખેડવાને નિકળ્યા હતા. વાહાણ તુફાનનાં જોરથી ત્રણ ત્રણ મથોડાં ઉછરવા માંડ્યું. કિતાઈઓ ખુશીના પોકાર મારતા હતા તેને બદલે રડાકુટ અને કાકાચારીના અવાજ કાઢાડવા લાગ્યા. તરેહ તરેહની માનતા અને ક્રીયાઓ કરવા માંડી. સ્ત્રી પોતાના ભરથાર સામું અને ભરથાર પોતાની સ્ત્રી સામું, પુત્ર પોતાનાં પિતા સામું અને પિતા પોતાના પુત્ર સામું આંખમાં આંસુ લાવીને જોવા લાગ્યા કે મોતનો વખત પાસે આવ્યો.

બધા એક બીજા સામું પ્યારથી જોયછે પણ એક શબ્દ પણ બોલી શકે નહીં. તેઓએ ઇશ્વરની પ્રાર્થના અને ભક્તિ કીધી કે અમને બીજી દુનિયામાં સારી જગો આપ અને એક બીજાથી છુટા ન પાડ. એવામાં તે સુંદર વાહાણ એક મોટા ખરાબા ઉપર અથડ્યું; તેના ચુરેચુરા અને કટકેકટકા થઇ ગયા સર્વ માણસ કીકી-ચારી પાડતાં ઢુબી ગયાં. એ પ્રમાણે મેં તે વાહાણને જોયું. તે જરૂરની તથા અગત્યની તૈયારી કશ્યા વગર નિકળ્યું હતું. તેના કટકેકટકા થયા અને તે મધ્યેનાં માણસો ઢુબ્યાં.

એજ પ્રમાણે વગર તૈયારી કરવે, અને વગર હથિયારે દુનિયાદારીના સમુદ્રમાં, આત્માંશ્પી વાહાણને ઝોકાવું તો

મારા ખરેખર એવાજ ખુરા હાલ થશે. મારે અગત્યનાં હથિયારો સાથે રાખવાં નેહ'એ, નહીંતો મારું આત્માંરૂપી વાહાણ ખરાબા ઉપર ચલડી ઝીંકાઈ જશે અને તેના કટકેકટકા થશે.

અરે મારા જીવ ! દુનિયાદારીના સમુદ્રમાં તારે માથે ને વિપતિ પડવાની છે તેનો તું વિચાર કર. તરેહ તરેહનાં રોગ અને તરેહ તરેહનાં દરદ તારી ઉપર પડશે. તરેહ તરેહનાં દુઃખ અને તરેહ તરેહનાં જાંજળ તારે ગમે વળગશે. તરેહ તરેહની લાલચ અને તરેહ તરેહના લોભ મોટી જાળમાં તને ફસાવશે. તરેહ તરેહના આશ્રમમાં અને તરેહ તરેહના દેખાવમાં મોત પોતાની ખીલામણી શીકણ દેખાડશે.

એ સઘળા વખતને વાસ્તે, અરે મારા જીવ ! તેં શું તૈયારી કરીધી છે ? તેં તારી સાથે ક્યાં યંત્ર અને ક્યાં હથિયાર રાખ્યાં છે ? હોકાયંત્ર, વાયુયંત્ર વગેરેનાં હથિયારની જરૂર સમુદ્રના ખલાસીને છે પણ તું દુનિયાદારી ખલાસીને એથી વધારે મજબૂત અને એથી જુદાંજ હથિયારની જરૂર છે. તને એવાં હથિયાર રાખવાં નેહ'એ છે કે જેથી તારો હંમેશ અચાવ થાય. અને ગમે તેવાં દુઃખને, દરદને, તથા મોતને વખત એ હથિયારો નસાડે. એ હથિયારો ક્યાં તે રે જીવ ! તું વિચાર કર. તે હથિયારો શોધવાની ઘણી ખરી ખટપટમાં તું પડીશ માં. કારણ મહાપુરુષોએ તે હથિયાર શોધી કાઢાડેલાં છે. તું એ હથિયારનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કર એટલુંજ નેહ'એ છે.

એ હથિયાર નથી તરવાર, કે નથી ખરડી, કે નથી હોકાયંત્ર. તે હથિયાર માત્ર “ નીતિનાં મૂળતત્વ ” છે. જેણે નીતિનાં તત્વને પોતાનાં હથિયાર કર્યાં છે, તેને

દુઃખના વખતમાં, દરદના વખતમાં, ગરીબાઈના વખતમાં અને મરવાના વખતમાં, કંઈ પણ હરકત પોહોંચવાની નથી. તે પોતાનાં સંકટ અને વિપત્તિના વખતમાં ખુશી અને સંતોષી રહેછે. ખુશી અને સંતોષ એટલા સખખથી રહેછે કે સ્વર્ગમાં જઈને પોતાનાં વાલાલા પિતા ઇશ્વરને મળવાની તે મોટી ઉમેદ રાખેછે. એ હથિયારથી તે સમજેછે કે આ દુનિયાનું સુખ માત્ર ચાર દિવસનું છે. પેલી દુનિયાનું સુખ અમર અને દમ્ભેશ લગીનું છે. માટે આ દુનિયાનાં દુઃખ અને રોગની તે દરકાર કરતો નથી. તે ખાતરીથી જાણેછે કે હું મારો રસ્તો ગમે તેવા વખતમાં પણ સહી સલામત કાપીશ. વાસ્તે રે જીવ! તું તારાં હથિયાર નીતિનાં મૂળતત્ત્વોને કર અને પછી કમ્મર બાંધીને દુનિયાદારીમાં પડ.

હવે બધું સુઝેછે.

એક રાતના મારી આંખ જલદીથી ઉઘડી ગઈ અને હું આ પ્રમાણે વિચારમાં પડ્યો:—“મારી ઉમ્મર એકાવન વરસની થઈ આજ કાલ કરતાં એકાવન વરસ યુજરી ગયાં. આ શું ગજબ! હવે ઘણાં વરસ જીવશ એવું મને લાગતું નથી. જીવી જીવીને હવે પાંચ કે સાત વરસ વધારે જીવીશ. એટલાં એકાવન વરસ જતાં વાર ન લાગી તો હવે પાંચ કે સાત વરસ નિકળી જતાં શું વિલંબ લાગશે? એ પાંચ કે સાત વરસ કાલ કેહેતામાં નિકળી જશે, ને મોતના દુત આવીને મારી ગરદન ઉપર બેસશે.

પણ અરે મારા જીવ! તેં હજુર સુધી નૈયારી કીધી નથી. તારા કોણ જાણે શું હાલ થશે? તારા બધાં વરસ પાણીમાં ગયાં. તેં ઇશ્વરને એક પણ દિવસ નિરાંત કરીને

નારાં અંતઃકરણથી ભજ્યો નહીં. તેં દુરાચરણને વાસ્તે પશ્ચાત્તાપ કરીને તેની પાસે માફ માગી નહીં.

મેં ઘણી વખત મોહોડેથી ઇશ્વરનું નામ લીધું છે. ઘણી વખત ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી છે, પણ તેમ કરતી વખતે મારું દિલ સાફ અને નિર્મળ રાખ્યું નથી. પ્રાર્થના કરતી વેળાએ મારાં મોહોડાંમાંથી જે શબ્દ નિકળતા હતા તેનો અર્થ પણ હું સમજતો નહીં હતો, અને સમજવાની ઇચ્છા પણ કોઈ દિવસે નહીં કરી. પ્રાર્થના કરતી વેળાએ મારું મન હજારો વસ્તુ ઉપર દોડતું હતું. ઇશ્વરને એક ચિત્તે ભજવાનાં સેહેલાં કામમાં મેં આટલી બધી ગફલત કરી. દાહાડાના ચોવીસ કલાક તેમાં એ કલાક પણ મેં મારા ઇશ્વરનું ભજન કરીયું નહીં. અને મારાં પાપનો ખર્ચ અંતઃકરણથી પશ્ચાત્તાપ કરીને તેની પાસે ક્ષમા માગી નહીં.

આવું સેહેલું કામ હું નહીં કરી શક્યો. એમાં મને એક દોડાનો કે પૈસાનો પણ ખર્ચ એસતો નહીં હતો. અરે! આવું વગર ખર્ચનું અને વગર મેહેનતનું કામ પણ હું કરી નહીં શક્યો. મારો સઘળો વખત આગસમાં, લોકોની નિંદા અને ચાપલુસી કરવામાં તથા તરકટ અને દગલખાણ કરવામાં ગુજર્યો. ખરેખર મેં મારાં વરસાં પાણીમાં નાખી દીધાં. અરે! આ કેટલો પશ્ચાત્તાપ થાય છે! પણ ઘણું મોટું થયું.

હવે કદાચ હું સદગુણ આચારી ઇશ્વરની ભક્તિ કરે પણ તે શાં કામનું? કાંઈ એકાવન વરસ, અને કાંઈ પાંચ કે સાત વરસ? મારી આસપાસ સર્વ માણસ ભર ઊંઘમાં સુતેલાં છે; અને મને મોટી ફિકર અને પશ્ચાત્તાપ થાય છે. મને સુઝતું નથી કે મારી ઉપર હવે શું કમબખ્તી ગુજરશે. હે જગતપતિ! હે મહાદયાળુ! હે પરકૃપાળુ! હે

સર્વશક્તિમાન ! તું મને મદદ થા. મને સુઝતું નથી હવે હું શું કરું. મને મારી ભર જીવાનીના દિવસ હમણા યાદ આવેછે. પ્રાર્થના કરવાનો રાતનો વખત રંડીબાજીમાં, ખ્યાલ ટપ્પામાં, અને બદફેલીમાં ગુમ્મરયો. દિવસે રૂડાં કામ કરવાનો વખત આગસઘમાં, ગરબા મારવામાં અને લોકોની નિંદા કરવામાં જોયો. મારી ભર જીવાનીના દિવસ હમણા મને સાંભરેછે. અરે મારી જીવાની ! તે તારો ખીલતો વખત માણસ જાતનું રૂડું કરવામાં તથા ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવામાં નહીં ગુમ્મરયો !

હે મારા ઇશ્વર, હે મારા સ્વર્ગના પિતા, તું મને મારી જીવાની પાછી આપ. અને એવું કર કે હું જીવ્યોછું તેટલાં બીજાં વરસ વધારે જીવું; જેથી મારી માડી ચાલમાં ફેરફાર કરીને મારો સઘજો વખત લોકોનું કલ્યાણ કરવામાં તથા તને ભજવામાં રોકું. હે ઇશ્વર, તું એટલી મારી ઉપર કૃપા કર. હું ફરીથી માગી લઉંછું કે એવું નહીં અને જે હું ભાગેલાં ટૂંકાં દિવે આ દુનિયા છોડી ચાલતો થાઉં. હે ઇશ્વર, તું એવું બનવા દેશ માં. હું કાલ આપુંછું કે મારો વખત હું રૂડી રીતે વાપરીશ. વાસ્તે મારો વાસો હું સ્વર્ગમાં લઉં તેવી તૈયારી મને કરવા દે. પછી ગમે ત્યારે આ દુનિયામાંથી મને બોલાવ, હું તારી પાસે દસતો અને ખુશી થતો આવીશ.

ખરી મોટાઇ

માનવી ! તારી ખરી મોટાઇ શામાંછે તે તારે જાણવું જોઈએ. તું ઘણી વેળા બુલાવો આપને નજીબી વસ્તુમાં મોટાઇ સમજેછે, તે મોટાઇ દુનિયાના લોકોને કેટલીએક વેળા ખરી માલમ પડેછે, પણ ઇશ્વરની નજરમાં તે બદામ

બરાબર હોયછે. જે પુરુષ લાખો રૂપીઆનો ધણી હોય તેને તું મોટો માનેછે; જે પુરુષ ગાડીઘોડે અને બાગબગીચામાં ફરતો હોય તેને તું મોટો લેખેછે. જે પુરુષ લડાઇમાં સેંકડો માણસને કાપીને ફેંટે મેળવતો હોય તેને તું મોટો સમજેછે, જે પુરુષ ઊંચો પોશાક પહેરતો હોય તેને તું મોટો માને છે.

પણ રે માનવી! તેમાં તું ભુલાવો ખાયછે, તું જે માણસને મોટો કહેછે, તેનામાં ખરી મોટાઇ નથી. મોટાઇ મેળવવાને વાસ્તે મનુષ્યમાં જે અગત્યના ગુણ જોઇએ તે ગુણ તેની પાસે નથી. માટે ઇશ્વર તેવી મોટાઇને એક બદામ જેવી લેખેછે. ખરી મોટાઇ પૈસામાં, બહાદુરીમાં, પોશાકમાં અને દમામમાં નથી. ખરી મોટાઇ ઇશ્વરની ખ્યારી અને વાહલી વસ્તુમાં છે. ઇશ્વરની ખ્યારી ચીજ “પદ્મસો” નથી. ઇશ્વરને પૈસો વાહલો હોત તો તેણે તે આડો અવજો ફેંકી દીધો હોત નહીં. ઇશ્વરે પૈસાને નજીવી વસ્તુ ગણી આડો અવજો વેરી નાખ્યોછે કે જેને જોઇએ તે લુટી લે. પૈસો ઇશ્વરને વાહલો હોત તો તે પોતાના સદ્ગુણી સેવકોનેજ આપત. પણ ઇશ્વરે આડો અવજો પૈસાને ફેંકી દીધો છે, અને તેનો વૈભવ દુરાચરણી અને નહારા લોકો પણ કરેછે.

ઇશ્વર સદ્ગુણી મનુષ્યને કહેછે કે “મનુષ્ય! તું પૈસા મેળવવામાં મોટાઇ સમજતો ના. તું સદ્ગુણી હૃદય તો મારો વાહલો અને માનીતો છે; વાસ્તે પૈસામાં જે ખરી મોટાઇ હોત તો હું તે લુટાવવા મુકત નહીં પણ તારા જેવા સદ્ગુણી અને લાયકીવાળા પુરુષનેજ માત્ર બક્ષીસ કરત. હું પૈસાને તુચ્છ અને નજીવ વસ્તુ ગણું છું. તે મેળવવામાં તું મોટાઇ માનીશ ના.”

આ ઉપરથી માલમ પડેછે કે પૈસામાં ખરી મોટાઇ નથી. એક તવંગર ગૃહસ્થને લોકો બધે જાયે સલામ કરતા હોય,

તો તે તવંગર ખરી મોટાઇ પામેછે એવું ચોકસ કહેવાશે નહીં. કારણ દુનિયાના લોકો તેને માન અને આખર આપેછે, તે સભ્યતા લેખે આપેછે પણ તેથી તે મોટા છે એમ ચોકસ ઠરતું નથી.

માણસની ખરી મોટાઇ, નીતિ અને સદ્ગુણમાં છે. ખરી મોટાઇ મેળવવાને માણસને પોતાની ધાનત પવિત્ર અને સાફ રાખવી જોઈએ. ખરી મોટાઇ મેળવવાને માણસે પોતાના બાઇ બંધો ઉપર હેત અને પ્યાર રાખવો ઘટેછે. અને પોતાથી અને તેટલી પૈસાની તથા ઉદ્યોગની મદદ કરવી જોઈએ છે. ખરી મોટાઇ મેળવવાને વાસ્તે સદ્ગુણ આચરીને દુરાચરણનો ભાગ કરવો ઘટેછે. દુકાંમાં—ખરી મોટાઇ મેળવવાને ઇશ્વરની બિહિષ્ટ અને ધારતી રાખવી જોઈએછે અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું જરૂર છે. વાસ્તે હો માનવી! તું જાણજે કે તારી ખરી મોટાઇ ઇશ્વરનો ડર રાખવામાં તથા તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવામાં છે અને બીજાં કસાંમાં નથી.

હું ઇશ્વરનો કેટલો આભારી!

મારા પરમ ઇશ્વર! હું તારો કેટલો બધો આભારી થયો છું! તેં મારી ઉપર કેટલી બધી કૃપા કીધીછે! તેં મારી કેટલી બધી બરદાસ્ત લીધીછે! હે ઇશ્વર! તેં જે મારી ઉપર કૃપા કીધી છે અને તેં જે મારી બરદાસ્ત લીધીછે તેનો ખરો ખ્યાલ હું કરી શકતો નથી. તોપણ હું જરા લાંબો વિચાર કરી જોજીશું ત્યારે તારો અત્યંત ઉપકાર થયલો માલમ પડેછે. હું મારી પોતાની તરફ નજર કરું છું એટલે તારો ઉપકાર જોઈ શરમીદો થઈ જાઉં છું.

હું જોજીશું કે તેં મને માણસનો અવતાર આપ્યો છે અને ઘેર પશુનો દહીં. એ તારો કેટલો ઉપકાર! જે

ઢોર પશુનો અવતાર આપ્યો હોત તો મારામાં આત્માં ક્યાંહાથી હોત ? મારી કેવી અવસ્થા થાત ? હું કેવો અવાચક રહેત ? મારામાં બુદ્ધિબળ કેટલું થોડું હોત ? અને હું તને ક્યાંહાથી ઓળખત ? પણ હે ઇશ્વર તેં મારા ઉપર કેટલી બધી બક્ષીસ કીધીછે કે મને મનુષ્યનો અવતાર આપ્યો ! પણ અરે ધિક પડ્યો મારો અવતાર કે એવી અમુલ્ય બક્ષીસનો હું ઉપયોગ કરી શકતો નથી.

આ દુનિયામાં અને પેલી દુનિયામાં મારું સાશં થાય એવું વિચારીને તેં મને મનુષ્યનો અવતાર આપ્યોછે. એ તારો ઉપકાર કાંઈ જેવો તેવો અને નજીવો નથી. પણ અરે ? એ શિવાય તેં મારા ઉપર બીજા હજારો ઉપકાર કીધાછે. હવા વગર મને એક પણ ચાલે નહીં તે સ્વાસ લેવાને વાસ્તે તેં મને આપીછે. પાણી વગર મને એક ઘડી ચાલે નહીં તે પીવાને મને આપ્યુંછે. અન્ન વગર મને એક દિવસ ચાલે નહીં તે મારે વાસ્તે ઉત્પન્ન કીધુંછે. એ તારી મારા ઉપર કેટલી કૃપા ?

વિચાર વગરના મૂર્ખ અજ્ઞાન લોક અન્ન, પાણી અને વાયુને મુલ્ય વગરની વસ્તુ ગણેછે, કારણ તેઓને થોડી મેહેનતે અને થોડે ખર્ચે સેહેલાઈથી મળી શકેછે. તેવા પુરૂષોને દોલત મળેછે તોજ તેઓ તારી કૃપા સમજે છે. દોલત નથી મળતી તો તારે વિષે માડું બોલેછે. પણ એ મૂર્ખ લોકો વિચાર કરતા નથી કે લાખો રૂપીઆનો ખજાનો, અન્ન પાણી નહીં મળ્યું તો કંઈજ કામનો નથી. જે વખત તરસ અને ભુખ લાગેછે તે વખત લાખો રૂપીઆનો ખજાનો ખાવા પીવાને કામ આવતો નથી.

આફ્રિકા કે આરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણ મધ્યેના એક મુસાફરને હું જોઉંછું. તે પોતાના ઉંટની ઉપર સોનાંના

પુતળીઆં અને રૂપાંના ચાકળીઆં ભરીને મુસાફરી કરવા જાય છે. પણ તેની પાસે પાણીની સિરોઇ ખાલી થઇ છે. તે પોતાની આસપાસ નજર કરે છે અને રેતી શિવાય કાંઈપણ તેનાં જોવામાં આવતું નથી. તે ‘પાણી પાણી’ કરીને બુમ પાડે છે અને આંખમાં આંસુ લાવી ઇશ્વર સામું જોય છે. એટલામાં સામેથી એક મુસાફર આવતો નજરે પડે છે. એક ગુંટડો પાણીને વાસ્તે તે પોતાનો સઘળો ખજાનો તેને આપવાને તૈયાર થાય છે. તેજ વખત તે પાણીની કિંમત પૂરી રીતે સમજે છે. તેજ વખતે તે લાખો રૂપીઆનો ખજાનો ધુળ અને રાખ બરાબર ગણે છે.

વાસ્તે ઇશ્વર મને ખજાનો આપે તોજ હું તેનો આભાર માનું એવો હું ભૂખ થતો નથી. ખજાનો આપે કે નહીં તોપણ જે વસ્તુ વગર મને ઘડીભર ચાલે નહીં તે વસ્તુ આપે છે તેજ બસ છે. એ આભાર ઇશ્વરનો કાંઈ જેવો તેવો નથી. આ અમુલ્ય વસ્તુને માટે જે લોકો તેનો આભાર નથી માનતા તેઓને જોઈને હું અત્યંત દલગીર છઉં. શાવાસ્તે કે તેઓ પોતાના ઉત્પન્ન કરનારને માહું લગાડે છે.

એક પિતા પોતાના જે પુત્રનું સદા રક્ષણ કરે, તેજ પુત્ર એક દમડીની બિસાત સારૂ તેનો બીજો અત્યંત ઉપકાર ભૂલી જાય તો, તે પિતાને કેટલો ક્રોધ ઉપજે? એવો પુત્ર નિમકદરામ, પાછા અને લુચ્ચામાં ખપે. તેટલા માટે ઇશ્વર મને પૈસાની બક્ષીસ, (જે બક્ષીસ અત્ર પાણી તથા હવા આગળ એક દમડી કરતાં પણ ઓછી છે, તે બક્ષીસ) ન આપે તો શું હું ઇશ્વરનો બીજો અત્યંત આભાર ભૂલી જાઉં? ના; નહીં. જે દુષ્ટ માણસ ભૂલી જવા ઇચ્છતા હોય તેઓને ભૂલી જવા દો, પણ હું તો મારા જન્મ સુધી ભૂલીશ નહીં.

જે લોકો પાસે પૈસા નથી તેઓ આખો દિવસ બુઝબુઝ કરીને પોતાનું પેટ બાળેછે તથા ઇશ્વરને વિષે મા'હું બોલેછે, તેઓ પોતાથી ઉતરતી હાલતવાળાઓની તરફ જોતા નથી. મને ઇશ્વરે રહેવાને વાસ્તે એક નહાની ઝુપડી આપીછે; તેછતાં હું સંતોષથી રહી તે દયાળુ કીરતારનો આભાર માનુંછું. કેમકે હું ઘણાઓને જોઈછું તો તેઓને સૂર્યના બળતા તાપથી, પવનનાં મોટા તોફાનથી, વરસાદના મોટા ઝપાટાથી અને શરદની અતીસેં તાહાડથી પોતાનાં શરીરનું રક્ષણ કરવાને એક પણ એવી ઝુપડી નથી.

મને સુવાને બીજાનું મળેછે પણ કેટલા એકને તે પણ મળતું નથી. હું હજારો આંધળાઓને, હજારો પાંગળાઓને રસ્તામાં એક પૈસાને વાસ્તે બૂમ-બરાડા પાડતાં જોઈછું; પણ સારાં ભાયગે ઇશ્વરે મને તેવી હાલતમાં મેલ્યો નથી. હું હજારો દરદીઓને જોઈછું; કોઈને કોહોડ નિકળેલો, કોઈને પગ સુજેલો, કોઈનું માથું ગુમડાંથી ભરાયલું, કોઈનું મોઢોડું ફાક્ષાઓથી સડેલું, કોઈનું આખું શરીર લોહી પરથી વેહેતું, કોઈને જલંદર કોઈને સંધીવા થયેલો; એવા તરેહ તરેહના હજારો દરદીઓને હું જોઈછું, પણ ઇશ્વરે મને તેવા દરદીથી વેગજો કીધો છે.

વાસ્તે એ તે કૃપાળુ ઇશ્વરનો મારી ઉપર કેટલો ઉપકાર!! ઇશ્વરે મને દોલતનો મોટો ખજાનો આપ્યો હોય અને હું મારી કાયાથી નિરોગી ના હોજી તો, શું કામની એ દોલત, અને શું કામનો એ ખજાનો ?

વાસ્તે હું ઇશ્વર ! જે દરીદ્ર અવસ્થા લાગ્યારોની છે અને જે દરદ અથવા રોગો તેઓને લાગેલાં છે તે દરીદ્ર અવસ્થાથી અને દરદ તથા રોગથી તેં મને મોકજો કીધોછે, તેનો ઉપકાર હું કેમ બિસરું ? જે નફ્ટ લોકો

તારો ઉપકાર માનવો છોડી દઇને તારે વિષે માહું બોલેછે તેઓની હાલત ઉપર મને ધણીજ દયા ઉપજેછે. ઇશ્વરે કૃલાણુને આપ્યું અને મને નહીં, એવો દોષ હું કદી મારા ઇશ્વર ઉપર મુકીશ નહીં. તેણે જે કીધુંછે તથા મને આપ્યું છે તે વાજખી વિચારીનેજ; વાસ્તે તેનાં કીધેલાં કામથી અને આપેલી બક્ષીસથી સંતોષ રાખીને હું હરદમ આ પ્રમાણે બોલું છઊં કે “હૈ ઇશ્વર હું તારો અસંત અભારી છઊં.”

મારું ખરું ડાહ્યાપણ.

આ દુનિયાનું સુખ અધુરું અને ક્ષણભંગુર છે તે શોધવામાં મારું ખરું ડાહ્યાપણ નથી. તોપણ તે અધુરું અને થોડા દાહ્યાડાનું સુખ શોધવામાં હું મારાથી બનતી સદગુણી મેહેનત કરું છઊં. મારાથી બને તેટલા સર્વ ઉપાય વાજખી કે ગેરવાજખી—કામે લગાડું છઊં. પણ અરે! હું કેવો મારા પોતાના લાભ વિષે સંભાળ વગરનો છઊં. હું કેવો મારા પોતાના ફાયદા માટે પણ આંધળો—ભીત છઊં?

હું જાણું છઊં કે હું સારાં કામ કરીશ; બધા મનુષ્ય ને મારા ભાઈ બરાબર લેખી તેઓને દુઃખના અને સંકટના વખતમાં સાહ્ય થઈશ, હું મારા વેહેવારમાં ચોખ્ખો અને ઘાનતદાર રહીશ, હું મારું અતઃકરણ સાચું ને ચોખ્ખું રાખીશ, ટુંકાંમાં હું મારા ઇશ્વરથી બિહને તેના કાયદા પ્રમાણે ચાલીશ, તો મરી ગયા પછી મને નિરંતર સુખ મળશે. મને એવી જગ્યા મળશે કે જ્યાંહાં મોત જેવું કંઈ નથી, દુઃખ અને વિપત્તિ, રોગ અને દરદ જેવાં સંકટ નથી. મને એવી જગ્યા મળશે કે જેને વધકુંઠ અથવા સ્વર્ગ કહેછે, જેનાં સુખનો પૂરો વિચાર હું લાવી શકતો નથી.

એવું નિરંતર અને ખરું સુખ શોધવાની તજવીજ કરવાને બદલે આ બાળભંશુર દુનિયાનું અધુરું અને થોડી મુદતનું સુખ શોધું છઊં. ધુળ પડી મારાં જીવ-તરમાં. હું મારા લાભને માટે ગમે તેવી મેહેનત કરું, મારો જીન પટકી નાખું એવો મારો સ્વભાવછે, સારે અરે જીવ ! મને વિચાર થાયછે કે અહિંનું થોડી મુદતનું અધુરું સુખ મેળવવા હું એટલી બધી મેહેનત કરું છઊં પણ નિરંતર સુખ વિષે એટલો બેપરવા કેમ રહું છઊં.

કારણ ઉધાડુંછે. મને મારા પેદા કરનાર ઉપર વિશ્વાસ નથી. મરી ગયા પછી મારા શા હાલ થશે ? તે હું જાણતો નથી. મને સારી કે નરસી જગા મળશે એ મારાથી કેહેવાતું નથી. એ પ્રમાણે હું નાસ્તિકને ઇશ્વરની હયાતી વિષે શકછે. તેથી મારાથી કેહેવાઇ શકાતું નથી કે, મને મરી ગયા પછી સુખ મલશેકે નહીં ?

જે વસ્તુ વિષે મને શકછે, જે વસ્તુ વિષે મારી ખાતરી નથી, તે માટે હું શું કરવા માથાફાડ કરું ? પણ જે વસ્તુ વિષે મને ખાતરીછે કે થોડું ધણું અથવા થોડા દાહાડાનું પણ સુખ મને મેહેનત કીધાથી તથા ગમે તેવા ઉપાયો કામે લગાડ્યાથી તથા ગમે તેવાં કીધાયતાં કીધાથી મળશે. તે માટે હું મેહેનત કેમ ન કરું ?

પણ મારી અકલ ક્યાંહાં ગુમ થઇ ગઇ ? હું શું આવો નાસ્તિક છઊં કે મારા ઇશ્વરને હું નથી માનતો ? હું શું આવો અજ્ઞાન અને મૂર્ખ છઊં કે, તેની હસ્તી વિષે મારી ખાતરી નથી ? બળ્યો મારો મનુષ્ય દેહ, બળ્યો મારો અવતાર. આ દુનિયાની અંદર કરોડો વસ્તુ પેદા થઇછે તેમાં હું મારી બુદ્ધિથી કોઇ પણ બનાવનારી ધારણા જોઈ છઊં, ઉપર આકાશ અને નીચે જમીન તરફ નજર કરું છઊં,

તે ઉપરથી સઘળી વસ્તુનો બનાવનાર ઇશ્વર છે એવું સાબીત થાય છે.

હું ઇશ્વર ઇશ્વર કરી ઘણી વેળા સાદ પાડું છઊં, તે છતાં તેને વિષે મને શક ઉપજે છે! ફટ ફટ મારો અવતાર. શક નહીં ઉપજતો હોય તો, હું મારા ઇશ્વરથી ડર, હું સદ્ગુણનાં કામ કરું, ને નિરંતર સુખ સોધું. પણ શક ઉપજે છે, ખચીત શક ઉપજે છે. પણ એ શક મારે તદ્દન કાઢી નાખવો જોઈએ. કંઈ વખત લાગે તો ફિક્કર કહીં. પણ ઇશ્વર છે કે નહીં એવો શક મુદ્દલ રેહેવો ન જોઈએ.

સદ્ગુણને માટે સારી અને દુર્ગુણને માટે માડી જગા આપશે એ વિષે શક મુદ્દલ રેહેવો ન જોઈએ. નહિંતો હું મારો સ્વાર્થ હાથે રહીને બગાડું છઊં. હું મારી છરી મારાંજ ગળાંમાં ખોસું છઊં. માટે વિચાર કરી આ શક દૂર કરવા મારે ઢીલ કરવી ન જોઈએ. વાસ્તે ચાલ હું એકલો પેલા ખુણામાં જઈ થોડો વિચાર કરી મારો શક દૂર કરું.

હું ચંડાળને મારા ઇશ્વરની હયાતી વિષે શક ગયો. હું ખુણામાં વિચાર કરવા આવ્યો, પણ મારી ખુદ્દિ ક્યાં શુભ થઈ ગઈ? મારું ડાહ્યાપણ ક્યાં ખાડામાં પડ્યું? જે ધુળ મારા પગ તળે કચરું છઊં તે ધુળની મારી તાકાદ છે કે એક રચકણ પણ બનાવું? નહીં મારી તાકાદ નથી.

ઇશ્વરની બનાવેલી વસ્તુમાંથી સેંકડો વસ્તુને જુદા જુદા આકાર આપી હું બનાવું, પણ મારી કે હરકોઈ માણસની તાકાદ છે કે, જે વસ્તુ ઇશ્વરે પેદા કરી નથી તે હું પેદા કરી શકું. હું મારે બેસવાસાઈ એક સુંદર લાકડાંની ખુરસી બનાવું, પણ તે શાંમાથી? જે લાકડું ઇશ્વરે પેદા કરીધું છે તેમાંથી. પણ મારી મગદુર છે કે તે લાકડું હું ઉત્પન્ન કરું?

જે ધુળ ઉપર હું ચાલી જઈ છઠ્ઠી, તે ધુળની એક રજ મારા હાથમાં લઉં છઉં. સાદી આંખે જોઉં છઉં તો તે રજ રેતીના દાણા કરતાં પણ ધણીજ નાહાની માલમ પડેછે. પણ જો તે રજને એક સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની મદદથી જોઉં તો તેની આસપાસ સેંકડો ઝિણી રચકણો વળગેલી દેખાશે. હું વિચાર કરું છ કે તે સાથી વળગેલી છે? શું તેની આસપાસ સરસ કે સુંદર લગાડયોછે! ના કંઈજ નહીં. સારે શા આધારથી આટલી ખારીક રજની આસપાસ ખીજ સેંકડો રજો વળગી રહીછે?

મોટા વિદ્વાનો કદાચ કેહેશે કે—સૂક્ષ્મ આકર્ષણે કરીને-પણ એ આકર્ષણની શક્તિ આવી ક્યાંહાંથી? અથવા એ ખારીક રજમાં એ શક્તિ મુકી કોણે? જ્ઞાનો જવાબ એટલોજ કે—તે આવી જગત—કીરતાર પાસેથી, ને તે મુકી જગત—કીરતારે. આથી વધારે ખાતરી ભરેલો જવાબ આપવાની કોઈની મગદુર નથી.

દુનિયામાં લાખો પ્રાણીઓ, ઝાડપાનો તથા કરોડો ખીજ નિર્જીવ પદાર્થો કોણે બનાવ્યા? સૃષ્ટિમા સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ તથા તારા કોણે બનાવ્યા? મારા ઇશ્વરે કે જેની શક્તિનો કંઈ પણ વિચાર મારાથી થઈ શકતો નથી. હું એક ઘાસના તણખલાંમાં પેદા કરનારની અપાર શક્તિ જોઈ છઠ્ઠી. સારે આખી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થયલી ચમત્કારી વસ્તુઓમાં તે બનાવનારની કેટલી શક્તિ હશે? કેટલું તેને ડાહાપણ ખરચ્યું હશે?

હું એક તમાચો મારી શરમિંદો થાઉં છઠ્ઠી. આંખમાં આંસુ લાવી આકાશ તરફ જોઉં છઠ્ઠી ને પશ્ચાતાપ કરી ક્ષમા માગું છઠ્ઠી. હું ઇશ્વર તારી હયાતી વિષે હું નાસ્તિકને થોડીવાર શક ગયો, પણ જરા વિચારથી, તથા

બુદ્ધિ ગુમ થઇ ગઇ હતી તેને ઠેકાણે લાવ્યાથી હું તને દરેક વસ્તુમાં બુદ્ધી આંખે જોઈ છઞી.

હવે મને કોઇપણ તરેહનો શક નથી. હે, ઇશ્વર મને શકતો અગાઉ પણ મુદ્દલ નહીં હતો. પણ હું વિચાર કરવા બેઠો કે મારું ખરું ડાહ્યાપણ હંમેશનું સુખ સોધવામાં છે, તે સુખ હું શોધતો નથી તે થોડી મુદ્દતનું નજીવું, સુખ સોધવાને મારો સદાનો સ્વાર્થ ખોજી છઞી; તેનું કારણ શું? મારા પોતાના લાભ માટે દેખતી આંખે આંધળો રહું છઞી તેનો અર્થ શો?

તેનું કારણ, તેનો અર્થ કંઈજ નહીં પણ આજ કે મને મારા ઇશ્વરમાં પુરતો વિશ્વાસ નથી. નહિં તો હું આવો યત્નશીલો મારા લાભને માટે મારો જીવ પટકી નાખું. તેવો તે નિરંતર સુખ શોધ્યા શિવાય કેમ રહું. એ સવાલ ઉપરથી મને શક ગયો કે રખેને મારા પેદા કરનાર ઉપર મારો વિશ્વાસ ન હોય. એજ સવાલ ઉપરથી શક ગયો ને બીજા કશાથી નહીં.

પણ હો ઇશ્વર! તારે વિષે મારો આગળ શક નોહોતો, હમણાં નથી ને હવે પછી થશેજ નહીં. એટલો વિચાર કીધાથી હો મારા સ્વર્ગના પિતા! તારે વિષે મને પૂરો ભરોસો આવ્યો. એટલો થોડો વિચાર કીધાથી હો ઇશ્વર! મેં જાણ્યું કે નિરંતર સુખ મેળવવાને હું તજવીજ કરતો નથી, તે એટલાજ માટે કે મારામાં મૂખોઇ છે. મારામાં અંધાપો છે. હો ઇશ્વર! હું મૂર્ખ, હું આંધળો મને મારો પોતાનો લાભ માલમ પડતો નથી. મને મારો પોતાનો લાભ સુઝતો નથી. હું ચાર દહાડાનાં સુખને માટે હંમેશનાં સુખનો વિચાર કરતો નથી, માટે હો ઇશ્વર બળ્યો મારો અવતાર. હે ભગવંત! મને એવી બુદ્ધિ આપ કે નિરંતર

સુખ મેળવવાને કંઈ યોગ્ય ઉપાય કરું, કેમકે હું જાણું છું કે મારું ડાહ્યાપણ હંમેશાનું સુખ શોધવામાં છે.

હું ઇશ્વર મેં જોયું કે મારું ખરું ડાહ્યાપણ નિરંતર સુખ શોધવામાં છે, તે મારે શોધવું જોઈએ. તેની શોધ પછવાડે મારું તન મન લગાડવું જોઈએ. દુનિયામાં કોઈ એવો માણસ નહીં હશે કે પેહેલું કે મોડું એ સુખ શોધવા તજવીજ નહીં કરતું હશે. ગમે તેવો પાપી ચંડાળ હશે પણ તે પોતાના મરવાના ચોકા ઉપર એવી ઇચ્છા કરશે કે મને પરસોટમાં નિરંતર સુખ મળે.

તેની ઇચ્છા મિથ્યા છે. તે પોતાનાં કરેલાં કાળાં કર્મ માટે પરચાત્તાપ કરે છે અને જાણે છે કે મને નિરંતર સુખ મળવાનું નથી. તે છતાં આ પ્રમાણે બોલે છે કે, ‘હું ઇશ્વર મારા અપરાધ મને ક્ષમા કર અને મને નિરંતર સુખ આપ.’ એ પ્રમાણે હું જોઈ છું તો સઘળા પેહેલાં યા મોડા નિરંતર સુખ શોધવા માગે છે. પણ એ પ્રમાણે ખુશીમાં આવે તે વખતે એ સુખનો વિચાર કરવો એ ખચીત વ્યર્થ છે.

તે સુખ વિષેનો અગાઉથી વિચાર કરવો જોઈએ છે. તે સુખની બાળપણમાંથી શોધ કરવી જોઈએ છે. ઇશ્વર કહે છે કે ‘રે કાળાં માયાના માનવી, મુક્તિ-ધામ પ્રથમ તું શોધ, અને પછી દુનિયાની લાલચને વળગ.’ ખરેખર તેમજ કરવું જોઈએ. આવું અગત્યનું અને મહા-ભારત કામ કોણ જાણે વળી ક્યા મુરત ચોધડિયાં સાર અટકાવી રાખું ?

મારી અને દરેક માણસની એજ ઇચ્છા હોવી જોઈએ કે પેહેલાં મુક્તિ-ધામની નિરંતર સુખની શોધ કરવી, અને પછી બીજી વસ્તુ ઉપર ધ્યાન પોંદ્યાડવું. જ્યારે

પાકી ઉમ્મરે પોંહોંચી મરવાની તૈયારી થશે, જ્યારે સાથરા ઉપર પડી પ્રાણપોકની તૈયારી થશે ત્યારે આ નવી અને મહાભારત વસ્તુ વિષે વિચાર કરવો વ્યર્થ છે.

આ પ્રમાણે આપણા ખરા લાભને માટે દીલ કરી, એ ગરદન કાપીને પાછી સજીવન કરવાની તજવીજ કસ્યા ખરાબર છે. ખરેખર જ્યારે આ દુનિયામાં સુખની જરા પણ આશા રહેતી નથી, ત્યારે નાચાર થઇ બીજી દુનિયાનું સુખ શોધવા વિચાર કરીએ, એ સદ્ગુણ અને નીતિનું કામ નહીં. એ કીધાથી આપણે ઇશ્વર પાસે જતા નથી, પણ એથી ઉલટું આપણે તેથી વધારે ને વધારે વેગળા થતા જઇએ. માટે મુક્તિ-ધામ શોધવું હોય, નિરંતર સુખ મેળવવું હોય તો મને તથા સર્વને ઘટેછે કે પેહેલાંથીજ એ શોધનો વિચાર કરવો, ને તે પછવાડે મંડવું.

આપણો જીવ તદ્દન આપણા ઇશ્વરમાં લગાડવો જોઇએ, એટલુંજ નહીં પણ આપણી બધી ભક્તિ, આપણી બધી શક્તિ, દુનિયાનો સઘળો હલકો ને નીચો લાભ પડતો મુકી, આ ઘણાજ મહાભારત કાયદા માટે કામે લગાડવી. અને આપણી આશાની મતલબને પોંહોંચવાને જે જે કામ ઇશ્વરે આ દુનિયામાં કરવાને સોંપેલાં છે તે ઉપર જરૂર જેટલુંજ લક્ષ આપવું.

ત્યારે શું આપણે મુક્તિ-ધામનાં સુખનો વૈભવ ભોગવવા માંગીએ છઇએ? માંગતા હોઇએ તો આપણાં કામોમાં આપણી મુખ્ય ઇચ્છા પ્રગટ કરવી જોઇએ. મેહેનત કસ્યા વગર તથા પરસેવો ઉતાસ્યા વગર માણસ અનાજ વાવીને કાપી શકતો નથી. ત્યારે શું સદ્ગુણનાં કામોમાં હાલચાલ કસ્યા વગર તે એવી આશા રાખશે કે હું એકદમ સ્વર્ગમાં જઇશ.

જો માણસો પોતાની તરેહ તરેહની મતલબો પૂરી પાડવા કેવી કેવી યુક્તિ કરેછે? અને કેટલી કેટલી રંજ ખેંચેછે? જો એક લોભી માણસ એક સરખી મેહેનતથી દુનિયામાં ફતેહ પામવાને કેવો ઉદ્યોગ કરેછે? કેવો તે પોહોર ઉગતા ઉઠેછે? કેવો તે રાતના બાર બાર વાગતા સુધી પોતાનું શરીર ખેંચેછે! એ અધુરું શું કરવા! આ દુનિયામાં ખન્નનો અને જર એકઠો કરવા.

માણસો આ પ્રમાણે આ દુનિયામાં પોતાનું સુખ શોધવા આવી રંજ ખેંચેછે, ત્યારે વગર રંજ ખેંચવે સ્વર્ગની વસ્તુઓ પોતાની મેળે કદી તેને મળશે? ના કદી નહીં. માણસ, મારા ભાઈબંધ, કદી એવી આશા રાખીશ નહીં. ચાલો ત્યારે હું પણ તૈયાર થાઉં ને તમે તૈયાર થાઓ. ચાલો આપણે મુકી દધએ સઘળી ઢીલ અને આળસાઇ અને મુકી દધએ આ દુનિયામાં સુખ વિષેનો લાંબો વિચાર.

ચાલો આપણ, એક પિતાના, ભાઈઓ, તાકીદ કરો. મુક્તિ-ધામની શોધ પછવાડે આપણે વળગી રહીએ. આ દુનિયાની સઘળી વસ્તુઓને ખરી વસ્તુ મેળવવા સારું આપણા મુખ્ય હથિયારો કરીએ. એક વખત એ પ્રમાણે કીધું; એક વખત આપણાં મનનો નિશ્ચય કીધો તો પછી કંઈ મુશ્કેલ લાગશે નહીં. વાસ્તે હું તૈયાર થાઉં છઉં અને તમે પણ થાઓ; કેમકે આપણું ખરું ડાહ્યાપણ મુક્તિ-ધામ અને નિરંતર સુખ મેળવવામાં છે.

કેવો હું મૂર્ખ.

અરે હું કેવો મૂર્ખ! નીતિનો અને સદ્ગુણનો માર્ગ પકડવામાં પ્રથમ મેહેનત નહીં કીધી. નીતિની બાબદો ચિત્ત દધને થોડા દહાડા હું વાંચવા લાગ્યો. પાછું મારું મન

ફરી ગયું. મને ટાહેલાં જેતું લાગ્યું તેથી મેં કંટાળો ખાધો અને ખીજ રમુજ અને જાણવાનેગ ખાખદો વાંચવાં લાગ્યો. મેં જોયું કે નિત્ય તેનું તેજ.

રામાયણ સાંભળતાં એક જણે સાર કાઢાડ્યો કે રાવણ સીતાને લઇ ગયો તેની ઉપર રામચંદ્રજીએ ચહાઇ કરીને સીતાને લઇ લીધી તેમાં એટલું બધું ટાહેલું શું? એટલો રામાયણનો પોથો શો?

તેમજ મેં પણ નીતિની ખાખદ થોડા દાહાડા વાંચી સાર કાઢાડ્યો કે ઇશ્વરથી બિહિવું અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું, એ માણસનો ધર્મ છે. હવે એ ટાહેલું શું કરવા વાચું? કોણ માયું દુખાવે, નિત્ય તેનું તેજ.

પણ અરે 'હું મૂર્ખ, મારી બુદ્ધિ થોડીવાર ગુમ થઇ ગયલી હતી, તે ઠેકાણે આવી. નીતિનો સારતો એજ છે કે ઇશ્વરથી બિહિવું અને તેની આજ્ઞા માનવી. પણ એ સાર સમજ્યો તે શું કામનો, એ પ્રમાણે ચલાવું નથી. જો હું એ પ્રમાણે ચાલું તો પછી જોઇએ શું? પણ દુનિયા એવી રીતે રચેલી છે કે, તરેહ તરેહના લોભ અને વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને પતંગીયાની પેઠે દેખતી આંખે આંધળા થઇ માણસો દુખી મરે છે.

હું જાણું છું, કે નીતિનો અને સદ્ગુણનો માર્ગ આ છે, તે છતાં લોભની લાલચે ફસાઇને પતંગીયા જેવા મારા હાલ થાય છે. તેને માટે નિત્ય મારે નીતિનો બોધ વાંચવો કે સાંભળવો જોઇએ. તેથીજ મારી બુદ્ધિ ઠેકાણે રહેશે. નિત્ય નીતિ અને સદ્ગુણ તરફ મારું મન લગાડનાર ઉપાય જોઇએ.

દુનિયાની લાલચ આગળ હું ત્રણ વરસનું બચ્ચું છું, અને જેમ બચ્ચાંને વારે ઘડીએ બોધ કીધાથી તે સાવધ

રહેછે, તેમ મને પણ બોધ થવાની જરૂર છે. લાલચના કાંદાથી દૂર રાખવાને તે એકની એક વસ્તુ ઘણી કામની છે.

માણસ મરી જાયછે ને હું મશાણુ કાંકે અભડવા જાઉં છઉં, ત્યાંહાં માણુસને એહ ઉપર બળતાં જોઈ મને દિલમાં ઘણું લાગેછે કે મારા પણ એજ હાલ થશે. તેથી મને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાયછે. અને કાળાં કર્મ કરવાં મુકી દઉં એમ લાગેછે; પણ રમશાનમાંથી ઘેર આવ્યો એટલે પાશુ તેનું તે.

એ પ્રમાણે આ દુનિયાની લાલચ છે. તેને માટે બળદને મારવા જેવી પરોણી નિત્ય મારાં દિલમાં મારવી જોઈએ; કે હું સીધે રસ્તે ચાલ્યો જાઉં. એ પ્રમાણે જો નહીં હોત તો ધર્મની જરૂર ન હોત. દુનિયાની રચેલી લાલચને માટે એવી જરૂર છે.

તેમજ સદ્ગુણની તથા નીતિની વાત સાંભળવાની તથા વાંચવાની જરૂર છે, ગમે તેવી રીતે તે લખેલી હોય—સારી અથવા ખરાબ ઇબ્બારતે—તોપણ મારે વાંચવી તથા સાંભળવી જોઈએ. મારે ઇબ્બારત સાથે કામ નથી, મતલબ સાથે કામ છે. ખરો હું મૂર્ખ ! હવેથી હું નીતિ ઉપર ચિત્ત લગાડીશ.

ગમે તેમ લખ્યું હશે તોપણ માંહેથી કંઈ પણ સાર મારા કાયદાનો નિકળશે, કંઈજ નહીં તો એ નીકળશે કે હું નીતિ અને સદ્ગુણને ચાહું છઉં. આવો રૂડો વિચાર આવ્યો તેથી હું ઇશ્વરનો ઉપકાર માનું છઉં અને મોહડાં ઉપર તમાચો મારી કચ્ચલ કરું છઉં કે ખરો હું મૂર્ખ.

ભાગ પ.

આત્માનો ઓદ્ધાર.

આ સર્વથી અગત્યની બાબદ ઉપર આ દુનિયામાં કેટલું થોડું ધ્યાન પોંહોંચાડવામાં આવેછે? મારા આત્માનો આદ્ધાર કરવો એ મારાં જીવતરનું મુખ્ય કામછે એવો વિચાર કેટલા થોડા લોક કરેછે? વાંચનાર આ બાબદ વિષે ઘણી કાલજી રાખીને તું એ પ્રમાણે ચાલ્યો છે? ને એ પ્રમાણે હોય તો તું ખાતરીથી નિચે પ્રમાણે બોલીશ:—

“મારાં શરીરમાં આત્મા છે? મારો આત્મા સુખ કે દુઃખમાં સદાકાળ રહેવો જોઈએ. મારાં શરીર કરતાં તે એટલું બેહદ સુખ તથા દુઃખ ખમવાને શક્તિવાન છે કે જેનો ખ્યાલ હું કરી શકતો નથી.”

“આ પૃથ્વી ઉપર હું થોડાં વરસ રહેવાનો છઠ્ઠો” એવામાં હું ગરિબી અવસ્થામાં હુખી ગયો અથવા મોટો રાજધિરાજ થયો તો શું થયું? મારા ભાઈ બંધોએ મારો તિરસ્કાર કર્યો કે મને માન આપ્યું તો શું થયું? માંડ શરીર રોગી અથવા નિરોગી હોય, દુઃખથી અથવા સુખથી ભરેલું હોય તોપણ શું થયું?

“આ સઘળી બાબદ નજીવી છે. મોત ચોક્કસ અને પાસે છે. મારાં શરીરમાંથી પ્રાણ ગયો એટલે “માટી સાથે માટી અને રાખ સાથે રાખ” મળી જશે. મરતી વેળાએ “આ દુનિયા મારી છે” એમ કહુંતો એથી મને શું લાભ થશે? તથા એથી મને શું સુખ પ્રાપ્ત થશે?

“પણ મારો આત્મા સદાકાળ, સુખી અથવા દુઃખી રહેશે; મારી મુક્તિ થશે કે નરક કુંડમાં મને હુખવું પડશે?

આ અને માત્ર આજ મોટી અગત્યની અને જાણવાનેગ વસ્તુ છે.

હવેરના ક્રોધમાંથી ઉગરતું અને સ્વર્ગમાં વાસ કરવો એ વિચાર મને પ્રથમ કરવો નેહ્યો. જો એમજ હોય તો ચાલ હું મારાં મનમાં ફરીથી પુછી નેહી કે કઈ દુનિયા વિષે મારી ઘણી આતુરતા છે? આ કે બીજી? કઈ વિષે મને ઘણીજ ફિકર ચિંતા છે.

“શું હું વારે ઘડીએ પુછતો નથી કે ‘હું શું’ આદ્યશ? હું શું’ પીઘશ? મને કેહેવાં કપડાં મળશે?’ પણ ખરા દિલથી મેં ક્યે દહાડે પુછ્યું કે ‘મારો ઉદ્ધાર થવા માટે મારે શું કરવું નેહ્યું? જો મારા આત્માં વિષે મને ફિકર ચિંતા ન હોય તો ચોક્કસ જાણવું કે મારી સ્થિતિ ખરાબ અને ભયભરેલી છે.”

પાપ.

પાપી મનુષ્ય! તેં કદી પુછ્યું છે કે પાપ એ શું છે? જો તેં આ વિષેની શોધ અથવા પુછપાછ કીધી ન હોય તો ચોક્કસ જાણજે કે તારી સ્થિતિ ખરાબ છે, ભયભરેલી ખરાબ છે. તારો ઉદ્ધાર થવો કઠણ છે. ગંભીરપણાથી આકાશ તરફ તું નજર કર. તારું અંતઃકરણ ઇશ્વર તરફ કર અને બોલ કે હે પ્રભુ! મને પાપ વિષેનો ખરાબ વિચાર આપ.

પાપ એ નિયમનું ભંગન છે. ક્યા નિયમનું? સર્વથી પવિત્ર ઇશ્વરી નિયમનું. એ નિયમ ક્યાંહાં માલમ પડશે? સૃષ્ટિમાં. મેં કદી પુછ્યું છે કે મેં ઇશ્વરનો કયો નિયમ ભંગ્યો? મેં કદી વિચાર કીધોછે કે જે પ્રમાણે બોલથી અથવા કામથી ઇશ્વરના નિયમનું ખંડન થાયછે તે પ્રમાણે મનની ધારણાથી પણ થાયછે?

મેં કદી ધાર્યું છે કે કાયદો ઇશ્વરી ગુણ છે તથા તે અંતઃ-
કરણના વિચારને, ધારણને તથા મતલબને પોંદેલો છે ?
તથા દરેક આડો વિચાર એ નિયમનું ખંડન છે; તથા દરેક
અપવિત્ર ઇચ્છા એ પાપ છે ! તથા દરેક ભુંડો બોલ જે
મનુષ્ય બોલે છે તેનો ન્યાયને દિવસે તેને જવાબ દેવો પડશે ?
જે દિવસે સર્વનાં અંતઃકરણ જાણનારો ઇશ્વર આપણા
દિલના સર્વ ભેદોનો ન્યાય કરશે તે દાહાડો ભજભરેલો
લાગશે ?

હાય હાય કેટલા બધા વિચાર મારાં મનમાં ઉત્પન્ન થા-
ય છે. હું જાણતો નથી કે ફલાણા પાપ ભરેલા છે ! દરેક
દાહાડે મેં કેટલા બધા ભુંડા બોલ વાપર્યા છે કે જેનો હું
વિચાર કરતો નથી. તે દરેકને માટે મને જવાબ દેવો
પડશે. માહા વિચાર અને બોલને માટે મારા દિલમાંથી
ક્યારે ઉલટ ભરેલો વિચાર નિકળ્યો કે “ ઇશ્વર ! હું પાપી
મનુષ્ય ઉપર તું દયા કર.”

જો પાપ એ ઇશ્વરના કાયદાનું ભંગન હોય, એટલે કામ
કરવામાં, વિચાર કરવામાં, બોલ બોલવામાં, કાયદા પ્રમાણે
ન કરવું, તથા જે કરવાને કાયદો મના કરે છે તે કરવું, એ
પાપ હોય તો મને કેટલો બધો જવાબ આપવો પડશે ?
તેનો મેં અગાઉ ખિલકુલ વિચાર કીધો નથી.

મેં વારે ઘડિયે કબૂલ કીધું છે કે, “ જે કરવું ન ઘટે
તે મેં કીધું છે, અને જે કરવું ઘટે તે કરવાને મેં છોડી
દીધું છે અને મારામાં મુદ્દલ શક્તિ નથી.” અરેરે ! જે
વિષે મને અંતઃકરણમાં ન લાગ્યું, તે મારે મોહોડે કબૂલ
કરીને મેં ઇશ્વરની મશ્કરી કીધી છે. હે ઇશ્વર મારાં અં-
તઃકરણને હવે જાણવા દે કે પાપ એ શું છે !

ઇશ્વર ઉપર ભાવ.

સર્વે મનુષ્યે અને તેટલા માટે તેં મારા પ્રિય વાંચનારા અને મેં—પોતે પાપ કીધાં છે, એટલે આપણે ઇશ્વરના નિયમ ભાંગ્યાછે. કારણ દુનિયામાં ઢાઢ પવિત્ર નથી. એવો ઢાઢ નહીં હશે કે જેણે ઇશ્વરનો કાયદો બધી વાતમાં સ્થાય્યો હશે.

આપણે હરેક કામ કરવામાં, હરેક બોલ બોલવામાં, હરેક માઠી ઇચ્છા કરવામાં તેનો કાયદો ભાંગ્યોછે. આ જે અન્યાય આપણી ઉપર મુકવામાં આવ્યોછે તે મોટો છે પણ તે ખરો છે એ ઢાઢથી ના કેહેવાશે નહીં.

આપણાં મન શુધારવા માટે ઇશ્વરની ખરાં અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરીને ચાલો આપણુ આ વિષે વિચાર કરીએ. ચાલો આપણા ઇશ્વરની મુખ્ય આજ્ઞા તપાસીએ. ઇશ્વર કરતાં બિજી વસ્તુ ઉપર વધારે પ્રેમ અને વધારે ભાવ રાખીને તથા ઇશ્વર કરતાં બિજાઓ ઉપર વધારે ભરોસો રાખીને આપણુ ઇશ્વરના અપરાધી ઠસ્યાછે.

ઇશ્વર ઉપર ભાવ રાખવો જોઈએ. તેમ આપણાથી પૂરી રીતે બન્યું નથી. આપણે ઇશ્વરની પ્રાર્થના ખરા દિલથી ઢાઢજ કાળે કીધીછે, અને ઘણી વેળા વગર દિલની ભક્તિ કરીને આપણુ અપરાધી થયાં છઈએ. પ્રાર્થના કરવામાં ગંભિર મન, ખરી અદ્ય અને ખરાં દિલની પ્રીતિ જોઈએ તે દેખાડવામાં આપણુ કેટલા પાછળ પડ્યાછે.

પ્રાર્થના કરવામાં વગર વિચારે અને વગર ધાસ્તીએ ઇશ્વરનું નામ કેટલી વખત મોહોમાંથી કાઢાડ્યુંછે? જેઓ તેનું નામ ફાકટ લેછે તેઓને ઇશ્વર અપરાધ વિનાના ગણશે નહીં.

પાપી મનુષ્ય ! તારાં મોહાડા ઉપર નેરથી એક તમાચો માર અને બોલ કે હું અપરાધી છઠ્ઠા. નીતિ સંબંધી સઘળા કાયદા જાણાવવાં જરૂર છે. તારા પડોશી ઉપર તારા ભાઈબંધ ઉપર તું શું પ્રીતિ રાખેછે ? તારા ભાઈબંધોને નુકશાન ન પોંહોંચે એવું સદા તેં કર્યુંછે ? તારા માબાપની આજ્ઞા તોડીને તું શું કદી અપરાધી થયો નથી ?

તું શું જાણતો નથી કે વગર કારણે ક્રોધ કરવો એ ખુન કર્યા બરાબર છે ? તું શું જાણતો નથી કે દરએક કામરૂપી અપવિત્ર ઇચ્છા એ વ્યભિચાર કર્યા બરાબર છે ? તું શું જાણતો નથી કે એકેએક છુપી ઠગાઇ તથા તારી શક્તિ પ્રમાણે ગરિબને સાલ્ય થવામાં તારી ગફલત એ ચોરી કર્યા બરાબર છે ?

ખરેખર જે કામ કરવાને કાયદો મના કરેછે તે કામ કરીને, તથા જે કામ કરવાને કાયદો આજ્ઞા આપેછે તે કામ ન કરીને સર્વે મનુષ્યે પાપ કર્યું છે. ત્યારે મેં શું કર્યુંછે, અને શું નથી કર્યું ? સર્વે મનુષ્યે પાપ કર્યુંછે.

ત્યારે મારી સ્થિતિ કેવીછે ? પાપ અને દુઃખથી ભરેલી છે. મને તે અત્યારસુધી કેમ માલમ ન પડી ! કેમકે સત્યના પ્રકાશની સામે પાપે મારી આંખને આંધળી કરી મુકી હતી.

ઇશ્વરનો કોપ.

ઇશ્વરનો કોપ, આ બિહાંમણા શબ્દોનો અર્થ શો ? ઇશ્વરનો કોપ એ પાપ તથા પાપીની સામે તેના વાજબી ક્રોધ અને વાજબી ગુસ્સાની ખરી નીશાની છે. જે ઇશ્વર ગુસ્સે હોય તો તેની નજર આગળ ઉભું રહેવાની કોનામાં તાકાદ છે ?

જે પોતાનાં આખાં જીવંતરમાં વગર અટકવે, વગર ખામીએ, વગર ચુકે વિચારવામાં, બોલવામાં અને કરવામાં, નીતિથી ઉલટો ચાલતો હોય અથવા જે કામ કરવાને કાયદો ધિઃકારેછે તે કામથી કેવળ આડે માર્ગે જતો હોય તેની ઉપર ધશ્વરનો કોપ થાયછે. તે જોઈએ તો જીવાન હોય કે ઘરડો હોય, જોઈએ તો તવંગર હો કે નિર્ધન હોય, જોઈએ તો વિદ્વાન હોય કે અજ્ઞાન હોય.

હવે વિચાર કરો કે કોઈ પણ એવો દાહાડો ગયોછે, કોઈ પણ એવો કલાક ગયોછે, કોઈ પણ એવી પળ ગઈ છે જેમાં આપણી સ્થિતિ ધશ્વરી નિયમ પ્રમાણે રહી હોય? દરએક અપરાધી ઉપર એક એક અપરાધને માટે ધશ્વર ક્રોધ કરેછે. તે વળિ માત્ર ખુન, વ્યભિચાર અને એવાજ મોટા પાપને માટે નહીં પરંતુ દરએક પાપ ભરેલા વિચારને માટે, ને જે દરએક પળ આપણા ધશ્વર ઉપર ખરાં દિલથી અને સર્વ જીવથી પ્રેમ રાખવાને ચુક્યા હોય તે દરએક પળને માટે આપણા ઉપર ક્રોધ ચહડયોછે.

અરે!! ત્યારે તમારી ઉપર અને મારી ઉપર કેટલો બધો ધશ્વર ક્રોધી થયો હશે? વરસો વરસ ધશ્વરની સાંમે આપણુ પાપ કરતા આવ્યાછે. શું આ ખરી વાત છે? તમારી તાકાદ છે કે તમે તેને ખોટી પાટી શકશો? ત્યારે દરએક પાપીની ઉપર પાપને માટે ધશ્વરનો કોપ છે એમ સમજવું.

ધશ્વર ઉપર ખરો ભાવ રાખીને મારા કાંમમાં, મારા વિચારમાં અને મારા શબ્દમાં હું પ્રમાણિક રહ્યો નથી ત્યારે શું મારો આખો અવતાર અપરાધ કરવામાંજ ગુજર્યો? મારી સ્થિતિ ત્યારે કેવી ભયભરેલી છે? આ કેવું આસ્થ-
ર્થકારક ?

ધશ્વરનો ધિક્કાર પાપીને નરક કુંડમાં ઝોકાવશે, એવું જાણ્યા છતાં હું દરેક કલાક એશ આરામમાં રહું છું થતા વગર ધાસ્તીએ સુકું છું તથા ઉડું છું, એથી કેટલું બધું મારાં દિલનું કઠોરપણું અને મનનું અધાર્ મોહમ પડે છે ?

પશ્ચાત્તાપ કરવાની દીલ.

માણસ જનત પાપી છે એ કોઈથી પણ ના કેહેવાશે નહીં. ઘણી વખતે તે પોતાની મતલબ સાંધવા સાર તથા ચાર ઘડી આ દુનિયાનું સુખ ભોગવવા સાર પાપ કરે છે પણ તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવાને તે ઘણી દીલ લગાડે છે.

એવી તરેહની દીલ બીજી કોઈ સંસારની બાબદમાં તે લગાડતો નથી. જો તેને પાંચ પૈસા મળતા હોય તો તે તરત મેહેનત કરવાને તૈયાર થશે. જો તેને તેના તથા તેના કુટુંબના લાભ સાર એક ઉપાય બતલાવ્યો હોય તો તરત ઉપાય કામે લગાડવાને એકદમ સાવધ થશે. એ કા-મમાં દીલ અથવા સુસ્તી બતલાવવામાં તે બેવકુશી ગણે છે.

પણ જો તેને તેના પાપ વિષે કંઈ કહ્યું હોય અથવા ધશ્વર દ્વારા પ્રમાણે ચાલવાને કહ્યું હોય તો તે એકદમ કંટાળો ખાતો માલમ પડે છે. તેના જીવનું સદા કલ્યાણ થાય એ વિષેના સવાલો ઉપર તે કાંઈ પણ રીતે લક્ષ આપતો નથી. તે પોતાનાં પાપને વાસ્તે ખરાં દિલથી પ-શ્ચાત્તાપ કરવાને ઘણી ગફલતીમાં રહે છે.

દુનિયાદારીના વખતમાંથી થોડોક વખત પ્રભુની ભક્તિ કરવી તથા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ એવું દરેક જનને જરા વિચાર કર્યાથી માલમ પડશે. પ્રભુ સર્વ સારા ગુણોથી સંપૂર્ણ છે. તે આપણો પેદા કરનાર છે. તેનાં ડા-હાપણથી આપણી આત્મા સારી હાલત રહી છે.

આપણને આપણાં કામોનો હિસાબ એક વખત તેની આગળ હજુર કરવોછે. તે આપણો પિતા છે. આપણી હરએક પ્રકારની બરદાસ લેવામાં તે કાંઈ કસર રાખતો નથી. તે આપણો દાતાર છે. તેની ઉદારતાથી આપણુ બધા દુનિયામાં નાનાપ્રકારનાં સુખ ભોગવીએ છીએ. તે આપણાં પાપનું નિવારણ કરનાર છે.

આટલી બધી રીતે આપણે તેની સાથે સંબંધ રાખીએ છીએ. આ સંબંધીજ માત્ર આપણે તેના કાયદાને માન આપવું જોઈએ. સારે આપણે પ્રભુના કાયદાથી ઉગટા ચાલીને તેને કોપાયમાન કરીએ એ આપણી ચાલ કેવી ધિક્કાર ભરેલી છે !

જે પુરુષ પોતાનાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ નથી કરતો અને પ્રભુજી આગળ શુદ્ધ અંતઃકરણથી પ્રાર્થના નથી કરતો તે પુરુષ ઇશ્વરનો પાપી થાયછે. તે પોતાની ચાલથી એવું બતાવેછે કે પ્રભુજીની દયા, ડાહ્યાપણ, અને એવા બિન્ન સારા ગુણોને તે કાંઈ ગણુકારતો નથી. તે પોતાનાં પાપમાં ઘટાડો કર્યા ને બદલે પોતાની ચાલથી વધારો કરેછે.

વાંચનાર તું તારા પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા સાર ઢીલ ન લગાડ. એ પશ્ચાત્તાપ કરવામાં જેમ વધારે ઢીલ લગાડીશ તેમ તેમાં વધારે ખરાબી થશે. સારે હવે ઇશ્વરની પાસે ક્ષમા માગ અને જલદી તારાં પાપનો ખરા દિલથી પશ્ચાત્તાપ કર.

વધારે ઢીલ કર્યાથી ઘણી ખરાબી થાયછે અને ઇશ્વરની ગેરમરજી દાહાડે દાહાડે વધતી જાયછે; અને વળી તેમાં ભવિષ્ય ઉપર તે કામ રાખી મુકવામાં કેવી મૂર્ખાઈ છે તેનો વિચાર કર.

જેમ તારાં પાપનો વધારો થશે તેમ તેનો વિચાર કરવાને તને કંટાળો ઉત્પન્ન થશે. પાપમાં ને પાપમાં આલ્યાથી પાપનો વધારો થાયછે. તેમ તેમ તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવાનું કામ પણ ઘણું કઠણ થતું જાયછે.

વાસ્તે રે પાપી ! ઢીલ કરવાથી તું શી આશા રાખેછે ? હાલ તું પશ્ચાત્તાપ કરવાને નારાજ દિસેછે, કારણ કે તારા કાળાં કરતુક વધી ગયાથી તને તેનો વિચાર કરીને પશ્ચાત્તાપ કરવો મુશ્કેલ તથા દુઃખ ભરેલો લાગેછે.

પણ દર દિવસે તારાં પાપમાં તારી આડી ચાલથી વધારો થાયછે. ઢીલ કર્યાથી તારી અને ઇશ્વર વચ્ચે અંતર વધારે પડેછે. વાસ્તે રે પાપી જીવ ! તું તારાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા સારૂ હવે ઢીલ ન લગાડ. વખત ઉપર ખોટો ભરોસો ન રાખ; અને જેમ અને તેમ ખરાં દિલથી તારાં પાપની પરમ કૃપાળુ પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગવા તૈયાર થા. ઇશ્વર જેઓ પોતાનાં ખરાં દિલથી પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરેછે તેઓને ક્ષમા કરવાને સદા તૈયાર છે.

મોત-એ પાપની શિક્ષા છે.

જે પવિત્ર કાયદાથી આ સૃષ્ટિના નિયમ ચાલેછે તે પવિત્ર કાયદાનું ખંડન એ પાપ છે. આપણા વિચારમાં, આપણા બોલમાં, અથવા આપણા કામમાં જે દરએક પાપ કરીએ છઈએ તેની ખરી અને વાજખી શિક્ષા મોતછે.

પણ મોત એટલે શું ? આપણા શરીરનું મોત એટલે તેમાંથી પ્રાણ છુટો પડેછે. આપણુ પાપી છઈએ, અને જે દુઃખ અને દરદ આપણાં શરીરને મરવાની તૈયારી કરાવેછે તે દુઃખ અને દરદમાં એ પાપની અસર આપણને ઉઘાડી રીતે માલમ પડેછે.

આપણુ મરનાર પ્રાણી છઠ્ઠાએ. કાયાના મોતથી અથવા કાયામાંથી પ્રાણુ ગયાથી માટીની કાયા માટીમાં મળી જાયછે. પણ મોતનો અર્થ એથી પણ વધારે થાયછે— આત્માનું મોત.

જે પ્રમાણે કાયાના કરતાં આત્મા વધારે કિંમતી છે તે પ્રમાણે આત્માનું મોત કાયાના મોત કરતાં વધારે બિહામાણું છે. જીવતર અને સુખને વિષે ઇશ્વરથી આત્માનું છુટું પડવું એ આત્માનું મોત જાણવું. જેટલો સંબંધ આપણી કાયા તથા આત્મા વચ્ચે છે તેટલો સંબંધ આપણા આત્મા અને ઇશ્વર વચ્ચે છે.

આત્માના મોતથી આપણાં જીવતરનાં હજારે પછીનાં નુષ્ઠાનો તમામ નાશ થાયછે કેમકે પ્રજ્ઞપત્તીની કૃપામાં જીવતર છે અને તેના ક્રોધમાં મોત છે. મારા પ્રિય મિત્ર, ઇશ્વરની કૃપાથી આપણુ પાપી જનમૂત થયા નહીં હોઈએ તો આ આપણી સ્થિતિ છે.

આપણુ પાપ અને અપરાધમાં મુલેલા છઠ્ઠાએ. અને આપણે આ દુનિયા છોડીએ તેની પેહેલાં ઇશ્વર કૃપાથી જનમૂત ન થઈએ તો આવી માઠી અને દુઃખભરેલી સ્થિતિમાં આપણે સર્વકાળ રહેવું જોઈએ.

અરે!! આત્માના મોતના વિચારથી આ દુનિયામાં બેહદ દુઃખ ખમવું પડેછે તો આવતી દુનિયામાં કેટલું અત્યંત દુઃખ ખમવું પડશે તેનો વિચાર મુદ્દલ થઈ શકતો નથી.

પવીત્ર બુદ્ધિ.

તમારો પુત્ર તમારી પાસે આવીને રોટલી માગે તો તેને શું તમે પથ્થર આપશો? એક ભુખ્યું બચ્ચું પિતા આ-

ગળ આવિને કેહેછે “બાપા હું તંગીથી ભુખે મરુંછું” મને ખાવાને સુકો રોટલો આપ” તો શું તે પિતા રોટલાને બદલે પથ્થર આપશે? નહીં. ખરેખર નહીં.

આપણું આપણા બચ્ચાં ઉપર હેતુ છે તે કરતાં વધારે હેતુ આકાશના પિતાનું તેના ગરિય પાપી બચ્ચાંઓ ઉપર છે. તે પિતા પાસે જેઓ પવિત્ર બુદ્ધિ ખરાં દિલથી માંગે તેમને આપવાને તે કેવો તૈયાર હશે એ સહેજ વિચારી શકશો.

હું ગરિય અને પાપી છઠ્ઠી. મારે જાણવું જોઈએ છે કે ઇશ્વર આગળ મને ઉભું રહેવું પડશે અને તેના વાજબી ક્રોધ આગળ મારાં પાપ ઉઘાડવાં પડશે. જે ગરિય અને અજ્ઞાન પાપી પોતાનું અજ્ઞાન સમજે છે તે પોતાનાં પાપને ખરાં દિલથી પશ્ચાત્તાપ કરીને પવિત્ર બુદ્ધિ માગે તો તે આપવાને ઇશ્વર સર્વદા રાજી છે.

હું એક ગરિય અને લાચાર પાપી છું. હું જોઈછું કે મારા ઇશ્વર ઉપર મારો પુરો ભરોસો બેઠો નથી તોપણ મારો ઓદ્ધાર થવા માટે તેના ઉપર ભરોસો રાખવાની અત્યંત જરૂર છે. મારા પાપને લિધે મારું અંતઃકરણ ધણું દુઃખ પામે છે.

ઇશ્વર વિષે અને તેની શક્તિ વિષે મને વધારે જ્ઞાન થવું જોઈએ. અરે ઇશ્વર મારા અંતઃકરણને સંતોષ આપવાને મારા આત્માના ઓદ્ધાર વિષે અને તારા નામની અવિચળ કિર્તી વિષે મારાં મનમાં પુરો ભરોસો મુકવાને મને સાક્ષ થા.

જેઓ પવિત્ર બુદ્ધિ માગે છે તેમને ઇશ્વર આપે છે. તેની માયાળુ અને કૃપાભરેલી સાક્ષતા વગર આપણે પાપ શિવાય ખીજું કંઈ કરી શકતા નથી. વાંચનાર તને એ સાક્ષતાની

જરૂર માલમ પડેછે? જો માલમ પડતી હોય તો જેમ ભુખ્યો છોકરો પોતાના પિતા આગળ રોટલી માગેછે તેમ તું પ્રભુની સાહ્યતા માગ. “માગ અને તને મળશે,” કેમકે માગ્યા વિના મા પિરસતી નથી. તમે તેની પાસે માગો અને જો ન મળે તો એમજ સમજવું કે તમે ખરા દિલથી માગ્યું નહીં. ચાલો આપણુ ઇશ્વર પાસે માગીએ કે અમને પવિત્ર બુદ્ધિ આપ. ચાલો આપણુ એક ગરિબ, અજ્ઞાન અને લાચાર બચ્ચાંની પેઠે તેની પાસે માગીએ. કારણુ જ્યાંસુધી આપણુ પવિત્ર બુદ્ધિ પ્રભુ પાસે માગીને મેળવશું નહીં ત્યાંસુધી આપણુને પર-લોકનું સુખ મળશે નહીં.

ઇશ્વરને જવાબ દેવો પડશે.

પ્રિય વાંચનાર, તું અને હું મરનાર પ્રાણી છઇએ. આપણે આપણા ધણાએક મિત્રોને તથા સગાંવાહાલાંઓને મરણુ પામતાં દીઠાંછે. ધણાએક આપણા જેવા જીવાન અને જીવી શકે તેવા આ દુનિયા છોડીને ચાલતા થયાછે. તેમાંના કેટલાએક લાંબી મુદતના અને પીલાતા દરદથી અને કેટલાએક ઓચિંતા એકાએક ધસડાઇ ગયાછે. તેઓની પછવાડે અવિચળ જગામાં આપણુ ક્યારે જઇશું—એ માત્ર ઇશ્વર જાણેછે.

આપણુ આપણા મોતનો દાહાડો જાણતા નથી. આપણો વખત ઇશ્વરના હાથમાં છે. કદાચ તે મરવાનો વખત આજે રાતનો હોય. પણ આપણુ એટલું તો ચોકસ જાણીએ છઇએ કે મોતનો વખત જરૂર અને ખચિત આવશે. આપણુ એટલું ચોકસ જાણીએ છઇએ કે, તે વખત ધણો દૂર નથી; પણ આપણુ જાણતા નથી કે તે કેટલો પાસે છે.

આ ખરું હોય તો આપણાં પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરવા માટે કાલ ઉપર વાત રાખવી એમાં કેટલી મૂર્ખાઈ છે? આપણુ કાલ જીવશું એવી આપણી ખાતરી નથી. ખરો પશ્ચાત્તાપ ઇશ્વરની બક્ષીસ છે. તે કરવો જો આપણુ મુકી દઇએ તો ઇશ્વર આપણને શું કહેશે? તે ખચીત એમજ કહેશે કે “મેં તમને બોલાવ્યા પણ તમે આવ્યા નહીં. મેં મારો હાથ લાંબો કર્યો પણ તમે માણસે તેની દરકાર કરી નહીં. તમોએ મારી સંધી આજ્ઞા તોડી અને મારા ક્રોધની મુદલ દરકાર કરી નહીં.”

તમારી કેવળ ખરાબી થઇ એવી જ્યારે તમારામાં ધાસ્તી પેદા થશે, તમારી ખરાબી વંટોળીયા તોફાનની પહે જ્યારે ગડગડતી તમારા ઉપર આવી પડશે, ત્યારેજ તમે તેને બોલાવશો તો તે સાંભળશે નહીં. ત્યારેજ તમે તેને શોધવા નિકળશો તો તે મળશે નહીં. કારણ તમોએ ઇશ્વરની આજ્ઞાનો ધિક્કાર કર્યો અને તેની ધાસ્તીની દરકાર કરી નહીં.

મરી ગયા પછી આપણુ સર્વેને તેની દરખાસ્તમાં ઉભું રહીને આપણા સારાં નરસાં કામનો જવાબ દેવો પડશે. આપણુ સર્વ જીવાન અને ધરડાઓને, ગરીબ અને તવંગરોને જવાબ દેવો પડશે. વાંચનાર તું અને હું ત્યાં સાથે એકઠા થઇશું પણ તે શાને માટે? સર્વ શક્તિમાન ન્યાયાધિશને આપણા સંઘા છુપા વિચારનો અને સંઘા છુપાં કરતુકનો જવાબ આપવાને માટે.

ત્યારે રે મારા મિત્રો ચાલો આપણુ આપણાં મનને વારંવાર એ દાહાડાની યાદ દેવડાવીએ. અને દર ઘડીએ પ્રભુજીની પ્રાર્થના કરી દુરાચરણ અને બદ્દેલીથી પહરેજ અને દૂર રહેવાની તજવીજ કરીએ. કારણ એક

ધશ્વરને જવાબ દેવો પડશે.

૧૦૧

દીવસ એવો આવશે કે આંખના પલકારામાં આ
દુનિયામાંથી મોત ઘસડી લઇને પ્રભુજીની દરબારમાં આપ-
ણુને ઉભા રાખશે.

(ટીંબ જીંબ નાં લખાણ ઉપરથી.)

ભાગ ૬.

ધર્મશ્રમભક્તિ અને નીતિ.

માણસને જેવી નીતિની જરૂર છે તેવીજ ધર્મશ્રમભક્તિની છે; અને જેવી ધર્મશ્રમભક્તિની જરૂર છે તેવીજ નીતિની છે. એ બંને વસ્તુ વગર માણસનો ધર્મદાર થતો નથી. એ બંને વસ્તુ ઉપર માણસે ધ્યાન આપવું જોઈએ. એ બંને વસ્તુને ધર્મશ્રમે સાથે જોડી દીધી છે. કોઈપણ માણસ ધર્મશ્રમનો અપરાધી ઠર્યા વગર તેઓને છુટી કરી શકનાર નથી.

જે માણસ એ બંને વસ્તુને સાથે રાખી આ દુનિયામાં ચાલે છે તે માણસ ખરેખર પોતાના પેદા કરનારનો વાહાલો ભક્ત થાય છે. હું તમને દેખાડવા માગું છું કે ધર્મશ્રમભક્તિ વિના, ધર્મ-દાન કરવું તથા નીતિથી ચાલવું અને નીતિ તથા સદ્ગુણવિના, ધર્મશ્રમભક્તિ કરવી એ ધર્મજ્ઞ ખોટું અને ઉપયોગ વિનાનું છે, કારણ એથી માણસને ધણો લાભ થતો નથી તથા સ્વર્ગનું સુખ મળતું નથી. ત્યાર પછી હું તમને દેખાડવા ઇચ્છું કે બંનેની ઉપર એક સરખું લક્ષ આપ્યાથી કેવાં સારાં પરિણામ નિપજે છે.

ધર્મશ્રમભક્તિ વિના, નીતિ કેવી થોડી લાભકારક છે તેનો આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ પૃથ્વી ઉપર એવા ધણા પુરુષો જોવામાં આવે છે કે જેઓ ધર્મદાન કરે છે, જેઓ સદાચરણને એક અમુલ્ય ગુણ કરી લેખે છે, તથા જેઓ એ ગુણ હાંસલ કરવાને મેહેનત લે છે; પણ તેની સાથે ધર્મશ્રમભક્તિની જરૂર છે એવું તેઓ સમજતા નથી.

તેઓ આ પૃથ્વી ઉપર રહેનાર મનુષ્ય છે અને પ્રમાણિકમાં અપવાનો વિચાર રાખે છે. તેઓ પોતાના પ્રમાણિકપણાં ઉપર, સ્વદેશપ્રીતિ ઉપર, ધર્મદાન ઉપર, સત્યતા ઉપર ઘણો ગર્વ અને ઘણો આધાર રાખે છે. પણ ધશ્વર ભક્તિને અને ધશ્વરપ્રીતિને તેઓ વગર ભૂલની અને વગર પાયાની વિચારે છે. તેઓ એવું સમજે છે કે ધશ્વરભક્તિની જરૂર વેહેમી તથા નિર્મળ પુરુષોને છે અને અમારા જેવા સમજી અને અક્લમંદ પુરુષને નથી. આવી ઊંધી સમજના પુરુષોએ જાણવું ઘટે છે કે ધશ્વરભક્તિ વગર તેઓનું અંતઃકરણ જડ અને નહીં સરખું છે.

આ જગતમાં જ્યારે માણસનું મન વિચાર કરવાને શક્તિવાન થાય છે, ત્યારે તેની હાલત કેવી પરતંત્ર છે એ તેને એકદમ માલમ પડે છે. તે જોય છે કે કોઈ અદ્ભુત શક્તિના ઘણીએ તેને આ જગતમાં ઉત્તમ કીધો છે. તે ઘણીની અપાર કીર્તિ અને અપાર ડાહ્યાપણ સર્વ ઠેકાણે ખુલ્લી રીતે તેની નજરે પડે છે. જગતનો રમણીય દેખાવ અને જગતની રચના, શર્વ શક્તિમાન ધશ્વરની સ્તુતિ કરવાને તથા તેને અચરતી પમાડવાને તેનામાં સ્વભાવિક ઇચ્છા ઉત્તમ કરે છે.

જે જગતના અને સર્વજ્ઞ પુરુષથી આખી સૃષ્ટી ચાલે છે, તેની શક્તિ તરફ જ્યારે તે નજર કરે છે ત્યારે તેની મોટાં ઇને માન આપવાને તેનામાં સ્વભાવિક ઇચ્છા ઉત્તમ થાય છે. એ સ્વભાવિક ઇચ્છા જે ઉત્તમ થાય છે તે સર્વ મનુષ્યનાં અંતઃકરણનો અસલી ઝરો છે. તે ઝરાને અજ્ઞાનપણું આડે રસ્તે લઇ જાય છે, પરંતુ તેનું મૂળ સ્વભાવિક અને અવસ્યનું છે.

વાંચનાર ! તું તારી નજર આખી પૃથ્વી ઉપર કર. પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના સર્વ મનુષ્યને તું જો. તેઓમાંના ઘણા ખરાઓને તું રાજકારભાર વગરના, દેશના નિયમ વગરના, વિદ્યા હુન્નર વગરના જોઈશ, પણ તેઓમાં ઇશ્વરભક્તી કરવાની કંઈપણ રીતી હશે દરએક જગામાં અને દરએક ગામડામાં ઇશ્વરના ભક્તને દેવલમાં અથવા દેહરામાં અથવા હરએક રીતે પ્રાર્થના કરતો તું જોઈશ.

જે જે ઠેકાણે માણસો વસેલાં છે, તે સઘળે ઠેકાણે તેઓએ આખી સૃષ્ટી ચલાવનારની પ્રાર્થના કરવા માટે થોડી અથવા ઘણી જરૂર જાણીછે. તેટલા માટે જ્યારે સર્વેથી અજ્ઞાન સ્થિતિમાં પણ, ઇશ્વરભક્તિની જરૂર માલમ પડીછે ત્યારે સુધરેલી સ્થિતિમાં કેટલી જરૂર માલમ પડતી જોઈએ તેનો વિચાર, વાંચનાર તું પોતેજ કર.

ઇશ્વરભક્તિની દરકાર રાખ્યા વગર તું શું ત્યારે એવો ગર્વ કરવા ઇચ્છેછે કે “હું અક્કલવાળો અને સદ્ગુણી પ્રાણી છું ?” જે સ્વભાવિક ઇચ્છા ઇશ્વરભક્તિ કરવા માટે સર્વ જાતના લોકોમાં ઉત્પન્ન થાયછે, તે ઉપર જ્યારે તું લક્ષ આપતો નથી, ત્યારે ક્યાં ગઈ તારી અક્કલ, ક્યાં ગઈ તારી ખુદ્દિ, ક્યાં ગઈ તારી સમજ અને ક્યાં ગઈ તારી નીતિ ?

તું પોતાને ડાહ્યો, સમજી, સદ્ગુણી સમજેછે અને તારા સઉથી મોટા રાજાનું અને તારું સર્વથી રૂઝું ઇચ્છનારનું કરજ વાળવાની તારામાં સમજ નથી ! ગમે તેવા જંગલી અને અજ્ઞાન પુરુષને સાદી અક્કલથી ઇશ્વરભક્તિ કરવાની જરૂર માલમ પડેછે; અને સુધરેલી સ્થિતિમાં ઇશ્વરનો આભાર માનવાને, તથા તેની સ્તુતિ કરવાને જરૂર માલમ ન પડે, એ કેટલું દુઃખદાયક તથા ઇશ્વરને અપમાન પોહાંએ તેવું છે ?

જો હરએક પુરુષ પોતાનાં સર્વ સદાયરણુ છતાં ધશ્વર-ભક્તિ ન કરે, તો એટલુંજ માલમ પડેછે કે તેનામાં સ્વાભાવિક ઇચ્છા મુદ્દલ ઉત્પન્ન થતી નથી; અથવા તો તે ઇચ્છાને જોર જુલમથી દબાવી રાખવાની યુક્તી કરેછે. જે અંતકરણ પોતાનું સર્વથી પેહેલું અને સર્વથી જરૂરનું કામ કરવાને સુસ્ત અને અબળાયું રહે, તે અંતઃકરણમાં ખચીત કંઈપણ દુરગંધ કે સડેલી વસ્તુ પડી હશે.

હું ફરીથી કહું છું કે ધશ્વરભક્તિની દરકાર ન કીધી અથવા તેની ઉપર ધ્યાન ન આપ્યું તો, પૃથ્વી ઉપર માણસો નીતિ તથા સદાયરણુથી બરાબર ચાલી શકનાર નથી. ધશ્વરભક્તિ વિના જે પાયા ઉપર આપણે ચાલીશું તે પાયો હમેશાં ઢીલો અને જોર વગરનો રહેશે. તેનું કારણ ઉઘાડું છે. અનીતિ અને દુરાચરણ તરફ આપણાં નબળાં મનનું વળણુ એટલું તો છે તથા આ પૃથ્વી ઉપર લોભ લાલચના ફાંદામાં નાંખે એવી વસ્તુ એટલી બધી તો છે કે, તેનો અટકાવ કરવાને વાસ્તે નિરંતર, ધશ્વરભક્તિની જરૂર છે.

ખરાં ખોટાનું જ્ઞાન, પ્રમાણિકપણાંનો પાયો, અને પરોપકારની બુદ્ધિ આપણાં કામકોઠરૂપી વિકારને અટકાવવાને કેવળ અશક્ત છે. ખરી વાત છે કે કેટલીએક મુદ્દત સુધી આપણી હયાતીમાં નીતિનાં મૂળતત્ત્વો નિર્ભયપણે ચાલી શકેછે, પણ એકાદ એવો પ્રસંગ આવવા દો, ને દુઃખ અને દરદથી તમારું અંતઃકરણ પીલાવવા દો, એટલે તરતજ તમને માલમ પડશે કે ધશ્વરભક્તિ વગર અને ધશ્વર સાહ્યતા વગર, કાંઈ પણ ચાલી શકવાનું નથી.

ધશ્વરભક્તિ અને ધશ્વર સાહ્યતા નહીં હશે તો દુઃખના જોરભરેલા મોજામાં આપણે ઘસડાઈ જઈશું. સારાંશ;

ધશ્વરભક્તિ કાઢાડી નાખો એટલે તમારી નીતિ અને સદાચરણના સધળા થાંભલા જે મળ્યાત ઉભા રહેલા દીસેછે તે વગર આધારના અને વગર ટેકાના થઇ પડશે.

નીતિ અને સદાચરણ વિના ધશ્વરભક્તિ કેવી વ્યર્થ છે તેનો વિચાર હવે આપણે કરીએ.

આ પૃથ્વી ઉપર એવા ધણા પુરુષો જેવામાં આવેછે કે જેઓ પોતાના બાઈબંધોને વગર ઉપયોગના થઇ અથવા તેઓને દુઃખ દઇ, એવું સમજેછે કે તેઓ નિત્ય ધશ્વરની પુજા અને ભક્તિ કરેછે તેથી તેઓના અપરાધ ક્ષમા થશે. પણ એવા પુરુષોએ ખાતરીથી જાણવું કે જે તેઓનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ નહીં હશે, જે તેઓ પોતાના બંધુઓને સાદા થવાને બદલે તેઓને દુઃખ દેતા હશે તો તેઓની ધશ્વરભક્તિ નકામી અને વ્યર્થ છે.

તેઓ ધશ્વરના ભક્ત છે માટે તેઓના ગમે તેવા અપરાધ ધશ્વર ક્ષમા કરશે, એ તેઓનો વિચાર કેવળ કલ્પીત, ભૂલભરેલો, અને અક્કલથી તથા ધર્મસખંધી સમજથી ઉલટો છે. જેવી પ્રીતિ ધશ્વરભક્તિ ઉપર રાખીએ તેવી પ્રીતિ સદ્ગુણ ઉપર પણ રાખવી જોઇએ. જેવો પ્રેમ ધશ્વર ઉપર હોય તેવો પ્રેમ મનુષ્ય જાતી ઉપર રાખવો જોઇએ. જે પુરુષ ધશ્વરભક્તિ ઉપર પ્રેમ રાખેછે અને સદાચરણ ઉપર રાખતો નથી, તો ખાતરીથી જાણવું કે તેની ભક્તિમાં ધણાંજ ખરાબ તત્વો પ્રવેશ થયાછે.

જે પુરુષ નીતિ અને સદ્ગુણ ઉપરથી પોતાનો ભાવ કાઢાડી નાખેછે; જે પુરુષ ભજન અને ભક્તિ કરેછે પણ ધર્મદાન કરતો નથી; જે પુરુષ સાંજ સવાર માળા ફેરવેછે પણ ખીજી તરફ તોતાના બાઈબંધુને ઠગવાની વેતરણ કરેછે, જે પુરુષ સાંજ સવાર દેવસ્થાનમાં જાયછે પણ

પોતાની સઘળી વર્તણૂકમાં લુચ્ચો, દગલબાજ અને મક્કર-બાજ રહેછે, તે પુરુષ જેને ઇશ્વર ભક્તી કરી કેહેછે તે કાંઈજ નહીં પણ માત્ર નામની અને લોકોને દેખાડવાની છે. જે અંતઃકરણમાંથી તે પોતાની પ્રાર્થનાનો સાદ કાઢાડે છે તે અંતઃકરણ મેલું, ધંધાતું અને સડેલું છે.

એવા ધણા પુરુષોને આપણુ આ પૃથ્વી ઉપર જોઈએ છીએ કે જેઓ પોતાના વેપાર રોજગારમાં નીતિથી ચાલતા નથી, જેઓ દાહડામાં છપન વખત જુદું બોલેછે અને અઢાર વખત ધર્મના સમ ખાયછે, જેઓ વિધવા અને વારસ વગરના છોકરાઓની દોલત ઉપર વગર અડચણે ત્રાપ મારેછે, જેઓ પોતાના સઘળા કારભારમાં ઊંધાંચતાં અને ઉથલ પાથલ કરેછે, તેઓ ધણી વેળાં એતું વિચારે છે, કે લાથમાં માળા લઈ બે ઘડી ઇશ્વરભજન કરવાથી, તથા નિત્ય દેવસ્થાનમાં જવાથી તથા ધડપણમાં એકાદ મોટી જત્રા અથવા તીર્થ કરવાથી તેઓનાં સઘળાં પાપ ધોવાઈ જશે, તેઓના અપરાધ ક્ષમા થશે અને તેઓને સ્વર્ગનો વાસો મળશે!!

પણ વાંચનાર! આ વિચાર કેવો ઘેલો અને દુષ્ટ છે તે તું જાણતો હોયશ. સઉથી સાદા વિચારથી ખુલ્લું દીસેછે કે સદાચરણ અને નીતિ વિના, માત્ર ભજનથી, દેવદર્શનથી, અને તીર્થ જત્રાથી ઇશ્વર રાજ થનાર નથી. ઇશ્વરને માણસનો આવો લુલો અને નજીવો પ્રેમ, આવો લુલો અને નજીવો ભાવ જાણતો નથી.

રે ગર્વીષ્ટ, મૂર્ખ અને અપરાધી માનવી! તું ઇશ્વરને નબળો અને કીર્તીનો લુપ્તો ન જાણ. તે તારા નામના ભાવથી અને નામની ભક્તિથી કદી ખુશી થનાર નથી. તે તારી ભક્તિ અને પ્રીતિ વિના બેસી રહ્યો નથી.

સૂર્યનું મોટું તેજ અને પ્રકાશ આ પૃથ્વી ઉપર પડેછે અને તું એક મસાલ સળગાવીને તે તેજમાં તથા તે પ્રકાશમાં શું મોટો વધારો કરનાર હતો? વાદળની મોટી ગર્જના થાયછે તેમાં તું તારો નબળો સાદ કહાડીને કેટલો વધારો કરનાર હતો? કાંઈજ નહીં.

ભક્તિ અને પ્રાર્થના તું જે કરેછે તે તારા પોતાજ માટે અને ઇશ્વરને માટે નહીં. રે માનવી! રે મારા ભાઈબંધ, તું એવું કદી ના સમજતો કે તારી સ્તુતિથી ઇશ્વર વધારે કીર્તિમાન થશે, પણ એવું સમજ કે તે સ્તુતિથી તું જરા વધારે કીર્તિમાન થઈશ; તે સ્તુતિથી તું તારી વગર આધારની હાલત જોઈશ. તને ઇશ્વરે માણસ જાતની વસ્તીમાં એટલાજ માટે પેદા કરીધોછે કે, તું મનુષ્ય જાતના યોગ્ય ગુણ હાંસલ કર.

પિતા લેખે અને પુત્ર લેખે, ભરતાર લેખે અને સ્ત્રી લેખે, ભાઈ લેખે અને બેહેન લેખે, મિત્ર લેખે અને શત્રૂ લેખે, સ્વચ્છ અને પવિત્ર અંતઃકરણથી આ પૃથ્વી ઉપર ચાલ; તથા સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વર જે, પોતાના પેદા કરેલાં પ્રાણીઓની બરદાસ્ત લેછે, અને જે પોતાનાં સર્વ કામમાં દયાવંત તથા ખુબી ભરેલો છે, તેના પરોપકાર ગુણને થોડો ઘણો મળતો આવવાને તું મેહેનત કર.

પણ જો, તું તારાં હવસોને સંતોષ પમાડવા, ધાનતદારી એક કોરે મુકતો હઈશ, જો તું તારા મક્કરઆજથી માણસ જાતનાં સુખમાં ઘટાડો કરતો હઈશ, જો તું વિધવા અને માળાપ વિનાના છોકરાઓની દોલત હોઈયાં કરીને તેઓને રડાવતો અથવા બૂમો પડાવતો હઈશ; તો તું શું એવી આશા રાખેછે કે, તારી ભક્તિ અને તારાં ભજનથી ઇશ્વર રાજ થશે? તેં ઇશ્વરની આજ્ઞા તોડી તે છતાં પણ તું

શું એવી આશા રાખેછે કે, તે મોટો ન્યાય કરનાર તારી પક્ષ રાખશે? તેં માણસ જાતને ઠગ્યા તે છતાં પણ તું શું એવી આશા રાખેછે કે, તારા સામું જગતનો પિતા પ્રીતિ ભરેલી નજરે જોશે?

રે માનવી! તારી ઇશ્વર ઉપર ખરી પ્રીતિ હોય તો તેવીજ ખરી પ્રીતિ તારા ભાઈબંધ ઉપર રાખ; માઠાં કરતુક કરતો બંધ થા; સારાં કાર્ય કરવાને શીખ; ન્યાય પ્રમાણે ચાલ; જેઓની ઉપર જીવન પડેછે તેઓને છુટા કર; વિધવા અને વારસ વગરનાં છોકરાંઓને સાચા થા; અને પછી તું ઇશ્વરભક્તિ કર, તે તારી ભક્તિ સાંભળશે. પછી તું દુઃખના દિવસમાં એનું સ્મરણ કર, તે તને મદદ થશે.

ઇશ્વર ભક્તિ અને નીતિ સાથે મળ્યાથી માણસની ખરી મોટાઇ અને ખરી યોગ્યતા માલમ પડેછે. એમાં એકને તજી (મુકી) તો દુનિયાનો ધિક્કાર હાંસલ થાયછે. જે પુરુષ ઇશ્વરભક્તિ અને “દેવદર્શન” ઉપર જેવી પ્રીતિ રાખેછે તે પુરુષ તેવીજ પ્રીતિ સદાચરણ ઉપર રાખે તો તે આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખી થયા વગર રહેજ નહીં; તે પુરુષ એકદમ પ્રીતિપાત્ર અને સ્તુતિપાત્ર થાયછે. કોઇ દેશી માણસ તેની નિંદા કરવાને બીજાં. સર્વથી ખરાબ માણસ પણ પોતાનાં દિલમાં તેને માન તથા આગર આગ્યા વગર રહેતો નથી.

એવા પુરુષની છાંદગી ખરેખર સુખી અને સલાહ-સંપન્નરેલી હોયછે. પણ જે પુરુષમાં નીતિભાવ અને ઇશ્વરભાવ સામાન એટલે સરખો નથી, તે પુરુષ વેલ્લેલો કે મોટો સંસારની જાળમાં આવી ફસેછે. તેણે ઇશ્વર-ભાવનો અથવા નીતિભાવનો એકજ ગુણ સંપાદન કીધો હશે તો તેને કેટલીએક મુદત સુધી ખુશી ઉપજેછે.

પણ દુઃખ અથવા દરદનું એકાદ વાદળું સઘળાં જોરથી તેની ઉપર વરસેછે, ત્યારે તેની સુધ અને બુદ્ધ ઠેકાણે આવેછે, ત્યારે તે સમજેછે કે એક ગુણ તેણે સંપાદન કર્યો નથી તેની ખોટ ખીજ ગુણથી પુરી પડતી નથી.

તે ભક્તિ કરેછે તેવામાં તેને પોતાની દગલખાણ અને મક્કરખાણ યાદ આવેછે; અથવા ધર્મદાન કરેછે અને સદગુણથી ચાલવાની તજવીજ કરેછે તેવામાં ખીજાઓને ઇશ્વરભક્તિ કરતાં જોઈને પોતે ધણોજ શરમાઈ જાયછે. તેનું અંતઃકરણ તેને કેહેછે કે તારું વજન ત્રાજવામાં થયું અને તું અધુરો માલમ પડ્યો. પણ જે પુરુષ એ જાને વસ્તુ ઉપર એક સરખું લક્ષ આપેછે, જે પુરુષ ઇશ્વર સંબંધી તથા મનુષ્યસંબંધી પોતાની ફરજ એક-સરખી રીતે બજાવેછે, તે પુરુષને ગમે તેવા દુઃખના વખતમાં સંતોષ મળ્યા વગર રહેતો નથી.

જે પુરુષ માત્ર નીતિ ઉપરજ લક્ષ આપેછે તે પુરુષ ઇશ્વરભક્તિનાં ખરાં અને નિર્મળ સુખથી અન્નપ્ત્યો તથા બેનસીબ રહેછે. પરોપકાર-બુદ્ધિથી તથા દયાભાવથી સંતોષ મળેછે ખરો પણ તે સંતોષ ઇશ્વરપ્રીતિના પ્રકાશ અને તેજ વિનાનો છે.

એક પુરુષ પોતાનું અંતઃકરણ જગતના પિતા આગળ ઉઘાડે છે તેથી તેને જે સંતોષ અને આનંદ પેદા થાયછે તે સંતોષ અને આનંદ ખીજને મળતો નથી. વળી જે પુરુષ પોતે ઇશ્વરભક્તિ કરેછે અને તેનીજ ઉપર ગર્વ તથા આધાર રાખી માણસ જાતનું કલ્યાણ કરતો નથી તે ખરા સંતોષ અને ખરા આનંદથી બેનસીબ રહેછે, એટલુંજ નહીં પણ તેનાં કરતુકને માટે રાત દાહાડો તેને દુઃખ થયા કરેછે.

પણ જે વેળા મનુષ્ય ઉપર પ્રીતિ અને ઇશ્વર ઉપર ભક્તિ કોઈ પુરુષમાં સાથે મળેલી હોયછે ત્યારે સ્વચ્છ નિર્મળ અંતઃકરણની ખરી મજા, ખરી ખુશી, અને ખરો સંતોષ માલમ પડેછે. તેની પરોપકાર-પ્રુદ્ધિ માણુ-સન્નત સાથે તેનો સંબંધ કરાવેછે અને ઇશ્વરભક્તિ ઇશ્વરસાથે પ્રીતિની ગાંઠ બંધાવેછે.

તે વગર ધાસ્તીએ મૃત્યુલોકમાં અને પરલોકમાં નજર કરી શકેછે. આપું જગત તેને કૃપાળુ માલમ પડેછે. સંસારમાં ઇશ્વરનો તે પ્રીય મિત્ર થઈ પડેછે અને બચ્કાર જગમાં તથા દુઃખના વખતમાં તે તેનો વાહલો ભક્ત ગણાયછે. ઇશ્વર સર્વ ઠેકાણે વ્યાપક છે એવાં જ્ઞાનથી આ જગતની દરએક વસ્તુ તેને ખુશી ઉપજાવેછે. દર એક ઠેકાણે તે પોતાના પવિત્ર ઇશ્વરનો ગુપ્ત સાદ સાંભળેછે.

જ્યારે તે આકાશ તરફ નજર કરેછે ત્યારે જે ઇશ્વરની તે સેવા અને સ્તુતિ કરેછે તે ઇશ્વર ત્યાં રહેછે એવા વિચારથી તેને આનંદ ઉપજેછે. જ્યારે તે પૃથ્વી ઉપર નજર કરેછે ત્યારે તેણે જે રૂડાં કામ કીધાંછે તે યાદ આવ્યાથી તેને જે સંતોષ પ્રાપ્ત થાયછે તે સંતોષ તેને કેટલી બધી ખુશી ઉપજાવેછે!! કોઈ પણ ગરીબ એમ નહીં બોલતો હશે કે એણે મને સાક્ષતા નથી આપી; કોઈ પણ અનાથ અથવા લાચાર એમ નહીં કેહેતો હશે કે એણે મારો તિરસ્કાર કીધો. એવા પુરુષને હજારો ગરીબની અને હજારો અનાથની આશીસ મળેછે.

માટે પ્રીય વાંચનારાઓ, ચાલો આપણે ઇશ્વરભક્તિ અને નીતિના ગુણ સંપાદન કરવાને તૈયાર થઈએ. ચાલો આપણે ઇશ્વરના વાહલા અને પ્રીય ભક્ત થવાની મહેનત કરીએ; કારણ એથીજ આપણને આ લોકમાં અને પરલોકમાં ખર્ સુખ અને ખરો આનંદ મળશે.

વખતનો ઉપયોગ.

વખત સર્વ વસ્તુમાં અમુલ્ય ગણાય છે. ગધ દોલત પાછી આવે, ગધ આખર પાછી આવે, પણ ગધ વેળા પાછી આવતી નથી. એટલું સમજ્યા છતાં પણ ફેટલા જાણુ પોતાનો વખત નકામો અને વ્યર્થ ગુમાવે છે? આપણે ગફલતીમાં અને આળસાઈમાં રહીએ છઈએ, તેટલામાં તે આપણી આંખ મિચાવીને ચાલ્યો જાય છે.

પ્રથમ આપણને કાંઈ નુકસાન જોયું હોય તું નથી; પણ જ્યારે ઘણી મુદત થઈ જાય છે ત્યારેજ આપણને અતીસે નુકસાની થયેલી માલમ પડે છે. તે છતાં દાહાડા ઉપર દાહાડા, મહીના ઉપર મહીના, વરસ ઉપર વરસ ચાલ્યાં જાય છે અને “ઘણા જાણુ આળસાઈમાં, લોકોની આપણુસી અને નિંદા કરવામાં, તથા વગર કાયદાની ગમતમાં પોતાનો વખત કાઢાડે છે. અને જ્યાંહાં સુધી દૈવયોગે યાદ આવતું નથી કે અમારી ફેટલી ઊંમર ગઈ અને હજુર ફેટલી ઊંમરની આશા છે, ત્યાંહાં સુધી તેઓને કાંઈ પણ લાગતું નથી અથવા કાંઈ પણ દલગીરી પેદા થતી નથી.

માણુસો પોતાની જીંદગી સારી રીતે ગુજારવા ચાહતા હોય તથા પોતાના પેદા કરનારને હરેક પળનો હિસાબ આપવો છે એવું સમજતા હોય તો તેઓએ જ્યારે ત્યારે અને વારંવાર વિચાર કરવો જોઈએ કે અમારી ઉંમર ફેટલાં વરસની થઈ અને એટલી ઊંમરના વરસ અમોએ કેમ ગુજાર્યાં. આ વિચાર જીવાના પુરુષોએ તેમજ ધરડાઓએ કરવા જોઈએ છે.

માણુસની ઊંમરના ત્રણ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે. જે ઊંમર ગઈ તે, જે હાલ ચાલે છે તે અને જે આવવાની છે

તે. તે દરમિયાન ભાગની ઉપર સર્વ માણસોએ વિચાર કરવો થયે છે; અને તે વિચારથી કેવી અસર ઉપજે છે તે તપાસવું જોઈએ છે.

આપણી ગયલી ઉમર વિષે વિચાર કરતાં ઘણાં વરસ ગુજરેલાં માલમ પડે છે અને તેથી આપણુ સર્વને થોડીઘણી દલગીરી અને થોડીઘણી નાખુશી હપજ્યા વગર રહેતી નથી. આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મેં ઘણો કળા મૂર્ખાઈમાં અને આજસાધમાં નથી ગુજર્યો? આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મેં લાયકી પ્રમાણે વખતનો રૂડો અને ઘટ્ટો ઉપયોગ કર્યો? આપણામાં કોણ હિમ્મતથી બોલશે કે મારી ગયલી જિમરમાં એવી એકે વસ્તુ કાઢી નથી કે તેથી મને દલગીરી પેદા નથી થતી?

આપણી જિમરમાં જે જે સુખ તથા દુઃખ આપણે ભોગવ્યાં છે, જે જે ધંધા પછવાડે આપણે લાગ્યા છે, જે જે ધારણા અને ગોઠવણો આપણે કરીધી છે, જે જે આશા અને ધાસ્તી આપણાં દિલમાં પેદા થઈ છે,—તે સઘળું જ્યારે આપણને યાદ આવે છે ત્યારે સદ્ગુણનું ક્ષેત્ર ફેટલું બંધું જિનડ અને ખાલી માલમ પડે છે? ખચીત આપણે હાથે થયેલાં માહાં કામ ઘણાજ માલમ પડે છે અને સારાં કામ ઘણાંજ થોડાં.

વળી જેને આપણે સારાં કામ સમજીએ છઈએ તે ઉપર દુર્ગુણનું એકાદ મોજું ફરી વળ્યું હશે અને તે સઘળાં ધુળમાં ગયાં હશે. વાસ્તે આપણી ગયલી જિમરનો વિચાર કરતાં આપણી મૂર્ખાઈ શિવાય બીજું કાંઈ માલમ પડતું નથી. ગયલી જિમર વિષે વિચાર કરતાં આપણે આપણા પેદા કરનારની આંખમાં ઘણાજ હલકા પ્રાણી થયા છીએ એવું

આપણને લાગે છે. આપણને આપણી છતરાણ અને પતરાણ અને એવી બીજી ધણીએક ખોડ સુધારવી જોઈએ છે.

પણ ગયલી ઊમરના વિચારથી નિરાશ થઈને આપણાં સુખની સઘળી આશા છોડી દેવી ઘટતી નથી. આપણી ઊમરનો ભાગ ધણો ફાયદામંદ રીતે વાપરી શકાય તેનો ઉપાય હજી આપણા હાથમાં છે. આપણી ઊમરનાં ગુજ-રેલાં વરસોથી આપણને કાંઈજ મળ્યું નથી તોપણ આપણને એક વસ્તુ મળી છે. આપણને અનુભવ મળ્યો છે, અને અનુભવ એ ધણોજ કિમ્મતી છે; કેટલાક વિદ્વાનો અનુભવને ડાહ્યાપણનો સરદાર ગણે છે. તમે તમારી ગુજ-રેલી ઊમરમાં બદેફેલી અને દુરાચરણનો નખજો પાયો નાખ્યો હોય તે ઉપર તમારું ધ્યાન દોડાવો.

તમે નકામી ગપ મારવા અને લોકોની નિંદા તથા ગીચત કરવામાં વખત કાઢાડ્યો હોય તો હવેથી તેવું ન કરવાને ઠરાવ કરો. કામકોષે તમારા દુશ્મન થઈને તમને છેતર્યા હોય અથવા તમને ખેંચાળફ કીધા હોય તો, હવેથી તેઓને તમારા અખત્યારમાં રાખી શકે એવા ઉપાય કરો. તમે તમારાં પોતાનાંજ ડાહ્યાપણ ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની ટેવ છોડીદો. સર્વ વસ્તુનો પેદા કરનાર ઇશ્વર, તેની આગળ તમારું શીર નમાવો અને એવું માંગો કે હે ઇશ્વર તું અમને દુરાચરણની જગથી અને સંસારની લાલચથી સર્વદા વેગળા રાખ.

આપણી ગુજરેલી ઊમરની તપાસ કરતાં માલમ પડે છે કે જે વસ્તુ હાલ આપણને નજીવી અને તુચ્છ દીસે છે તે વસ્તુ અગાઉ મોટી અને માહાભારત જણાતી હતી. કાઢાં ગયા આપણા અગાઉના જોસ્સાઓ, કાઢાં ગયા આપણા અગાઉના પેર ભરેલા વિચારો, કાઢાં ગયા આપણા

અગાઉના દલગીરી ભરેલા મનસુઆઓ, કાઢાં ગધ આપણી અગાઉની સઘળી નાઉમેદ, સઘળી ધાંધલ અને ઘડપચ ? કાઢાં ગયું એ સઘળું ? આપણે વિચાર્યું હતું કે તે હમેશ સુધી ચાલશે અને તેથી આપણને મોટું સંકટ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થશે. પણ તે સઘળું ક્યાહાંનું ક્યાહાં જતું રહ્યું.

વીસ્તે જે વસ્તુ હાલ આપણને મહાભારત દીસેછે તે આગળ જતાં તુચ્છ અને નજીવી લાગશે અને જે વસ્તુ હાલ તુચ્છ અને નજીવી લાગેછે તે આગળ જતાં માહા-ભારત થઇ પડશે. તેટલા માટે આપણાં દિલમાં એવી કલ્પના થઇ હોય તે એકદમ એસાડી નાખવાની તજવી કરવી ઘટેછે. જેમ આપણી અગાઉની સઘળી કલ્પના વ્યર્થ ગઇ તેમ હમણાની કલ્પના પણ વ્યર્થ જશે. આપણી અગાઉની મૂર્ખાઇ અને ગરરી ઉપર હાલ આપણને હસવું આવેછે અને આશ્ચર્ય પામીએ છઇએ કે આવી નજીવી અને તુચ્છ વસ્તુ એટલી મહાભારત અને આત્મ જેવડી કેમ દેખાતી હતી ? એ ઉપરથી આપણે ચોક્કસ કહી શકીએ છઇએ કે જેવું બન્યુંછે તેવુંજ બનશે.

જે વરસ ગુજરી ગયાં તે ઉપર બ્યારે નજર પોંહે-ચાડીએ છઇએ ત્યારે તે કેવાં જલદીથી અને ઝપાટાબંધ નિકળી ગયલાં મામલ પડેછે ? આપણે જાણતા થયા તેની અગાઉ તો બચપણમાંથી જીવાનીમાં અને જીવાનીમાંથી માણસાઇમાં આવ્યા. જે દિવસ, મહીના, અને વરસ આવવાનાંછે તે હાલ ઘણાં લાંબાં અને ઘણાં મોટાં માલમ પડેછે; પણ જેવાં તે આવશે કે આપણને માલમ પડવાનાં નથી અને સરતના ઘોડાની પેઠે આપણને તેમના તેમ મુકીને નાસી જશે.

વખત જ્યાહાં સુધી નથી આવ્યો ત્યાંહાં સુધી ઘણો ધીમે અને સુસ્ત માલમ પડેછે; આવીને ગયો કે તેની ઝપાટાની પાંખ કેવી જોરથી દોડેછે તે મેહેજ માલમ પડેછે. સર્વ મનુષ્યને પોતાની ગુજરેલી જામર વિષે વિચાર કરતાં થોડી ઘણી દલગીરી ઉપજ્યા વગર રહેતી નથી, એ મેં તમને ઉપર જણાવ્યું, પણ માણસ પોતાની સઘળી અક્કલ અને હુશીઆરી છતાં નાદાન અને એવકુદ્ છે. યાદ આવેછે તેટલી વાર પશ્ચાત્તાપ કરેછે અને પાછો ભૂલી જાયછે. મેઘધનુષ્ય થોડીવાર સુધી પોતાની ખૂબ-સુરતી દેખાડીને જેમ અલોપ થઈ જાયછે તેમ ડાહ્યાપણુ ભરેલા વિચાર સદ્ગુણવૃત્તીને ખૂબસુરતી આપીને ગુમ થઈ જાયછે.

ત્યારે શું કામના એ ડાહ્યાપણુભરેલા વિચારો અને શું કામની ગયલાં વરસ વિષે આપણી દલગીરી? એવા થોડા વખતના વિચારોથી આપણને ફાયદો થયાને બદલે જોરફાયદો થાયછે. તમારી જામરમાં તમે જે રૂડાં કામ કીધાં હોય તે યાદ કરો. જુવો તમને તેથી કેટલો આનંદ, કેટલો સંતોષ, અને કેટલોહર્ષ પેદા થાયછે. હવે તે રૂડાં કામ ક્યાં? શું જેથી તમારી ઈંદ્રીને સુખ મળ્યુંછે તે? શું જેથી તમે હસ્યા બોલ્યા અને કુદ્યા તે? શું જેથી તમારી ઇતરાજ અને પતરાજ દેખાઈતે? ના; નહીં.

મારા મિત્રો, તમોએ જે પરોપકારી, સદ્ગુણી અને પ્રમાણિકપણાનાં કામો કીધાં હોય તે યાદ કરો; જે વખત તમારાં મનને સુધારવા માટે, તમારાં ભવીષ્યનાં સુખ અને લાભનો પાયો નાખવા માટે, તમારા દેશીઓ અને ભાઈબાંધીનાં કલ્યાણ તથા ફાયદા માટે ગુજાર્યો હોય, જે વખતે લાલચના ફાંદામાંથી છુટા થયા હોય, ગરજવાનને

સાલ્થ થયા હોય, દુખીયારાને દુઃખથી છોડાવ્યા હોય, તે વખત યાદ કરવાને હું તમારાં અંતઃકરણને કહું છું.

આવાં, અને આવાંજ રૂડાં કામો યાદ કીધાથી દલ-ગીરીને ઠેકાણે સુખ અને સંતોષ પેદા થાયછે. એજ રૂડાં કામો માણસની ખરી અને મોટી દોલત છે. એજ રૂડાં કામોથી દલગીરી અને દુઃખના વખતમાં માણસને સંતોષ મળેછે. એજ રૂડાં કામોથી દુઃખભરેલા વિચારમાં ખુશીનું કીરણ પડેછે. આ પ્રમાણે ગુજરેલી જીમરની તપાસ કીધા પછી ચાલતી જીમર ઉપર 'કેટલું' લક્ષ આપવું જોઈએ તેનો વચાર કરીએ.

આપણા લાભનો મૂળ અને ખરો પાયો આ વિચાર ઉપર ધણો આધાર રાખેછે; કારણ આપણી ગયલી જીમર વિષે જે જે વિચાર આપણને આવેછે એનો ઉપયોગ ચાલતી જીમરમાં ન કરીએ તો એ વિચાર કાંઈજ કામના નહીં. ગયલી જીમરનો ઉપયોગ આપણે ખરાબ રીતે કીધો માટે એ જીમર તો પાણીમાં ગઈ. આવતી જીમર વિષે ચોક્કસ કેહેવાઈ શકાતું નથી. આજે આપણુ ઈચ્છે અને કદાચ બે વરસ પછી દુનિયા છોડી ચાલતા થઈશું ત્યારે સઘળો આધાર હાલની જીમર ઉપર છે.

આપણુ હાલની જીમરના જે પુલ ઉપર થઈને ચાએલી છઈએ તે પુલ ઉપર ઉતાવળાં વગર વિચારનાં અને લાંબાં પગલાં ભરવા ઘટતાં નથી. પણ તે ઉપર મજબૂત, ધીરજ અને વિચારથી ચાલવું જોઈએછે. જે કાંઈ સદગુણનાં કામ કરવાને મનને થોડું પણ મન થાય તો એક પલ ખોયા વગર તે કામ પાર પાડવાને ચુકશે ના. કારણ હમણાનો વખત એજ ખરો વખત છે. હાલની જીમરનું ડાહ્યાપણુ અને નીતિ ભરેલો ઉપયોગ કરવાના ધણાએક રસ્તા છે

તેમાંના થોડાએક ઉપર હું તમારું ધ્યાન પોંહોંચાડવાની રજા લઉં છું.

આપણો વખત લોકોની નિંદા અને ગીચત કરવામાં તથા વગર ઉપયોગમાં કામમાં જતો હોયે તો તેનો અટકાવ આપણને પ્રથમ પેહલાં કરવો ધટેછે. માણસની જીમર એક વેંહેંત જેવી ટુંકી છે અને સારાં કામો કરવાને સેંકડો હરકત રહેલી છે. આપણો હાલનો વખત આજસાધમાં, ન-કામી ગપમાં અને લોકોની નિંદા કરવામાં હાલ પણ ગુન્નરીએ તો તેનો પશ્ર્ચાત્તાપ પાછળથી આપણને ઘણોજ થશે.

ગઇ ઉમર ફેકટમાં ગઇ, હાલની પણ તેમજ જવા દીધી અને તેવામાં એકાએક આ દુનિયા છોડવી પડી તો શું આપણો ધલાજ, શું આપણા હાલ, કેવી આપણી કમબખ્તી, અને કેવી આપણી દશા ! એટલા માટે હાલ ઘડીએ જે નઠારા અને નિંદા ભરેલા દુષ્ટ અને ગર્વીષ્ટ વિચાર આપણાં મનમાં હોય તે એકદમ કાઢાડી નાખીને, જે વસ્તુમાં તત્વ છે, જે વસ્તુથી આ લોકમાં અને પર-લોકમાં સુખ મળવાની ઉમેદ છે, તે વસ્તુ ઉપર એકદમ તમારું ચિત્ત લગાડો. તે વસ્તુ કંઈ, તે સર્વને ખચર છે.

નીતિ સંબંધી જે કાંઇ આપણો ધર્મ છે તે ઉપર લક્ષ આપો. “ધર્મર તમને મળી શકે એવું હોય તો તેને શોધો; તમારી પાસે હોય તો તેને બોલાવો.” આ દુનિયા છોડ્યા પછી આપણને કેવું સુખ મળશે એ વિષે મનમાં ચિંતા અને કાળજી રાખ્યાથી રૂડાં કામ કસ્યા વગર રહીશું નહીં અને તે રૂડાં કામ કરવાને હાલનો વખત ઘણોજ કિંમતી છે.

હું એમ નથી કેહતો કે આપણી ગુંજસ અને શક્તિ ઉપરાંત થઇને, પરોપકારનાં અને સદ્ગુણનાં કામ કરવાં.

તમારી દોલત પ્રમાણે, તમારી ઊંમર પ્રમાણે, તમારા ધંધા પ્રમાણે, અને તમારા ઓછા પ્રમાણે, જે કાંઈ તમારાથી બની શકે તે કરો. તમારું અંતઃકરણ અને તમારી બુદ્ધિ જે કાંઈ તમને આજ કરવા કેહે તે કાલ ઉપર રાખો ના.

આવતી કાલ તમારી નથી અને તમે કાલના દાહાડા સુધી જીવશો તે છતાં આ કામનો બોલો તમે તમારી ઉપર ચઢાડવા દેશો ના. કારણ કાલે પણ તમને બીજા સેંકડો અગત્યની વસ્તુ ઉપર ધ્યાન આપવું પડશે. આજનો વિચાર કાલ ઉપર રાખ્યો તો તેનો બોલો એટલો વધશે કે તમારાથી ઊંચકાશે નહીં. માટે જે કાંઈ સારા વિચાર તમારાં મનમાં આવે તે આજને આજ અમલમાં લાવો.

હાલની ઊંમરનો રૂઢી રીતે ઉપયોગ કરવા માટે કેટલીએક અગત્યની ગણતરી રાખવાની જરૂર છે. જે પુરુષ યોગ્ય ઠેકાણે અને યોગ્ય પ્રસંગે દરએક કામ કરેછે તે પુરુષ પોતાનો વખત નકામી રીતે મુદ્દલ ખોતો નથી. તે પુરુષ આ દુનિયામાં પોતાનું જીવન વધારેછે; કારણ ટુંકાં જીવનમાં રૂઢાં કામ તે ઘણું કરેછે. તમે હાલની ઊંમરને તમારા વિચારની મુખ્ય વસ્તુ ગણો. તમે પોતાને સવાલ પુછો કે તમે હાલ શું કરોછો, તમારાં હાલનાં કામથી અને હાલની દિશાથી તમને શું ફાયદો થશે, ભવિષ્યે એનું શું પરિણામ નિપજશે.

હાલ ધડીએ અને આ પળે જે તમે થોડું ઘણું સુખ ભોગવોછો તેને વાસ્તે આકાશ તરફ તમારી નજર કરો, અને સર્વશક્તિમાન ઇશ્વરનો આભાર માનો, તમારી હાલત સારી હોય અને તમારું શરીર સુખાકારીમાં હોય તો એથી વધારે આ દુનિયામાં તમને શું સુખ મળવાનું હતું? થોડાં નજીવાં કારણોથી અને જુજ દુઃખોથી તમે એમ ન ધારે

કે તમે મોટા દુખી છો અને થોડું વધારે સુખ મળ્યાથી તમને પૂરો સંતોષ મળશે. ખરું જોડું દુઃખ તમારાં પોતાનાં મગજમાં છે અને તમારી સ્થિતિ તથા નસીબમાં નથી.

આપણી ઊમરનો જે ભાગ બાકી રહ્યો છે તે ઉપર હવે આપણે વિચાર કરીએ. તેની ઉપર માત્ર લાંબી દ્રષ્ટીએ જોવું એમાં ડાહ્યાપણ નથી ભવિષ્ય ઉપર ઘણા લોકો આતુરતાથી જોય છે. ભવિષ્યને એક મુખ્ય વસ્તુ ગણી તેની ઉપર તેઓ પોતાનું સઘળું મન અને તન લગાડે છે. ભવિષ્યને માટે પોતાની ગુજરેલી ઊમર અને કરેલાં માહાકામ તેઓ ભુલી જાય છે. ભવિષ્યને માટે ચાલતો વખત પણ તેઓ ખાતરીમાં લેતા નથી. આ પ્રમાણે તેમનો સઘળો વખત ભવિષ્ય વિષે વિચાર કરવામાં જાય છે.

ભવિષ્યની ઉપર માણસો પોતાની ધારણા બાંધે છે; ભવિષ્યની ઉપર તેઓ પોતાની આશા રાખે છે. તેઓ હાલ જે સુખી નથી હોતા તો આગળ જતાં સુખી થવાની ઉમેદ રાખે છે. ખરી વાત છે કે ભવિષ્ય ઉપર થોડેએક સુધી નજર કરવાની ગતિ ઇશ્વરે માણસમાં મુકી છે. એથી તેનાં ચપલ મનની બુદ્ધિ અને શક્તિ સાવધ થાય છે. પણ દલગીરી ભરેલું છે કે માણસો તેનો ઉપયોગ ઘટતી રીતે કરતા નથી.

ઇશ્વરે આપણને જોવાની શક્તિ આપી છે તેથી વધારે જોવાને આપણી ઈચ્છાને અટકાવવી ઘટે છે. ભવિષ્ય આપણા હાથમાં નથી તથા તે આપણે પોતાનું નથી; તે ઇશ્વરના હાથમાં છે અને ઇશ્વરનું છે. આપણે ઘણા સુખી છીએ કે ઇશ્વરે પોતાનાં અપાર ડાહ્યાપણથી આપણી આંખ આડો પડદો મુક્યો છે. એ પડદો ઉઘાડવાની અને તેની પછવાડે શું છે તે જોવાની જે આપણામાં શક્તિ હોત તો આપણી

છાતીમાં મોટા કાંટા અને છરા ભોકાત. આપણે ખચીત યાદ રાખવું કે ભવિષ્ય આપણથી ઢંકાયેલું છે. કોઈપણ લીલો જોયો લાંબી જન્મ પત્રિકા કાઢાડી તથા મેષ મિથુન કરી આપણું ભવિષ્ય કહી શકનાર નથી.

આપણી હયાતીમાં અમરપણું વિષે તથા તેમાં શું બનાવ બનવાના છે તે વિષે વિચાર કરીએ છઠ્ઠાએ ત્યારે એક મોટો નદીનો પ્રવાહ ચાલતો માલમ પડે છે. તે પ્રવાહની આડી અવળી વલણ થોડોએક વખત સુધી જોઈ શકાય એવી શક્તિ ઇશ્વરે આપણને આપી છે. પણ લાંબી નજર પોંહોંચાડતાં અંધારામાં અને ઘભરાટમાં આપણે આવી પડીએ છઠ્ઠાએ.

આપણથી બને તેટલું ભવિષ્યનું સુખ મેળવવાની વેતરણ અને ગોઠવણ કરવી ઘટે છે, અને જે દેખાતી ધારતી અને આકૃત આપણને બીહીવડાવે છે તેની સામે સાવચેત રહેવું જોઈએ; એ હું ના કેહેતો નથી. પણ એટલું જ કરીને આપણે અટકી રહેવું અને બાકીનું સર્વ, જે ભગવતે પોતાના હાથમાં ભવિષ્ય રાખ્યું છે તેને સોંપવું ઘટે છે. માણસ ભવિષ્ય જાણવાની ઘણી મેહેનત કરે છે તો તે ઇશ્વરની આંખમાં હલકો થઈ પડે છે. તેટલા માટે “આવતી કાલને વાસ્તે તું ગર્વ કરીશ ના, કારણ તું જાણતો નથી કે એક દાહાડામાં શું ઉથલપાથલ થશે.”

મંદ બુદ્ધિના માનવી ! તારા ખ્યાલમાં આવેલી ધારતીને માટે તું ગુસ્સે થઈશ મા. જે વાદળ તને ભયંકાર દેખાય છે તે વગર અડચણ તારી ઉપરથી ઉતરી જશે, અથવા તે વાદળ તૂટી પડવાની અગાઉ હરેક ઠેકાણે તું તારો બચાવ કરી શકશે. ત્યારે શા વાસ્તે લીલા જોયો આગળ જન્મોત્રી અથવા ટપકો દેખાડીને એટલો બધો ચિંતામાં પડ્યો છે ?

માનવી ! ઇશ્વરે ભવિષ્ય છુપાવવાને વાસ્તે આપણી આંખ આડો જે પડદો મુક્યોછે તે પડદો ખસેડીને ભવિષ્ય જોવાની તારી કે લીલા જોવીની મુદ્દલ તાકાદ નથી. હો જોવી ! હું તને થોડા શબ્દ કહું છું તે તું સાંભળ. તું શું કરવા લાંબા ટપકા અને જન્મોત્તરાં, ભુંગળાં અને ટીપણાં બનાવીને તારા ભોળા ભાઈબંધોને ખુશી અને દલગીરીમાં નાખેછે ? તારામાંજ ભવિષ્ય જાણવાની શક્તિ હોત તો તારી બેહેન દીકરી રાંડત નહીં.

સારે તું શું કરવા એવા ઢોંગધતુરા કરીને બિચારા વેહેમી અને ભોળા માણસોને દુઃખ અને દલગીરીમાં નાખે છે ? તારું પેટ ભરાતું નહીં હોય તો કાંઈ ખીજો ધંધો શીખ પણ જે વસ્તુ ઇશ્વરે પોતાને હસ્તક રાખીછે તે લેવાને તું શું કરવા માથું ફેડી તારા પેદા કરનારને દલગીર કરેછે. ઇશ્વરે તને “ધન મકર”ની વિદ્યા શીખવી છે તે ગ્રહણ તથા આકાશના વરતારો કરવાને કામે લગાડ અને તારા ભાઈબંધોને ઠગવાનું છોડી દે.

પૃથ્વી ઉપરના માનવી ! તને ભવિષ્ય જાણવાની ધણીજ ઇચ્છા થતી હોય તો ચાલ આવ હું તને તારું ભવિષ્ય કહું. તે ભવિષ્ય એ કે આ દુનિયામાં તું ગમે તે આદાને પામીશ, ગમે તેટલો તું પૈસાવાળો અને લાયકીવાળો થઈશ, તોપણ તારી સઘળી આશા પૂરી થવાની નથી અને તને પૂરું સુખ મળવાનું નથી. આ મારું ભવિષ્ય વચન. એ ખચીત ખરું પડશે. તું ગમે તેટલો લક્ષ્યાધિપતી હઈશ પણ ધડીમાં સુખ અને ધડીમાં દુઃખ, ધડીમાં ખુશી અને ધડીમાં દલગીરી તને માલમ પડશે. તું તારા ગયલાં બધાં વર્ષ તપાસ, તને એવુંજ માલમ પડશે. તું તારા બચપણના દાહાડા તરફ અને જી-

વાનીના બાહાર તરફ નજર કર એટલે તને સુખ તથા દુઃખ સાથેજ માલમ પડશે. એ ઉપરથી તું તારાં ભવિષ્યનાં સુખ વિષેનો વિચાર કરી લે. તું જો ખરું અને પૂરું સુખ મેળવવા ઈચ્છતો હોય તો, તારો સઘળો વિશ્વાસ ઇશ્વર ઉપર રાખ.

માણસ જાતની પતરાળ અને ઘતરાળ, દુઃખ અને દલંગીરી મટાડવાને ખરો માર્ગ, નીતિ તથા સદ્ગુણમાં છે. આપણે જાણતા નથી કે ભવિષ્યમાં શું શું બનાવો બનશે, તોપણ આ વાતનો આપણે ચોક્કસ જાણીએ છઈએ કે આપણને વેહેલાં અથવા મોડાં આ દુનિયા છોડવી પડશે. એ છેલ્લા દાહાડાને વારતે આપણને તૈયાર થઈ રહેલું ઘટે છે, કે જ્યારે તે કીરતારનાં ધરનું તેડું આવે, ત્યારે હસતે મોહોડે અને વગર ધાસ્તીએ તેની મોટી દરબારમાં જઈને ઉભા રહીએ.

દુઃખ અને દરદમાં સદાયરણુથી ઘટાડો.

માણસનું જીવતર એકજ હાલતમાં રહેતું નથી. તે વગર ચોક્કસનું છે; દુઃખ અને ત્રિંતાથી ભરેલું છે. દરએક મંડળીમાં એવા ઘણા પુરુષો છે કે, જેઓ પોતાને કમનસીબ સમજે છે; અને કેટલાએક એવા પુરુષો છે કે, જેઓ નથી જાણતા કે તેઓ કમનસીબ કેટલા જલદી થશે. કારણ આ પૃથ્વી ઉપર કોઈ પણ માણસનું સુખ કાયમ અને ચોક્કસ નથી.

જેઓનું આકાશ હમણા ચલકતું દીસે છે તેઓનાં માથા ઉપર કાળું વાદળ જલદીથી એકઠું થાય એમાં નવાઈ નથી. જે આરામ તેઓ ભોગવે છે તેથી તેઓ ઠગાય છે. જે તોફાન તેઓના ઉપર એકદમ તૂટી પડવાનું છે તે એકઠું થવા માંડ્યું હશે તે તેઓ જાણતા નથી. “જે માણસ ઘણાં વરસથી

સુખ-એનમાં રેહેતો હોય, તેને દુઃખ અને વિપત્તીના દિવસ યાદ કરવા દો. કારણ એવા દિવસ ઘણા આવશે.”

એટલા માટે વિચારવંત પુરુષોને પોતાનાં જીવંતરમાં દુઃખને માટે ઘટતી તૈયારી કરવી એ કરતાં કંઈપણ વસ્તુની વધારે જરૂર નથી. તેઓ વગર ધાર્તીથી સુખ-એનના વખતમાં વિપત્તીનો વિચાર કરેછે; અને જ્યારે તેઓની ઉપર વિપત્તી આવી પડેછે ત્યારે ધીરજથી સહન કરવાને ઠરાવ કરેછે. વિપત્તીની સામે પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે સર્વ કાળના પંડીતોએ પોતાનાં ડાહ્યાપણનો, તવંગરોએ પોતાની દોલતનો, અને અમલદારોએ પોતાના અમલનો ઉપયોગ કીધોછે.

ડાહ્યાપણ, દોલત અને શક્તિની મદદથી દુઃખ અથવા દરદમાં કંઈએક ઘટાડો થાયછે, એ વાત ખરી છે. પણ જ્યારે દુઃખ અથવા દરદ એકદમ પોતાનાં સઘળાં બળ સાથે તૂટી પડેછે ત્યારે કોઈપણ માણસનો ઉપાય ચાલતો નથી. તે વેળાએ એ સઘળું એક કારે રેહેછે અને આપણું અંતઃકરણ દુઃખ પામેછે.

તે વેળાએ માણસની સઘળી યુક્તિ, હિમ્મત અને કળા પાણીમાં જાયછે; અને તેનાં અંતઃકરણને કંઈ પણ આરામ અને સંતોષ મળતો નથી. તે વેળાએ સર્વથી જરૂરની અને સર્વથી અગત્યની વસ્તુ આપણું સદાયરણ છે. સદાયરણથી આપણાં દુઃખ અને દરદમાં જેટલો ઘટાડો થાય છે તેટલો કોઈ પણ વસ્તુથી થતો નથી; જેટલો આરામ અને સંતોષ મળેછે તેટલી કોઈ પણ વસ્તુથી મળતો નથી. એ સઘળું તમને હું દેખાડવા માગું છઉં.

“સદાયરણ” વિપત્તીનાં ગમે તેવાં બળને સહન કરવા માટે આપણને તૈયાર રાખેછે. “દુરાચરણ” પોતાનાં અતી

અળથી થોડાંજ દુઃખમાં આપણને કેવળ વગર હિંમતના કરી નાખેછે. સંસારી પુરુષો દોલત અને મિત્રાચારી વધારવામાં મંજ્યા રહેછે; તેથી તેઓ એમ સમજેછે કે આ હયાતીમાં જે દુઃખ અને સંકટ તેઓ ઉપર પડવાનાંછે તેને માટે તેઓ તૈયારી કરી રાખેછે. તેઓ વિચારેછે કે, દોલત અને મિત્રાચારી સંકટની વેળાએ તેઓને ધણીજ કામંની છે.

તેઓ પોતાનાં મનમાં બોલેછે કે, “અમારો પાયો મજબૂત છે અને તે કદી ખસનાર નથી.” પણ આ વિચાર ખોટો છે. વિપત્તીની વેળાએ જે વસ્તુ તેઓનું રક્ષણ કરી શકે તે વસ્તુ માત્ર તેઓનું મન છે; અને મન દુરાચરણમાં પડવાથી અપવિત્ર અને અશક્ત થઈ ગયુંછે. દુનિયામાં અમન ચમન અને મોજમજા ઉપર તેઓની પ્રીતિ બેહદ બંધાયલીછે. તેથી તેઓને બે મોટા ગેરફાયદા થાયછે. તેઓ પૃથ્વીનાં ખરાં સુખથી વેગળા રહેછે અને કમનસીબતા વખતમાં જે તેઓને ધા વાગેછે તે સહન કરવાને તેઓમાં મુદ્દલ શક્તિ રહેતી નથી.

વિપત્તી અને સંકટની સામે ટક્કર ઝીલી શકાય એવાં તત્વ અને એવી પ્રકૃતી તેઓ પાસે નથી. જ્યારે તેઓ ઉપર વિપત્તી આવી પડેછે ત્યારે દરએક બાળુથી તેઓની ઉમેદ સંતોષ વિનાની થઈ પડેછે. તેઓ પોતાના અપરાધથી સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરની સાહ્યાતા માગવાને તથા તેની ઉપર બરોસો રાખવાને તદન નાલાએક થાયછે.

જે પરહેજગારી ડાહ્યા માણસને પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે દુઃખ ભોગવવાને શક્તિવાન કરેછે, તે પરહેજગારી તેઓએ ખોઈ નાખીછે. ખોટી ઉમેદ ધણી વાર લગી રાખ્યાથી તેમની સઘળી આશા ભંગ થઈ ગઈછે; માટે તેઓ ચીર-

ગાંધને બળી ઝળી ગયાછે. મોજ મઝામાં લપટ હોવાથી તેઓ કંઈ પણ દુઃખ સેહેવાને તદ્દન અશક્ત થયાછે. મગફરીમાં ગરક થઈ ગયાથી કંઈ પણ તરેહનો અટકાવ કરવાને તેઓ તદ્દન અયોગ્ય છે.

આ વગર નિશ્ચયની સ્થિતિમાં અધટીત સ્વભાવ અને પ્રકૃતી રાખ્યાથી તેઓએ દુઃખના પ્યાલામાં બેવડી કડવાસ નાખીછે; તથા જે તરવાર તેઓની ઉપર ઉંચકવામાં આવીછે તે તરવારની ધાર તેઓએ બારીક કીધીછે. તેઓ સ્વચ્છ અને મનના ખરા સંતોષથી કેવળ અનન્ય છે. દુર્ગુણ અને કુસંગથી જે હલકી મોજ પ્રાપ્ત થાયછે તે વગર દરએક ખરી મોજથી તેઓ કેવળ અજ્ઞાન છે.

તેઓએ પોતાનો સઘળો આધાર આરોગ્યતા અને પૈસા ઉપર રાખ્યોછે. તે બેમાંથી ગમે તે એકને ખસેડો એટલે સુખ અને આશાની આખી હવેલી તૂટી પડશે. દુરાચરણી પુરુષોને દરીદ્ર અવસ્થામાં અથવા ઘડપણમાં જે તૂટેલું દિલ અને જે કોંઈ સ્વભાવ ઉમ્મત્ત થાયછે તે, ઉપર જણાવેલાં કારણોથી.

પણ જીંદગીની દુઃખદાયક હાલતમાં એક સદાચારી પુરુષની સ્થિતિ કેટલી જુદી છે? સદાચરણે વગર કાયમની સ્થિતિનાં સર્વ બનાવ તથા સર્વ દુઃખને માટે તેમનાં મનને તૈયાર કીધુંછે. સદાચરણે ખરાં સુખનો રસ્તો તેઓને દેખાડ્યોછે. સદાચરણે દુનિયાનું પોકળપણું પ્રગટ કરીને અને વધારે ઊંચી ઉમેદ દેખાડીને આ પૃથ્વીની ખોટી માયાથી તેને દુર રાખ્યોછે. દુઃખ તેના ઉપર અચ્ચીતું પડતું નથી અને તેટલા માટે તે ધભરાતો નથી.

હયાતીનાં શકભરેલા નાવમાં તોફાનને માટે તે તૈયાર થયોછે. તે સારી પેઠે જાણેછે કે, જે ઉપર મારી ઘણી

મમતા અને પ્રિતિછે તે સદા કાળ મારી સાથે રહેશે નહીં. તેટલા માટે જે મરવાનુંછે તે મરી જાયછે, અથવા જે બદલાઈ જવાનુંછે તે બદલાઈ જાયછે, અથવા જે થોડી મુદતનુંછે તે જતું રહેછે, ત્યારે નાઉમેદીથી તે એકદમ દબાઈ જતો નથી.

સદાયરણુનાં જે જે તત્વ તથા વર્તણૂક છે તે મનને બળવાન કરવાને લાયક છે. જે વસ્તુ આપણું અંતઃકરણને સ્વચ્છ કરે છે તે તેને હિંમતવાન પણ કરે છે. સદાયરણુ અને શાંતપણે રહેવાથી સદ્ગુણી પુરુષોનો આત્મા સાવધ અને નીતિમાન થાય છે. ધર્મર કૃપાથી પૃથ્વી ઉપરનું સુખ તે મધ્યમ રીતે ભોગવી જાણે છે. તે લાભથી દરખાતો નથી અને અમન-અમનમાં લંપટ થતો નથી. જે વિપત્તી તેના ઉપર પડેછે તેની ભેટ તે હિંમતથી લે છે. તે હરેક વાતમાં પોતાનું મન મારી શકે છે, અને પરહેજગારી રાખે છે.

તેણે સુખ અને વૈભવના વખતને ઉજડ કાત ગણી નહીં. તેણે પોતાના મનને કેળવણી આપી. તેણે પોતાના મનને ઉપયોગી જ્ઞાનથી, સારા તત્વથી અને સદ્ગુણના સ્વભાવથી ભર્યું. જ્યારે વિપત્તીના અને દુઃખના દિવસ આવે છે ત્યારે તેનાં મનનો આ સધળો ભંડોળ એમનો એમ કાયમ રહે છે.

તે જેવી રીતે સુખાકારીમાં રહે છે તેવીજ રીતે મંદ-વાડના વખતમાં રહે છે; જેવી રીતે તવંગરી હાલતમાં રહેછે તેવીજ દરીદ્રી અવસ્થામાં રહે છે; મિત્ર અને મંડ-ળીમાં રહે છે તેવીજ રીતે અધારી અને એકાંત જગામાં રહે છે. વૈભવ અને સુખની રોશનીમાંથી, દુઃખના અધારામાં નાહિમ્મત થયા વગર તે જઈ શકે છે. પૃથ્વી

ઉપરના અનેક લાભથી છુટા પડીને એક નાહની જગામાં તેને સુખ અને સંતોષ મળે છે.

તેની મુખ્ય ગમત શાંત, નીરપકારી અને મધ્યમ જાતની હોય છે માટે દુનિયામાં તે પોતાના મનને એક મોઢું રાજ્ય લેખે છે, અને વૈભવ ભોગવવાને હજી તેનામાં પૂરી શક્તિ છે. તે જે વૈભવ ભોગવે છે તે તેનાં મનનો છે અને દુનિયાનો નથી, વાસ્તે તેને વૈભવ વગરનો કરવાને દુનિયાની તાકાદ નથી.

સદ્ગુણી પુરુષોને પોતાની રૂઢી વર્તણૂક વિષે વિચાર આવે છે ત્યારે તેઓનાં દુઃખ અને દરદમાં ઘણોજ ઘટાડો થાય છે : પણ દુર્ગુણી પુરુષોને માઠાં કામ યાદ આવ્યાથી તેઓનાં દુઃખમાં ઘણોજ વધારો થઈ પડે છે. થોડોએક વખત ગમત અને ઉદ્યોગમાં ગુજરવાથી પાપી માણસને પોતાના અંતઃકરણની અસર માલુમ પડતી નથી ; કારણ તેઓ મોજમજા અને ધંધા રોજગારમાં પડેલા હોય છે, તથા મોટી આશા અને ઉમેદમાં રહેલા હોય છે.

પણ માણસનું અંતઃકરણ સદાકાળ દખાયલું રહેતું નથી. દરએક માણસને પોતાની હયાતીમાં કોઈ વેળા એવો પણ વખત આવે છે કે, જ્યારે તેની પોતાની ખરી તસવીર તેને ખુલ્લી રીતે દેખાય છે તે વખતે એ તસવીરના દેખાવથી તેને જે દુઃખ ઉપજે છે તેનો વિચાર કોઈ કરી શકતું નથી. ખચિત, વિપત્તના એકાંત વખતમાં માઠાં કામોનો વિચાર આવ્યાથી તેની સ્થિતિ ઘણીજ દુઃખભરેલી થઈ પડે છે. તે વેળા તે બોલે છે કે, “મેં મારો સઘળો વખત ગરૂરી અને મૂર્ખાઈમાં કાઢાડ્યો; મેં મારો જનમારો અપરાધ અને પાપમાં ગુજાર્યો.”

જે અપરાધ એક વેળા તેને નજીવા દીસતા હતા તે હાલ ભયંકાર દીસેછે. જે વિપત્તી તેની ઉપર પડેછે તેની સાથે તેનાં માઠાં કર્મ પણ તેને યાદ આવેછે. જે કર્તારનો અપરાધ તેણે કીધો છે તે કર્તારનો હાથ પોતાની સાંમે ઉગામેલો તે જોયછે. જે વેળાએ મનુષ્યને સાહ્યાતાની ધણી જરૂર છે તે વેળાએ દુઃખમાં એટલો વધારો કેમ સેહેલાઈ શકાય? દરદમાં, નાઉમેદીમાં અને ધડપણમાં અંતઃકરણની એટલી બધી બલતરા કેમ સહન થાય? દુઃખની દાઝ અને અપરાધનો ડંખ જેઓની ઉપર વિતેછે તેઓની સ્થિતિ ખચીત ધણીજ દુઃખદાયક હોવી જોઈએ. માણસનો આત્મા દુઃખ સહન કરે પણ જખમી અને ઘાયલ અંતઃકરણ કેમ સહન થઈ શકે?

પણ જેનું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ છે તે ગમે તેવાં દુઃખમાં, ગમે તેવાં દરદમાં, અને ગમે તેવી આપદામાં સુખ અને સંતોષ પામેછે. સુખ અને આનંદના વખતમાં જો તેણે ઇશ્વરભક્તિ કરી હોય, અને સદાયરણુથી ચાલ્યો હોય તો તેનું ફળ મહા દુઃખના વખતમાં તે આપેછે. દુનિયાની દોલત, દુનિયાની ગમત, અને દુનિયાની મોહબત એક પળવારમાં જતી રેહેછે પણ પરોપકાર અને સદાયરણુનાં કામ તેની સાથેજ રેહેછે.

તે બોલેછે કે, “જો મારી હયાતીનો છેડો હમણું આવે તોપણ હું બિહિશ નહીં. મારી છંદગી નકામી અને વ્યર્થ ગઈ નથી; હું આ દુનિયામાં સારી રીતે કુસ્તી રમ્યોછું, અને મારો ધર્મ મેં બજાવ્યોછે. મારાં મન ઉપર મુદલ બોળે રહ્યો નથી. પર લોકની મને બિહિક નથી. ઇશ્વરને રાજી રાખવાને અને મારી ફરજ બજાવવાને મેં મેહેનત કીધીછે અને બાકીનું સર્વ હું તે કર્તારને સોપુછું.”

આવા વિચાર, નીતિમાન પુરૂષને દરીદ્રાવસ્થાના સાંકડા ખુણામાં ખુશી ઉપજાવેછે, અને પ્રમાણિક બંદીવાનને કેદખાનામાં આરામ આપેછે. આવા વિચાર ઉદાસી પુરૂષની ઉદાસી કાઢાડી નાખેછે, ધડપણનો બોળને હલકો કરેછે, અને મંદવાડના વખતમાં મોટો સંતોષ આપેછે.

માનવી ! તું પૃથ્વી ઉપર નજર કર. સર્વને તું બોલતાં સાંભળીશ કે, દોલત કરતાં મન વધારે જોરાવર છે. બાહારની વસ્તુ જે દોલત છે તે કરતાં માહેની વસ્તુ, મન, વધારે મોટું અને વધારે જરૂરનું છે. ચાલો આપણે એક ઘણું દુઃખ અને વિપત્તિમાં પડેલા પુરૂષ પાસે જઈએ અને તેને પુછીએ કે, “ તું એ દુઃખ કેમ સહન કરી શકે છે.” જે તે દૃઢ અને મજબૂત મનનો માલમ પડ્યો તો એવું સમજ કે તેણે પોતાનો આત્મા ઇશ્વરને સોંપ્યો છે અને તે સદાયરણુના વિચારથી આરામ પામેછે.

વાસ્તે રે મિત્રો ! તમે એવો વિચાર કરશો ના કે, માણસનું ખરું દુઃખ કમનસીબથી ઉપજેછે. બરાબર જોઈશું તો જેઓ અપરાધી છે તેઓ શિવાય ખરા દુઃખી બીજા કોઈ નથી. દુઃખ તથા અપરાધ વિષેનો ધાસ્તી ભરેલો વિચાર માણસનાં દુઃખનું મૂળ કારણ છે. માણસનો અપરાધ તેના દુઃખની તરવાર ધસીને ઝીણી કરેછે તથા તેનાં દુઃખનાં ડાંખને વધારેછે.

પણ સદગુણી પુરૂષ ઉપર દુઃખ આવી પડેછે ત્યારે તેને એટલો ઊંડો ધા વાગતો નથી. તેના આત્માની બાહારની બાબતો ઉપર ડાંખ વાગેછે, પણ અંદરનું જોર વધારે હોવાથી તે ડાંખ રૂઝાઈ જાયછે. તેનાં મનનો બાંધો મજબૂત છે તેથી તે ડાંખ ઊંડો જવાને બદલે રૂઝાતો જાયછે.

દુર્ગુણી પુરુષ સંકટની વેળાએ ક્રોધ પણ રક્ષણકર્તા તરફ જોઈ શકતો નથી; પણ સદ્ગુણી પુરુષ પોતાનો સઘજો ભરસો અને પોતાંની સઘળી આશા ઇશ્વર ઉપર રાખી શકે છે. માણસનું મન સ્વાભાવિક રીતે દુર્બળ છે, માટે વિપત્તી તથા દુઃખનાં જોરથી તેની સઘળી નબળાઈ એકદમ પ્રગટ થાય છે. દુરાચરણથી તે ના હિંમત થઈ ગયેલો માટે તે કેવળ શક્તિ વિનાનો થઈ પડે છે અને ક્રોધના ઉપર આધાર રાખી શકતો નથી.

કુમક તથા મદદ મેળવવાને તે દરએક બાળુ તરફ આતુરતાથી જોય છે અને જ્યારે તે નિસ્ફળ થાય છે ત્યારે તદન હિંમત વગરનો અને લાચાર થઈ પડે છે. આવા વખતમાં તે બિચારો દુર્જન કંઈ ગમથી સાક્ષતા મેળવવાની આશા રાખે? કમનશીખનાં તોફાન સાથે તે થાક્યો ભાં મુઠી તેણે બાથ ભીડી, અંતે તે પોતાની નજર ઇશ્વર તરફ ઉઘટે છે. પણ ઇશ્વરની આજ્ઞા તેણે સંકટો વખત તોડીને તેને કોપાયમાન કીધો છે તેથી તેનું ભય તેને ઘણુંજ લાગે છે. જે વેળાએ ઇશ્વરી મદદની જરૂર છે તે વેળાએ ઇશ્વરનો ક્રોધ દેખાય છે.

પણ જે પુરુષે પોતાના પેદા કરનારની પ્રીતિ સંપાદન કીધી છે તે પુરુષને વિપત્તીની વેળાએ ધણોજ સંતોષ અને ઘણીજ સહુરી મળે છે. ઇશ્વર દુઃખીયારાની દાદ સાંભળવાને સદા તૈયાર છે. મનુષ્યની દલગીરી અને નબળાઈને માટે તેની પાસે દયાનો મોટો ખજાનો છે.

તે અર્થની પ્રાર્થના સાંભળનાર છે. ગરીબ અને લાચારના સાદ ઉપર તે વધારે ધ્યાન આપે છે. દુઃખીયારાનો ન્યાય કરવા માટે, અજ્ઞાણોનાં રક્ષણ કરવા માટે, મદદ વગરનાઓને જીલમીઓના હાથથી છોડવવા માટે, તે વધારે તૈયાર, વધારે આતુર, અને વધારે ખુશી રહે છે.

જેઓ પિતાપિનાના છે તેઓનો તે પિતા છે, અને જેઓ વારસ વગરના છે તેઓનો તે વાલી છે. જેઓ નીચે જમીન ઉપર પડીને હાથ મારે છે તેઓને તે તરત સાલ્ય થાય છે. સદ્ગુણી પુરુષોને તે કોઈ દાહાડે ભુલી જતો નથી. સદ્ગુણી માણસની છાતીમાંથી જે નીસાસા નિકળે છે તે આ પૃથ્વી ઉપરનું કોઈ પણ માણસ સાંભળતું નથી પણ ઇશ્વર સાંભળે છે.

સર્વશક્તિમાન ઇશ્વર વિશે આવા વિચાર કીધાથી દર-એક પવિત્ર અંતઃકરણને ખરો સંતોષ મળે છે. આ વિચારથી ઇશ્વરનો કારભાર એવો પ્રીતિપાત્ર દીસે છે કે તેની હયાતીની ઉપર જે પડદો પડ્યો છે તે એકદમ ખસી જાય છે. સદ્ગુણી પુરુષ જ્યારે જાણે છે કે, મારા ઉપર ઇશ્વર ધૃપાળુ છે ત્યારે તે પોતાનું કામ વધારે શક્તિથી કરે છે અને પોતાનું દુઃખ વધારે હિમ્મતથી ખમે છે. દુનિયાનાં દોરથી તેને જે નુકશાન થાય છે તેનો બદલો તેને ઇશ્વરથીજ મળશે એવી તે ઉમેદ રાખે છે. જ્યારે તે સંસારના ખટલાથી કંટાળો પામે છે ત્યારે ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવાને એકાંત જગામાં જઈ ભરાય છે.

તે જગામાં દુનિયાની સઘળી “હાય-હાય” અને ફિકર-ચિંતા ટળી જાય છે. તે જગામાં તેને દુષ્ટ લોકો દુઃખ દઈ શક્તા નથી. તે જગામાં તેનું મન સ્થિર રહે છે, તેનાં મનનાં વિકાર નરમ પડે છે, અને તેનાં ધાયલ થયલા દિલને શ્રદ્ધા આવે છે. જે દુઃખ અને દલગીરીની વાત આ પૃથ્વી ઉપરના કોઈપણ મિત્રની આગળ તે કહી શકતો નથી તે વાત તે પોતાના ઉમ્મત કર્તાની આગળ સઘળી ઉઘાડી કરીને પોતાનું દિલ ખાલી કરે છે.

તે એમ નથી સમજતો કે, હું એકલો છું અને મારો વાલી કોઈ નથી. તે એવું સમજે છે કે ઇશ્વર મારો વાલી

મારી સાથેજ છે અને મને મારાં દુઃખના વખતમાં સાદ્ય થશે, તે પોતાના પવિત્ર કાનમાં ધમ્યરનો ગુપ્ત સાદ આ પ્રમાણે સાંભળેછે. “તારા દુઃખના વખતમાં મારું સ્મરણ કર. હું તને સાદ્ય થઈશ. તું બિહિતો ના. કારણ હું તારી સાથેજ છું. તું ધભરાતો ના કારણ હું તારો રક્ષણકર્તા છઞ.”

‘દુઃખના વખતમાં સદ્ગુણી પુરુષને સ્વર્ગની આશાથી સંતોષ મળે છે. દુર્ગુણી પુરુષને એવી આશા મુદલ નથી એટલુંજ નહીં પણ મુઆ પછી તેની માઠી હાલત થશે એ ધાસ્તી તેને પડ્યાથી તેનાં દુઃખમાં ધણોજ વધારો થઈ પડે છે. આ દુનિયા પછી બીજી દુનિયામાં કેવી સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર દરએક માણસને થયા વિના રહેતો નથી.

તવંગર અને સુખી પુરુષો જેઓ મોજ મઝામાં પોતાનો વખત ગુજરે છે તેઓને પણ કોઈ વેળાએ એ વિચાર થાય છે. પણ જ્યારે મોજમઝાનો વખત જતો રહે છે, જ્યારે જીવાનીની અવસ્થા બદલાઈ જાય છે, જ્યારે નિર્ધન-પણાનો અને ઘટપણનો વખત આવે છે ત્યારે એ વિષેનો વિચાર વધારે થાય છે, ત્યારે પાપી અંતઃકરણ મોટી ફિકર અને ચિંતામાં પડે છે. તે પોતાના મરવાનાં બીછાના ઉપર આંખમાં આંસુ લાવે છે અને થરથર કાંપે છે.

પણ સદ્ગુણી પુરુષની પૂરી આશા છે કે, આ હયાતીનો છેડો આવ્યા પછી બીજી દુનિયામાં તેને તેના સદ્ગુણનો બદલો મળશે. આ આશાથી અંતઃકાળની વખતે તેને જેટલો સંતોષ મળે છે તેટલો કોઈપણ વસ્તુથી મળતો નથી. મહાસાગરમાં અંધારી રાતના વાહાણનું સુકાન એક નામુદને જેટલી હિંમત આપે છે તેટલી હિંમત આ ખરી

આશા, મરણની વેળાએ માણસને આપે છે. ધર્મવરે માણસમાં જે મોટી આશા મુકી છે તે ખરેખર તેની મોટી બક્ષીસ છે.

આશાથી સર્વ લોકોને હરેક પ્રસંગે સુખ મળે છે. આશા ઉપર માણસ પોતાનો સઘળો આધાર રાખે છે. આશા કાઢાડી નાખે તો માણસની સ્થિતિ એકદમ ફેરવાઈ ગયલી દેખાશે. માણસ જે સાંહાંજ સવાર રંજ ખેંચે છે, ઘણુઓનાં તાના સાંભળે છે, તે સઘળું આશાને વાસ્તે છે.

એ પ્રમાણે આ પૃથ્વી ઉપર વગર એકસની નહીં વસ્તુ ઉપર આશા રાખીને માણસો સુખ મેળવે છે તો એક મરવા પડેલાં માણસને બીજી દુનિયામાં હમેશનું સુખ મેળવવાની મોટી આશા થાય તો તેને કેટલી ધીરજ અને કેટલો સંતોષ મળે તેનો વિચાર સેહેજ થઈ શકે છે. તે આશા ગમે તેવાં દુઃખ અને સંકટનું જોર એકદમ નરમ કરી નાંખે છે.

પણ મનુષ્ય જાતની નબળાઈને માટે થોડા એક ટકા આપણે બાદ કરીએ; સદ્ગુણના અને નીતિના દર-એક તત્ત્વ પ્રમાણે ચાલતું નથી એ આપણે કમુલ કરીએ; તો પણ જલ્દા મનુષ્યના દુઃખમાં સ્વર્ગની આશાથી ઘણેએક દરજ્જે ઘટાડો થાય છે એટલું જ નહીં પણ જેઓને એ આશા મુદ્દલ નથી તેમના કરતાં તે ઘણો આરામ અને સંતોષ પામે છે.

તે માત્ર આ પૃથ્વી ઉપર એક મુસાફર છે. તે પોતાની મુસાફરી વધારે સુખી દેશ તરફ કરવા નિકળ્યો છે. તેની મુસાફરી ઘણી કંટાળાભરેલી છે પણ તે મુસાફરીની દર-એક મંજલે તેને નિશ્ચય થતો જાય છે કે આરામ અને

સુખના વખતની નજદીક હું આવતો જાઉં છું. “સહન કર એટલે તારું સઘળું દુઃખ દૂર થશે. મંડ્યો રેહે તે તું ફેટે પામીશ. તારો ન્યાયનો દિવસ પાસે આવતો જાય છે. તારું વતન ઉપર તૈયાર થયું છે. સ્વર્ગના ભોક્ સાથે તારો આરામ થશે. દુરાચાર ને અનીતિથી આ પૃથ્વી ઉપર જેને અવ્યવસ્થા થઈ છે તેનો છેડો આવશે. પ્રભલિક પુરુષનાં આંસુ ત્યાં લુછાઈ જશે.”

આના નિશ્ચયથી જીવતરની ગરીબરેલી અને સંતાપ-કારક સ્થિતિમાં જેવો આરામ મળે છે તેવો નાસ્તિક વિદ્વાનને નથી મળતો નાસ્તિકના વિચાર સ્થિર મનને કદાચ આરામ પમાડે; અંતઃકરણને જરા ધા વાગ્યો હોય તો તે રૂઝવે; પણ જ્યારે તે ધા ઘણો ઊંડો અને સુજી ગયો હોય અને આ પૃથ્વી ઉપરનું સઘળું સુખ મળતું બંધ પડ્યું હોય ત્યારે પરલોક વિષેનાં સુખની આશાથીજ દિલ આરામ પામે છે. તે જાણે છે “સ્વર્ગમાં પાછું સુખ પ્રાપ્ત થશે અને સર્વ સદગુણી પુરુષો પોતાના ઉત્પન્નકર્તાની પાસે ભેળા થશે.” આ આશાથી સઘળી નાઉમેદી દૂર થઈ જાય છે; અને એટલેજ ધા રેહે છે કે તે પાછો જલ દીથી રૂઝાઈ જાય છે. અને આપણી સઘળી વર્તણૂક પ્રીતિ પાત્ર થઈ પડે છે.

નેક માણસોને સદાયરણુથી આવી જાતનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સદાયરણુને પ્રથમ કેળવ્યાથી મનુષ્યને હિમત અને બળ આવે છે. જ્યારે તે પોતાનાં નિર્મળ અંતઃકરણનો વિચાર કરે છે ત્યારે ઇશ્વરકૃપા તેને યાદ આવે છે. આ પૃથ્વી ઉપરનાં દરએક સુખની આશા નિશ્કૂળ થાય છે ત્યારે સ્વર્ગની આશાથીજ ખુશી પ્રાપ્ત થાય છે. ઇશ્વરે મારે માટે આરામનું છત્ર ઉભું કરી રાખ્યું એમ તે જાણે છે.

ચાલો ત્યારે મારા મનુષ્ય ભાઈબંધો; ચાલો આપણે સદાચરણથી આવું સુખ મેળવવાને યોગ્ય થઈએ તથા એવા ઉપાય કરીએ. તેની સચ્ચાઈ વિષે તેની જરૂરીયાત વિષે, સર્વ જાતનાં મનુષ્યો એક મતથી કબૂલ કરે છે. કારણ જ્યારે તેઓ ઉપર દુઃખનું વાદલ તૂટી પડે છે ત્યારે તે સદાચરણ અને ધર્મચરની ગોદમાં ભરાવાની ઇચ્છા કરે છે. સર્વ કાળના ધરડા અને જીવાનો, તવંગર અને ગરીબો, ડાહ્યા અને ગાંડાઓ પોતાનાં દુઃખી અંતઃકરણ અને થાક પામેલાં મસ્તકને માટે આ પૃથ્વી ઉપર આરામ મળતો નથી ત્યારે સદ્ગુણની હાયા તળે આરામ લેવાનું શોધે છે.

દુઃખ અને વિપત્તિમાં આરામ મળવાના માત્ર બેજ ઉપાય છે. એક ડાહ્યાપણ અને બીજું અંતઃકરણ. જેઓ પોતાનું ડાહ્યાપણ કામે લગાડે છે તેઓ નીતિનાં તત્ત્વને એક કોરે મુકી દે છે. તેઓ પોતાની શક્તિ અને કળા ઉપર આધાર રાખે છે. દુનિયાનું જ્ઞાન જે અનેક યુક્તિ તેઓને દેખાડે છે તે સઘળી યુક્તિનો તેઓ ઉપયોગ કરે છે. જે વસ્તુને તેઓ પોતાના લાભની સમજે છે તે વસ્તુ શિવાય તેઓ કશા ઉપર લક્ષ આપતા નથી. તેઓએ પોતાનાં અંતઃકરણની લગામ છુટી મુકી છે તેથી પોતાના લાભને માટે ગમે તેવો રસ્તો પકડે છે.

પરંતુ મનુષ્ય જાતના અનુભવથી એ ઉપાય કેવળ નકામો અને ઠગાઈ ભરેલો માલમ પડ્યો છે. કારણ મોટી વિપત્તિ અને સંકટનાં બળની સામે ટકર ઝીલવાને એ ઉપાય અયોગ્ય છે એવું સિદ્ધ થયું છે. જ્યારે વિપત્તિ અને સંકટ પોતાનાં સઘળાં બળ સાથે આવી પડે છે ત્યારે તેમની સાંભે ગમે તેવી મજબૂત ઇમારત આપણી અક્ષયથી બાંધી હોય છે

તે પળવારમાં તૂટીને જમીન ઉપર પડે છે. તેમજ બુદ્ધિ-
વાન્ અને ડાહ્યા ચતુર પછાડાધને નીચે પડે છે.

આવી વર્તણૂકવાળા પુરુષો એવેનમાં અને હાયહાયમાં
પોતાનો જન્મારો ગુજારે છે. દરએક બાબદ ઉપર ઘણું લક્ષ
આખ્યાથી તેઓ પોતાના દિવસ ફિકરમાં કાઢાડે છે. તેઓ
દરએક બયથી ચમકે છે. તેઓ દરએક બુદ્ધ બનાવથી
પોતાની યુક્તિ ફેરવે છે, અને જ્યારે તેઓની સઘળી યુક્તિ
છતાં દુઃખ અને વિપત્તીનું જોર વધી પડે છે ત્યારે તેઓ
વગર આશાના અને વગર આરામના થઈ પડે છે.

ખીજો ઉપાય વધારે કઠિન બનેલો અને વધારે નિશ્ચયનો
છે. તે ઉપાય એ કે ગમે તેવી અડચણ છતાં આપણી
ફરજ બજાવવી અને તેનું પરિણામ ઇશ્વરને જ સોંપવું.”
જેઓ આ ઉપાય પ્રમાણે ચાલવાને યોગ્ય સમજતા હોય
તેઓએ આ થોડા શબ્દનું સ્મરણ રાખવું જોઈએ “ઇશ્વર
પર વિશ્વાસ અને સદાયરણુ.”

ત્યારે ચાલો મારા પ્રીય મિત્રો, આપણે સદાયરણુને
મજબૂત વળગી રહીએ અને ઇશ્વર ઉપર ભરસો રા-
ખીએ. ચાલો આ પૃથ્વી ઉપર આપણો શો ધર્મ છે તે
સમજીએ અને તે પ્રમાણે ચાલવાની મેહેનત કરીએ.
ચાલો આપણે ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખી હિમ્મતથી
આપણું કામ કરીએ. ચાલો આપણે પાંસરો રસ્તો પકડીએ.
ચાલો આપણે ગમે તેવા બારીક વખતે આટલું જ પુછીએ
કે “સાચું, બલું અને યોગ્ય શું છે? મનુષ્ય લેખે
આપણને કેમ વર્તવું જોઈએ?”

ચાલો આપણું અંતઃકરણ સ્વચ્છ અને નિર્ભય રાખીને
આપણો રસ્તો ઇશ્વરને સોંપીએ. ચાલો આપણે મીનાકેશો

ટકટક અને ગડગડ કીધા વગર આપણો ધર્મ બળવીએ. ચાલો આપણે ખાતરીથી સમજીએ કે દુનિયા આપણને કમનસીબ કરે તોપણ તેની તાકાદ નથી કે તે આપણને નીચા અને હલકા કરી નાંખે. ચાલો આપણે વિશ્વાસ રાખીએ કે આ પૃથ્વી ઉપર નીતિથી રહેવાને ઇશ્વરે આજ્ઞા આપી છે તે પ્રમાણે રહેવાથી અને ચાલવાથી ઇશ્વર તથા આપણા અંતઃકરણ આપણને સાલતા આપ્યા વગર રહેશે નહીં.

માણસ! તું આજશુ પડી રહેવા નથી આવ્યો.

ઇશ્વરે આપણને આ દુનિયામાં મેહેનત કરવા પેદા કીધા છે. મેહેનત વગર દુનિયામાં જીવ નથી. મેહેનત વગર માણસનું જીવતર નથી. મેહેનત વગર દુનિયા ખાલી છે. મેહેનત વગર માણસ પાપી છે. ઇશ્વરે માણસોને એક બીજને મદદ કરવા તથા એક બીજને ઉપયોગી થઇ પડવા ઉત્તર કીધા છે.

ઇશ્વરની આજ્ઞા છે કે “માણસ, તું દુનિયામાં જા અને મેહેનત કરીને તારા બાધબંધોને ઉપયોગી થા.” ઇશ્વર દોષ પણ માણસને આ દુનિયામાં આજશુ પડી રહેલો જોવાને ઇચ્છતો નથી. આ દુનિયા ઇશ્વરનું એક ક્ષેત્ર છે, જ્યાં દરેક જણને પોત પોતાનું કામ સોંપેલું છે. ગમે તેવી જગ્યામાં અને ગમે તેવી સ્થિતિમાં મેહેનતની જરૂર છે.

માણસો ધણી વેળા મેહેનત માલમ પડે છે. પણ તેઓ વગર ફાયદાની, વગર ઉપયોગની અને જરૂરની વસ્તુ

માણસ ! તું આજસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૩૯

પછવાડે મેહેનત કરે છે. માણસ ઘણી મેહેનત કરે અને તે મેહેનત વગર-ઉપયોગી વસ્તુ પછવાડે હોય, તો તે શું કામની ? હું તમને દેખાડવા માગું છું કે આજસુ માણસો ઇશ્વરના અપરાધી છે ; તેઓ ઇશ્વરની મતલબ સારતા નથી, અને પોતાની મતલબ સારતા નથી.

માણસો પોતાની મતલબ સારતા નથી :-પરમ કૃપીળુ અને સર્વ-શક્તિમાન ઇશ્વરે કોઇ પણ ચીજ નકામી અને મતલબ વગરની ઉત્પન્ન કરીધી. નથી. માણસ જો જરાક પોતા વિષે વિચાર કરશે તો તેની ખાતરી થશે કે ઇશ્વરે તેને આ દુનિયામાં કાંઇ પણ ઉપયોગી કારણસર મોકલ્યો છે. સર્વ વસ્તુમાં, ઇશ્વરે માણસને શ્રેષ્ઠ કાઠું છે. તેને બુદ્ધિ તથા વિચારશક્તિ આપી છે.

આ કિંમતી બક્ષીસનો તે જો ઉપયોગ ન કરે, પોતાનાં તથા પોતાનાં કુટુંબનાં પોષણને માટે મેહેનત ન કરે, પોતાનાં તથા પોતાનાં બાઇબાંધોનાં સુખમાં વૃદ્ધિ કરવાને કાંઇ પણ વેપારોજગાર ન કરે તથા સઘળી મતલબ અને સઘળી ઉઘટ સુકી દઇને આજસાધમાં રહી પૃથ્વીના પદાર્થો પોતાની હાજરીમાં ભરે અને હુકરની પેઠે પોતાના દિવસ આજસાધમાં કાઢાડે તો તે શું એવું સમજે છે કે તેણે પોતાની જાંઘળીનો ઘટતો ઉપયોગ કરીધો ? તે શું એવું સમજે છે કે, જે મતલબને વાસ્તે ઇશ્વરે તેને પેદા કરીધો તે મતલબ પાર પડી ? જે પુરુષ પોતાની હયાતીનો ઉપયોગ આવી રીતે કરે છે તે પુરુષ પોતાના પેદા કરનારનો ચોર અને ગુન્હેગાર થાય છે.

તમે તમારી આંતુઆંતુએ જુઓ. આખા જગતને કામે લાગેલું તમે જોશો. સૂર્ય રાત દાહાડો ફરે છે.

અંદ્ર રાત દાહાડો ચાલેછે. આપણી પૃથ્વી, નક્ષત્ર, ગ્રહ અને તારાઓ રાત દિવસ ફર્યાંજ કરેછે. તેમજ આ પૃથ્વીપર સઘળી જાતનાં પ્રાણીઓ પોતપોતાનાં કામમાં મંડેલાંછે. કોઇપણ વસ્તુ જગતમાં આજસુ કે સ્થિર નથી. આખું જગત ઉદોગી માલમ પડેછે.

સારે શું આવાં ઉદોગી અને મેહેનતુ જગતમાં ઇશ્વરે તનેજ આજસુ પડી રહેવા પેદા કરીધોછે? આખાં જગતમાં શું તનેજ આજસુ હયાતી આપી છે? ઘણીએક રીતે તું પોતે સુધારો કરવાને, તારા ઇશ્વરની કરીતીમાં વધારો કરવાને અને માણસ જાતના કલ્યાણને અર્થે બીજાઓ મેહેનત કરેછે તેમાં તારી મેહેનતનો ભાગ નાખવાને શક્તિવાન છે તેવું છતાં પણ તું શું તારા દિવસ આજસાધમાં અને ઊંઘમાં કાઢાડવા ઇચ્છે છે?

માણસના દિલમાં મોટામાં મોટી ફિકર અને ઘણાંમાં ઘણી ચિંતા પોતાના પેદા કરનાર આગળ પોતાનો હિસાબ આપવાની છે. એ ફિકર અને ચિંતા ગમે તેવી કઠણ છાતીવાળો માણસ પણ દૂર કરી શકનાર નથી. સર્વ માણસ ક'યુક્ત કરે છે કે, તેઓને એક દિવસ પોતાનાં સઘળાં કામનો હિસાબ ઇશ્વર આગળ આપવો પડશે. આ વિષેની આગમચેતી અજ્ઞાન માણસમાં પણ છે. હરેક માણસ પોતાની સારી નરસી ચાલથી કહી શકશે કે, તે કેવી જાતના અપરાધનો ગુન્હેગાર છે.

એવું વિચારો કે, હાલ આપણે ઇશ્વરની દરબાર આગળ આપણાં સઘળાં કામનો જવાબ આપવાને ઉભા છીએ. અલખત જો આપણે આપણી હયાતીનો વખત આજસાધમાં અથવા વગર ઉપયોગની મેહેનતમાં ગુન્ધર્યો હશે તો તે કર્તીર તરત કેહેશે કે, “મેં તમને એવી

માણસ ! તું આળસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૪૧

જગાએ મુક્યા કે, જ્યાં ઉદ્યોગ કરવાને તમને ઘણી વેળા પ્રસંગ મળ્યો હતો, તથા તમારા બાધબંધોને ઉપયોગી થવાને ઘણી વેળા તમારા હાથમાં તક આવી હતી. તમારો ધર્મ અને તમારી ફરજ શું તે તમે જાણતા હતા. કેટલીએક મુદતસુધી મેં તમને લાહાં રાખ્યા. જે મિત્રોને તમે ઉપયોગી થઈ પડો તે મિત્રોને મેં તમારી આસપાસ વસાવ્યા. મેં તમને તનદુરસ્તી, અને દુરસદ આપી.

હવે કહો મને કે, જે કૌવત, તથા બુદ્ધિબળ મેં તમને આપ્યું હતું તેનો ઉપયોગ તમોએ કેવી રીતે કર્યો ? તમારા હકમાં, તમારા કુટુંબના હકમાં, તમારા પડોશીઓના હકમાં, તથા તમારા બાધઓના હકમાં તમે શું કાયદો કર્યો અને પરસ્પર શું મદદ અને મેહેનત કર્યી ?” આ દુનિયામાં જેઓ આળસુ અને વગર ઉપયોગના પડેલા છે તેઓએ આ વિચાર ઉપર પૂરું લક્ષ આપવું ઘટે.

આળસુ માણસો દુનિયાની મતલબ સારતા નથી.—આળસુ માણસો દુનિયામાં ઉપયોગી થવાને બદલે દુનિયાં ઉપર બોજો થઈ પડે છે. આપણુ સર્વ એક બીજાની ઉપર આધાર રાખીએ છઈએ. વણકર અનાજની વાસ્તે ખેડુત ઉપર અને ખેડુત વસ્ત્રને વાસ્તે વણકર ઉપર; મોચી સીવવાને વાસ્તે દરજી ઉપર અને દરજી જોડાને વાસ્તે મોચી ઉપર; એ પ્રમાણે સર્વ લોકો દુનિયામાં એક બીજાની ઉપર આધાર રાખે છે અને એક બીજાને મદદ તથા ઉપયોગી થઈ પડે છે. દુનિયામાં સોનાના તાજવાળા બાદશાહથી તે ગરીબ બીખારી સુધી એવો કોઈ નથી કે જે એક બીજાની ઉપર આધાર નહીં રાખતો હોય.

દુનિયામાં સુખ, ચેન, રંગ, ભોગ તથા આરામ માણસને મેહેનત વગર કદી મળી શકતાં નથી. જે સર્વ મનુષ્ય

આગસુ રેહે અને મેહેનત ન કરે તો તેઓને ખાવાને અનાજ, રેહેવાને ઘર, બેસવાને ગાદી તકીઆ અને કોચ ખુરસી, ફરવાને ઘોડા ગાડી તથા પાલખી કદી મળે નહીં. આખી દુનિયા જંગલી અવસ્થામાં આવી પડે. માણસ એક બીજાને કડવા અને ખાવા ધાય. માટે માણસે મેહેનત તો જરૂર કરવી જોઈએ. સર્વ માણસે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુનિયાના ઉદ્યોગમાં ભાગ લેવો જોઈએ. જે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ઉદ્યોગમાં ભાગ લેતો નથી તે ઇશ્વરનો અને દુનિયાનો ચોર થાય છે.

એક મોટા બોળે ઘસડી લઈ જવા જો આપણે દસ પંદર માણસને કામે લગાડીએ તો તેઓનો ધર્મ છે, કે પોતાનાં સઘળાં બધા સાથે તે બોળને ઘસડવો. તે ઘસડવામાં જો કોઈ મેહેનતની ચોરી કરે તો તે ઇશ્વરનો અપરાધી કહેવાય. તેજ પ્રમાણે આપણુ સર્વને મેહેનત કરીને એક બીજાને ઉપયોગી થવા વાસ્તે ઇશ્વરે આ દુનિયામાં મોકલ્યાં છે. જેઓ હુકમની પેટે આજસુ પડી રહી મેહેનત નથી કરતા, તેઓ ખરેખર ઇશ્વરના અપરાધી થાય છે; એટલુંજ નહીં પણ તેઓ બીજાઓની ઉપર મોટા બોળે થઈ પડે છે.

આજસુ માણસો બીજાઓને ઉપયોગી થવાને બદલે, બીજાઓ તેમને ઉપયોગી થાય એવી ઇચ્છા રાખે છે. તેઓ બીજાઓની મેહેનત ઉપર આતુર દૃષ્ટીએ જોય છે. એવાં માણસો બીજાઓની મેહેનતની રોટલી ઉપર આધાર રાખે છે અને દુનિયામાં કાંઈ પણ સુધારો અથવા પોતાનું સાર્થક કરતા નથી. હું ધારું છું કે એવા માણસો પાસે જોર જુલમથી કામ કરાવ્યું હોય તો તે અણધરતું કેહેવાશે નહીં. દુનીયાનાં લોકો સમજી હોય તો જોર જુલમ કરવાની મુદ્દલ જરૂર નથી.

માણસ ! તું આજસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૪૩

સેહેલો અને પાંસરો ઉપાય એ છે કે એવા માણસોને પછસા આપી તથા તેમનું પેટ ભરી આજસાધને ઉત્તેજન આપવું નહીં. જેઓને ઇશ્વરે હાથ પગ આપ્યા છે, જેઓ પોતાના ભાઈબંધોને હરેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવા છે તેઓને વગર મેહેનતે કાંઈ પણ ચીજ આપવી ઘટતી નથી. હું આપણા બ્રાહ્મણો, મોખેદો અને ફકીરો વિષે બોલું છું. તેઓ પોતાનું ધર્મ શાસ્ત્ર શીખતા ન હોય, લોકોને નીતિનો ઉપદેશ કરતા ન હોય, અથવા કાંઈ પણ રીતે માણસને ઉપયોગી થતા ન હોય, અને તેઓમાં કામ કરવાને ઇશ્વરે શક્તિ મુકી હોય, તો તેઓને ભીખ દાખલ એક પણ પૈસો આપવો મને વાજબી લાગતું નથી.

તેઓને જો મદતના પૈસા અને મદતના લાડુ ન મળે તો મેહેનત કરીને પોતાનું ગુજરાન કરવાની અને તેથી કરીને દુનિયાની મેહેનતમાં પોતાની મેહેનતનો ભાગ આપવાની જરૂર પડે. તેઓને મદતનું આપવાથી આપણે આજસાધને ઉત્તેજન આપતા હોઈએ એવું થાય છે. મારા વાહાવા બ્રાહ્મણો, મોખેદો અને ફકીરો તમે ગુસ્સે થશો ના. તમે જો તમારું ધર્મશાસ્ત્ર શીખીને બીજાઓને ઉપયોગી થતા હો તો તમને આપવામાં ખરેખર પુન્ય છે, પણ આજસુ પડી રહી ભીખ માગીને બીજાઓની મેહેનત-માંથી બોધું કરવા ઇશ્વરે તમને પેદા કાઢ્યા નથી.

તમે કહેશો કે “અમે ભીખ માગીએ છઈએ તેમાં મેહેનત પડે છે” પણ એ કાંઈ ખરી મેહેનત નહીં. કહેવાય. તમે કોઈપણ રીતે બીજાઓને ઉપયોગી થતા નથી પણ ઉલટા તેઓની મેહેનતથી પેદા થયલી રોટલી કાલાવાલા કરીને છીનવી લેવા માગો છો અને દુનિયાની ઉપર ધર્મને નકામો બોલો થઈ પડો છો. જેઓ મેહેનત

કરવાને ખરેખર અશક્ત અને લાચાર છે તેઓ વિષે હું બોલતો નથી; પણ જેઓ દસ વીસને બારે થઇ પડે એવા હરામનું ખાઇ ખાઇને મસ્તાન બનેલા છે તેઓ વિષે બોલું છું.

ધણાએક લોકો એમ સમજે છે કે મેહેનત કરવાની ફરજ માત્ર ગરીબોની છે અને માતખરોની નથી. માતખરોને આળસુ પડી રહેવાની છુટ ઇશ્વરે આપી હોય એવું તેઓ ધારે છે. પણ વાંચનાર! આ વિચાર કેવો ઘેલો અને ખોટો છે તે તું જાણતો હઇશ. માણસો મોટી પદ્ધતિએ જેમ જેમ ચઢડતા જાય છે અને દોલતવાળા થતા જાય છે તેમ તેમ આસપાસના લોકોને ઉપયોગી થવાની તેમની ફરજ વધતી જાય છે. હરએક બાબદમાં ઉપયોગી અને સાવધ રહેવાની તેઓને વધારે જરૂર છે.

તવંગરો પોતાના બાઇબંધોની મેહેનત અને મદદથી એશઆરામમાં રહે અને તેના બદલામાં તેઓને હરએક વાતે ઉપયોગી નહીં પડે તો તેના જેવો બીજો કયો અન્યાય છે વાર? તેઓ પોતાનાં સગાંવાહાલાંઓ સાથે, પોતાનાં પડોશીઓ સાથે, પોતાના ચાકરો સાથે તથા સન્નજા મનુષ્ય સાથે જુદા જુદા સંબંધથી જોડાયેલા છે; તે છતાં તેઓનાં રક્ષણને માટે, તેઓનાં પોષણને માટે, તથા તેઓને દુનિયાદારીમાં આગળ પડવાને માટે તેઓ જરાય મેહેનત અથવા જરાય વિચાર કરશે નહીં?

તેઓનાં સગાંવાહાલાં, તેઓના અડોસી પડોસી દુઃખ અને સંકટમાં પડ્યા હોય તથા તેમને ખાવા પીવાના સાંસાં પડતા હોય તો તેઓને તે દુઃખ અથવા વિપત્તિ-માંથી છોડવવાનો ઉદ્યોગ અથવા વિચાર કીધા વગર તવંગરો જે માત્ર મોજ શોખનોજ વિચાર કરે અને રાત

માણસ ! તુ આજસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૪૫

દાહડો પોતાના ઢોલીયા ઉપર અરડાયા કરે તો તે કેટલું નિર્દય અને ગુન્હાભરેલું છે ?

તેઓ પોતાના મનુષ્ય જાતને વધારે ઉપયોગના થઈ શકે તેવા છે માટે આજસાધમાં તેઓ પોતાનો વખત ન ગુજારે તેને વાસ્તે તેઓએ સારી અને ઊંચી કળવણી લેવી જોઈએ છે. તેઓએ રૂઠો વિદ્યાભ્યાસ કરવો જોઈએ છે, અને પોતાના દેશની ચહડતી થાય તેવા ઉપાય કામે લગાડવા જોઈએ છે. તેઓને વધારે અવકાશ અને વધારે જોગવાઈ હોવાને લીધે જે કામ ગરીબો અને સાધારણ સ્થિતિના લોકો કરી શકતા નહીં હોય તે કામ તેઓએ પોતાને માથે લેવાં ધટે છે.

તવંગરો પોતાની ઉપરથી આજસાધનો ડાઘ કાઢાડી નાખવા ઇચ્છતા હોય તો, આ દુનીયામાં ઇશ્વરને પસંદ પડે એવી રીતે તેઓએ ઉપયોગી મેહેનત કરવી ધટે છે. તેઓએ પોતાનાં માથા ઉપર જોખમ ખેડી વેપાર-રોજ-ગાર કરવો જોઈએ છે. નહીં તો જેટલાં વિશેષણો આજસુ ગરીબોને લાગે છે તેથી વધારે ખરાબ વિશેષણો આજસુ તવંગરોને લાગ્યા વીના રહેશે નહીં. જેટલો જવાબ ગરીબોએ ઇશ્વરને આપવો છે તેથી વધારે જવાબ તવંગરોને આપવો પડશે.

આજસુ માણસો પોતાનો સ્વાર્થ સારતા નથી.— આજસુ માણસ હુકરની પેઠે પડીને પોતાની ફરજ બજાવતો નથી તોપણ તે સુખ અને સંતોષમાં, આરામ અને એનમાં રહેવા ઇચ્છે છે. તે વિચારે છે કે “હું સુખી અને સંતોષી રહું અને ખીજાઓ મારે વાસ્તે વેઠ અને વહીતર કરે” પણ તે બિચારો આવા વિચારમાં ભુલાવો ખાય છે. હું કહું છું અને નીચે જણાવેલાં મન્યુત કાર-

ભ્રોથી કહું છું કે આળસુ માણસ પોતાનો ખરો લાભ છોડીને સધળાં સુખ અને વૈભવ આગળ પોતાનું ખારણું ઢાંકે છે, અને જે વસ્તુથી તે પાયમાલ અને ખરાબે હાલ થાય તે વસ્તુ આગળ ઉઘાડું મુકે છે, એટલુંજ નહીં પણ મોજ મજનો ખરો વૈભવ ભોગવી શકતો નથી.

પેહેલું.—તે પોતાનો ખરો લાભ છોડી સધળાં સુખ અને વૈભવ આગળ પોતાનું ખારણું બંધ કરે છે. ઇશ્વરનો કાયદો એવો છે અને જે સ્થિતિમાં આપણે જન્મ લીધો છે તે સ્થિતિ એની છે કે મેહેનત અને ઉદ્યોગ વગર કાંઈ પણ મોટું અથવા રૂઠું કામ થઈ શકતું નથી. ઇશ્વરે હરેક વસ્તુની કિંમત ઠેરવી છે. હરેક સારાં કામની કિંમત માણસની મેહેનત છે. ખરી વાત છે કે મેહેનત કાંઈ વેળા માણસને નાઉમેદ કરે છે. ખરી વાત છે કે જોરાવર સદા લડાઈ જીતતો નથી; તે છતાં એટલું ચોક્કસ છે કે બળ-વગર લડાઈ જીતાઈ શકાતી નથી.

આપણે આપણી ઉમેદ પુરી પાડવા ઇચ્છતા હોઈએ તો જરૂર છે કે આપણે મેહેનત કરવી. આપણે આપણાં મનને અને તનને તનદુરસ્ત હાલતમાં રાખવા ચાહતા હોઈએ તો જરૂર છે કે મેહેનત કરવી. આળસાઈથી આપણાં મનની અને તનની શક્તિ ઉપર કાટ ચઢી જાય છે; અને થોડી વારમાં સઉથી ચંચલ અને ચલકતી શક્તિ ઝાંખી પડી જાય છે. આપણે ધણા જનોને જોયા છે જેઓએ ધરમાં આળસુ બેસી રહીને પોતાની સધળી અક્કલ અને બુદ્ધિ ગુમ કરી નાખી છે.

આળસુ માણસને સારું કરવાને બદલે સર્વ વસ્તુઓ તેની પાયમાલી અને ખરાબી કરવા માટે એકઠી થાય છે,

માણસ! તું આળસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૪૭

તેને સધળી તરફથી ધિક્કાર હાંસલ થાય છે. તેની દોલત ચુથાઇ તથા વેરાઇ જાય છે. તેની સ્થિતિમાં ધભરાટ અને અવ્યવસ્થા માલમ પડે છે. તે જ્યારે કોઇ સર્વગુણી માણસને મળે છે, કોઇને ડાંચી પદ્મી ઉપર ચઢડતાં જોય છે ત્યારે તે પોતાની ઉપર ધિક્કાર નાખીને મનમાં બળી જાય જાય છે.

આળસુ માણસને તેના હરીફો સર્વ વાતમાં પછવાડે મુકે છે. જેઓ અગાઉ તેના બરોબરી હતા તેઓ હમણાં દુનિયામાં વૃદ્ધી પામીને મોટા થયા છે; તેઓની આગળ નીચું માથું કરીને આળસુ માણસને નમવું પડે છે. આ પ્રમાણે આળસુ માણસો પોતાની મતલબ આ દુનિયામાં પૂરી પાડે છે. આરામ અને એનનાં બીજાના ઉપર ડુક્કરની પેઠે લોટીને આવોજ લાભ તેઓ મેળવે છે.

ખીજું.—આળસુઓ દરએક સુખ આગળ પોતાનાં બારણાં ઢાંકે છે તેમજ ખરાબી કરે તેવી દરએક દુર્ગુણી અને દુરાચરણી વસ્તુ આગળ ઉઘાડાં મુકે છે. માણસનું મન ઇશ્વરે એવું બનાવ્યું છે કે વગર કામનું ધણીવાર સુધી રહી શકતું નથી. માણસના કામ ક્રોધરૂપી વિકારને કાંઈ પણ મેહેનત અથવા કાંઈપણ વિચાર જોઈએ છે. તેને સારો વિચાર કરવાનું કામ નહીં સોંપ્યું તો અવ્યવસ્થામાં પડી દરએક ખરાબી શોધે છે. રૂડી ચીજનો વિચાર કરવો બંધ કરીએ તો માઠી ચીજનો વિચાર પોતાની મેળે સુઝે છે; કારણ માણસના મગજને કાંઈપણ કામ જોઈએ.

તમે સર્વને અનુભવ મળ્યો હશે કે માણસ જેટલા કલાક આળસાઈમાં કાઢાડે છે તેટલા કલાક દુર્ગુણ અને દુરાચરણ વધારનારા માલમ પડે છે. બિભિચારના, ચો-

રીના, દગલખાણના, તથા હરેક માઠા વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. માણસને કામક્રોધરૂપી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, દુરાચરણ અને વ્યભીચારપણાનાં કામો સુઝે છે તે સધળાં આળસાધમાં સુઝે છે. આળસાધના થોડા કલાક સદ્ગુણને પાયમાલ કરનાર તથા ધાર્તી બરેલા છે ત્યારે વિચાર કરે કે હંમેશા આળસુ રહ્યાથી કેટલી ખરાબી અને કેટલું દુરાચરણ ઉત્પન્ન થવું જોઈએ.

આળસાધ ચાલુ રાખી તો આપણા આત્માના દરએક સદાચરણનું મૂળ ખોદાઈ જાય છે. કામક્રોધરૂપી વિકાર આંધળા થઈને દોડવા મડે છે, અને પોતાની અપવિત્ર ઇચ્છા નફ્ટ અને જનાવરની પેઠે પૂરી પાડે છે. કામક્રોધરૂપી વિકાર આંધળા થઈને એટલા જોરમા દોડે છે કે આસપાસ કોઈની દરકાર અને કોઈની શરમ રાખતા નથી.

આળસાધનો ઝરો ગટર મધ્યેના દુર્ગંધ પાણીમાંથી વેહે છે. તે ઝરો આસપાસના માણસોને, આસપાસની વસ્તુઓને અને આખા દેશને પોતાના ઝેરી વાસથી નુકસાન પોહોંચાડે છે. જે રોગ આળસાધથી પેદા થાય છે તે રોગ ખઈના મરજ જેવો ધીમે છે; તે એકદમ નહીં પણ ધીમે ધીમે રીખાવીને માણસનો જીવ લે છે.

કોઈ ઉદ્યોગી માણસની ઇચ્છા પૈસો ટકો મેળવવાની થઈ તો ધણું કરીને રૂઝા અને પ્રમાણીક ઉપાય કામે લગાડે છે; કારણ મેહેનત કરવાને તેને આળસ થતું નથી. આળસુ માણસને હરેક વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ તો ઉદ્યોગના પ્રમાણીક ઉપાય તેની પાસે ન હોવાથી તરકટ અને લુચ્ચાઈ કરવા ઉપર તેનું મન દોડે છે. આજ કારણને લીધે દુનિયામાં એટલાં બધાં તરકટ અને શીશાઈ થાય છે.

માણસ ! તું આજસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૪૯

ગામમાં જોટલા લુચ્ચા, ચોટા, જુગારી અને રંડીયાજ છે તેઓ સર્વને આજસાધના સરદાર સમજવા. આજસાધથીજ તેઓ કાળાં કર્મ કરવાને લોભાય છે. આજસાધએજ તેઓને થોડી મેહેનતે હજારો રૂપીઆ મેળવવાને કુમાર્ગ શીખવ્યો છે. જેઓ અરીણુના સદ્દા કરે છે, જેઓ જુગાર રમે છે, તેઓ કોઇજ નહીં પણ આજસુના સરદાર છે. તેઓ થોડી મેહેનતે લક્ષાધિપતી થવા ઇચ્છે છે. હુંકાંમાં દુરાચરણ અને દુર્ગુણનું મોટું અને ખરું મૂળ આજસાધ શિવાય બીજું એક નથી.

ત્રીજું.—આજસાધથી મોજનો ખરો વૈભવ મળતો નથી. આજસુઓ સમજે છે કે અમે નિરાંતે ઊંઘ લઇએ છઇએ તથા તરેહ તરેહના મિષ્ટાન્ન જમીએ છઇએ અને બીજાઓ અમારે વાસ્તે મેહેનત અને વહીતર કરે છે; પણ કામે લાગીને આરામ લેવો એવું ઇશ્વરે નીમાણુ કીધું છે એ તેઓ સમજતા નથી. હુકરની પેઠે આરડયાં કરવું એ ઇશ્વરને ગમતું નથી, તેનો તેઓને મુદ્દલ વિચાર નથી. જે પુરૂષ જાણતો નથી કે મેહેનત એટલે શું તે પુરૂષને સુખ તથા વૈભવ કેમ ભોગવવો એની મુદ્દલ સમજ નથી. હરેક કામ અને મતલબ પૂરી પાડ્યાથી માણસને ખરો સંતોષ મળે છે.

મેહેનતથી માણસનાં મનની અને તનની શક્તિઓ ચંચળ અને ખુશી રહે છે. આસાએસ લેવી, તથા નિરાંતે સુવું એ મીઠું લાગે છે પણ તે ક્યારે? જ્યારે મેહેનત કરીને થાકી જઇએ છઇએ ત્યારે આસાએસની ખરી મજા

અને ખરી ખુશી માલમ પડે છે. મગજને નકામું અને આળસુ રહેવા દીધું તો તેની સઘળી શક્તિઓ કોહોવા માંડે છે, અને જલદીથી અશક્ત અને નબળી થઇ જાય છે. જે મોજ નિરાંતે પડી રહીને મેળવવાં ઇચ્છીએ છઇએ તે મોજ કંટાળા ભરેલી થઇ પડે છે.

આળસુઓને ઉદ્યોગી સાથે સરખાવો. જેવાં હસતાં અને પ્રકાશતાં મોહોડાં ઉદ્યોગી માણસોના માલમ પડે છે તેવાં આળસુઓનાં માલમ પડતાં નથી. એ વિષેની ખાતર-જમાં કરવી હોય તો એક મંડળી તરફ નજર કરો. તેમાં કેટલાએક આળસુઓ છે અને કેટલાએક ઉદ્યોગી છે. જુવો કોનો સ્વભાવ હસમુખો છે? કોનાં મોહોડાં ઉપર તેજ મારે છે? કોણ ખુશીથી હસી બોલીને વાતચીત કરે છે? લાંબો અને કંટાળા ભરેલો વખત કોને લાગે છે?

ખરેખર આળસાઇ મનને ખરો સંતોષ આપવાને બદલે દલગીરી તથા અફસોસમાં નાખે છે. બીજાઓને ખુશી અને સુખી જોઇ આળસુનો જીવ બળાપામાં પડે છે. તેથી કરીને તેની હરએક મોજ મજા કડવી ઝેર જેવી થઇ પડે છે.

આળસુ માણસો કેવાં મૂર્ખ, અપરાધી, દુઃખી અને પાપી છે તે આ થોડાએક વિચારથી તરત માલમ પડી આવે છે. વાસ્તે ચાલો આપણે ઉઠીએ. સદ્ગુણ અને નીતિ હૃદયમાં રાખી ચાલો આપણે આપણાં કામ ધંધા પછવાડે સઘળાં તનમનથી વળગીએ. ચાલો આપણે આળસાઇના બીજાના ઉપરથી ઉઠીએ. ચાલો આપણે ઉઠીએ અને સુખ ન રહીએ; “કારણ મરી ગયા પછી સુખ રહેવાનું ધણું

માણસ ! તું આગસુ પડી રહેવા નથી આવ્યો. ૧૫૧

છે.” પણ જ્યાં સુધી આપણે આ દુનિયામાં છઈએ ત્યાં સુધી ચાલો આપણે આપણા મનુષ્ય ભાઈબંધોને ઉપયોગી થવાને મેહેનત કરીએ. ચાલો આપણે હંમેશ આટલુંજ યાદ રાખીએ કે “માણસ ! તું આ દુનિયામાં આગસુ રહેવા નથી આવ્યો.”

(દોહરા.)

“ભલા ભલા જાતા રહ્યા,
જઈશું આપણ કાલ;
પવન દહેરપર આવતો,
કૂચે ભમતો કાળ.”
“સમજ સમજ મન માતવી,
મોતતણું ભય રાખ;
કાળ વિષે કર કાળજી,
થવું જાળીને ખાખ.”

૧૦ ૩૦

ધશ્વરપ્રાર્થના.

સર્વે શક્તિમાન ધશ્વર, હું મારું મસ્તક નમાવીને તારી સેવામાં નમનતાપ્તથી પ્રાર્થના કરું છું તે સાંભળ. તેમજ ગરીબ ઉપર અત્યંત દયા અને કૃપા કરીછે. તારી દયા અને કૃપાથી હું આટલાં વરસ આ દુનિયામાં જીવ્યો. તારી દયા અને કૃપાથી હું હજારો સંકટમાંથી બચ્યો. તારી દયા અને કૃપાથી સેંકડો જાતનાં દુઃખ અને દરદથી હું મોકળો થયો. તેને માટે હો સર્વશક્તિમાન ધશ્વર! હું તારો અત્યંત આભાર માનું છું.

હાલ ધડીએ પણ તારી દયા અને કૃપા મુજ રંક અને ગરીબ ઉપર ઓછી નથી. તારી સાહ્યતાથી હું બોલી શકું છું. તારી સાહ્યતાથી હું ચાલી શકું છું. તારી સાહ્યતાથી હું જીવું છું તારી સાહ્યતા વગર હું કંઈપણ કામ કરી શકું નહીં. માટે હો કીર્તીર હું તારો કેટલો આભારી છું! તારી અત્યંત દયા અને કૃપાનો આભાર હરધડી અને હર વખત માનું એવી તું મને સારી સમજ અને રૂઢી યુદ્ધિ આપ. અરે મારા પિતા તું એવું ના કર કે આ થોડા દિવસનાં જીવંતરમાં હું તારો અત્યંત આભાર માનવો ભૂલી જાઉં.

અરે મારા ધશ્વર! તારી અત્યંત દયા અને કૃપાનો બદલો હું કેમ વાળી શકીશ? તારી બલાધને કોઈ પોહોંચી શકનાર નથી. મને એમ લાગેછે કે હું તારી આશ્વાથી સેંકડો અને હજારો વખત ઉલટો અને આડો ચાલ્યો છું. હું મારાં સઘળાં પાપ અને મારા સઘળાં અપરાધ ખરાં તથા નરમ અંતઃકરણથી તારી આગળ કબૂલ કરું છું. ક્ષમા કર, અરે મારા પિતા, મારા કોટી કોટી અપરાધ ક્ષમા

કર. હરએક વાત જુદી અને ખોટી જાણ્યા છતાં પણ જો હું જુદું બોલ્યો હોજી તો તે મોટાં પાપના ખાડામાંથી મારા અપરાધી અંતઃકરણને કાઢાડ અને મારામાં ચોખ્ખું અને સાચું દિલ મુક.

જો મેં કદી અયોગ્ય અને અપવિત્ર વિચાર કીધો હોય તો તું એ પાપને ધોષ નાખ. જો કોઈ ઉપર મેં ક્રોધ કીધો હોય અને મારાં દિલમાં વેર વસ્યું હોય તો મારાં નિર્દય અંતઃકરણને ક્ષમા કર અને તેને પોચું કરી નાખ. જે પ્રમાણે મારા સઘળા અપરાધ છતાં તું મારી ઉપર નિલ આટલી બધી દયા અને કૃપા કર્યો જાયછે તે પ્રમાણે હું પણ મારા ભાઈબંધોની હરએક વાતમાં ભૂલ થઈ હોય તે વિચારમાં ન લેતાં તેને ચાહું તથા મદદ કરું એવી ખુદ્દિ હો ધશ્વર તું મને આપ.

હો ધશ્વર, હો જગત્પતી જેઓ મારાં ખેસ કુટુંબી અને સગાંવાહાલાં છે તેઓ તરફ મારો ધર્મ બળવી શકું તેવી તું મારામાં શક્તિ મુક. મારા સઘળાં કામકાજમાં હું ચોખ્ખો અને પ્રમાણિક રહું, મારી સઘળી કબુલાતો પુરી પાડું, જેઓએ મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યોછે તેઓના વિશ્વાસને હું લાયક થાજી એવી તું મને ખુદ્દિ આપ. હો કીર્તાર તારી નજર મારાં દરએક કામ ઉપર અને દરએક વિચાર ઉપર રહેછે અને તું મારાં દરએક કામનો તથા દરએક વિચારનો હીસાબ માગીશ એવી સમજથી દરએક કામ કરવાની તું મને સુખુદ્દિ આપ.

મને કાંઈ મોટો લાભ થાય તો હો જગત્પતી એવું કર કે હું ગર્વીષ્ઠ થવાને બદલે તારો ઉપકાર માનું અને યદ રાખું કે જે કાંઈ સાફ થાયછે તે તારે હાથે. મારી ઉપર જે કાંઈ દુઃખ તથા દલગીરી પડે તે મુજે મોહોડે સદન

કરવાને મને ધીરજ તથા શક્તિ આપ. મારા કૃપાળુ ઇશ્વર હું તારે સ્વાધિન થયોછું. તું મારું રક્ષણ કરનાર છે. હું મારું પોતાનું રક્ષણ કરવાને તથા પાપમાંથી બચવાને મુદ્દલ શક્તિવાન નથી. મને એમ લાગેછે કે જ્યાંહાં સુધી તારે કૃપાળુ હાથ મારા ઉપર નહીં રેહેશે ત્યાંહાં સુધી હું પાપમાં અને દુઃખમાં પડીશ. પણ તારું નામ અમર હોજો. તું મારા દરએક કામ ઉપર એકાગ્રદૃષ્ટીએ જોયા કરેછે. જેઓ તારી ઉપર વિશ્વાસ મુકેછે તેઓને તું છોડી દેતો નથી, વાસ્તે હો જગતકર્તા તું મને છોડી દઇશ મા.

હો ઇશ્વર તું મને મારું નિલનું ભોજન આપ. હો પરમદયાળુ અને પરમકૃપાળુ ઇશ્વર તું મારું, મારાં કુટુંબનું, મારાં પડોસીઓનું, મારા દેશીઓનું અને મારાં મનુષ્ય જાતીનું કલ્યાણ કર. તેઓનું હરએક રીતે રક્ષા થાય તેમ કર, જેઓ દુરાચરણ અને અનીતિથી ચાલેછે તેઓને તું સુખદિ આપ. દુનિયા ઉપરથી લડાઇ કળ્યા અને કલેશ ઓછાં કર. સર્વ મનુષ્ય સહલા સંપત્તી રેહે અને એક બીજા ઉપર મમતા ને પ્રીતિ રાખે એવું તું કર. જે માયાળું અને રૂઝાં રાજનાં રક્ષણ તને હું વસુંછું તે રાજનો વાવટો કાયમ અને સલામત રાખ.

હો જગતકર્તા તું મને દુનિયાની લાલચમાં પડવા દેતો ના. મારામાંથી સઘળી આળસાઇ, સઘળું નિર્દયપણું, સઘળી લુચ્છાઇ, સઘળી ઠગાઇ અને સઘળું કઠોરપણું કાઢાડી નાખ. મારાં મનને નીતિ અને ડાહ્યાપણબરેલા વિચારોથી ભર.

ઇશ્વર, હું આ દુનિયામાં થોડા દિવસનો તીરથવાસી છું મારે જ્યારે મોત મારી જીંદગીનો છેડો લાવે ત્યારે

સ્વર્ગમાં કોઇ સારી જગો મળે એવી રીતે મારી બાકી
રહેલી ઊંમરના દિવસ પૂરા કરવા દે. તથાસ્તુ.

(ભુજંગી વૃત.)

“અહો વિશ્વના દેવ આનંદકારી,
કરી તાહારી સેવ તે લાભકારી;
ખરે રાખિયે ગન્યના રોજ જારી,
સરે કાજ જો હોય તે રૂડું બારી.”
“હમે રાંક છીએ વિના તું ન આલે,
વિના તું હરી હાથ તે કોણુ આલે;
બહુ ઈચ્છિયે તે વળી કોણુ આલે.
વિના તું બહુ વિદ્ય કો મોટ ખાજો.”

૧૦ ક૦

ધશ્વરસ્તુતિ.

સર્વે શક્તિમાન ધશ્વર! હું પૃથ્વી ઉપરનો માનવી
તારી અપાર શક્તિ વિષે, તારી અપાર બુદ્ધિ વિષે, તારી
અપાર કળા વિષે, તારી અપાર દયા વિષે વિચાર કરવાને
કેવળ અશક્ત છૂં. તારી અપાર શક્તિ અને બુદ્ધિનો,
તારી અપાર કળા અને દયાનો હું મારાં મનમાં પૂરો
વિચાર લાવી શકતો નથી. જે જે ઠેકાણે હું જોઉં
છૂં, જે જે ઠેકાણે હું ફરું છૂં, જે જે ઠેકાણે હું નજર
ફરું છૂં તે સર્વજ્ઞ ઠેકાણે તારી બેહદ શક્તિ અને અ-
તિઅંત બુદ્ધિ માલમ પડેછે.

આકાશ તરફ નજર કરું છઉં તો સૂર્ય પોતાના સ-
 ધલા પ્રકાશ સાથે પ્રકાશતો દેખાયછે. એ વગેરે આ-
 કાશમાં ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા જ્યારે હું જોઉં
 છઉં ત્યારે તારી શક્તિ અને બુદ્ધિની કંઈપણ કલ્પના
 મારાથી થઈ શકતી નથી. કંઈ હજારો તારા બુદ્ધી
 આંખે દેખાયછે પણ દરએક તારાની પાસે બીજા સેંકડો
 તારા છે જે નજરે પડતા નથી. એ બધા તારાઓ
 ગગનમાં વગર આધારે કેમ ફરેછે એ વિષે હું મારી
 બુદ્ધિ ચલાવી શકતો નથી.

આકાશ છોડી આ પૃથ્વી ઉપર નજર કરું છઉં તો
 તારી શક્તિ અને બુદ્ધિનો કાંઈ થાગ લાગતો નથી. આ
 પૃથ્વી ઉપર વીજળી અને ગર્જના થાયછે, સમુદ્રના પાણી
 ચડેછે ને ઉતરેછે, નદી નાળાં વહેછે, ઝાડપાન અને બધી
 જાતની વનસ્પતિ ઉગેછે, કીડી જેવાં જીવોં પ્રા-
 ણીથી તે હાથી જેવડાં મોટાં પ્રાણિઓની ઉત્પત્તિ
 તથા પોષણ થાય છે, અને જમીનમાંથી અખુત ખજાનો
 નિકળ્યા કરે છે, એ બધાનો જ્યારે વિચાર કરું છઉં ત્યારે
 હો ભગવંત! હું હાથ જોડી અને નાક ધસીને, કબુલ કરું
 છઉં કે તારી શક્તિ ને તારી બુદ્ધિને કોઈ પોહોંચી શક
 નાર નથી. તારી સ્તુતી કરવાને તથા તારા ગુણ અને તારા
 યસ ગાવાને મારામાં મુદ્દલ શક્તિ નથી.

સમાપ્ત.

